

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997

Citation for published version (APA):

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, ROA. (1998). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997*. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Faculteit der Economische Wetenschappen. ROA Reports No. 005 <https://doi.org/10.26481/umarep.1998005>

Document status and date:

Published: 01/01/1998

DOI:

[10.26481/umarep.1998005](https://doi.org/10.26481/umarep.1998005)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997

ROA-R-1998/5

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt

Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Universiteit Maastricht

Maastricht, juni 1998

Inhoud

Voorwoord	I
Samenvatting	V
1 Bestemming en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in vogelvlucht	1
1.1 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters	1
1.2 Doorstroom naar vervolgonderwijs	3
1.3 Intrede op de arbeidsmarkt	4
2 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters	11
2.1 Maatschappelijke positie 1997	11
2.2 Verschillen in maatschappelijke positie naar sekse en etniciteit	16
3 Doorstroom naar vervolgonderwijs	19
3.1 Stromen in het onderwijs	19
3.2 Karakteristieken van de leerwegen	23
3.3 Aansluiting tussen afgesloten opleiding en vervolgonderwijs	27
4 Intrede op de arbeidsmarkt	33
4.1 Vinden van werk	33
4.2 Aanstelling	38
4.3 Aansluiting opleiding - werk	41
4.4 Beloning	48
4.5 De arbeidsmarktpositie van opleidingen	50
5 Vakkenpakketkeuze en de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs	55
5.1 Inleiding	55
5.2 Verschillen in de vakkenpakketkeuze	56
5.3 Vakkenpakket en de keuze voor een aansluitende vervolgopleiding	61
5.4 De aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding	64
5.5 Voortijdige uitval in het hoger onderwijs	66
5.6 Conclusie	70
6 Verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters op de arbeidsmarkt	73
6.1 Inleiding	73
6.2 Verwachte ontwikkelingsmogelijkheden	74
6.3 Verwachte promotiemogelijkheden	78
6.4 Verwachte horizontale mobiliteit	82
6.5 Conclusie	86
Literatuur	89
Bijlage	93
Enkele centrale begrippen	103

Voorwoord

Wat gaan schoolverlaters na hun opleiding doen? Hoe is de aansluiting naar het vervolgonderwijs? Als ze naar de arbeidsmarkt gaan, hoe snel krijgen ze dan werk? En sluit dit werk ook aan op de gevolgde opleiding? Op deze en soortgelijke vragen kan sinds enige jaren een antwoord worden gegeven op basis van de schoolverlatersonderzoeken die door het ROA jaarlijks worden uitgevoerd. Het voorliggende rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997* geeft een analyse van de bestemming van gediplomeerde schoolverlaters en pas afgestudeerden van het school- of studiejaar 1995/1996 gedurende het eerste anderhalf jaar na het voltooien van de opleiding. Het rapport is gebaseerd op het onderzoek dat in het najaar van 1997 in de verschillende sectoren van het onderwijs is uitgevoerd. Het onderzoek omvat enerzijds de enquête Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters (RUBS), die is gericht op de schoolverlaters van het Algemeen Voortgezet Onderwijs (AVO), het Voorbereidend Beroepsonderwijs (VBO) en de beroepsopleidende (BOL) en beroepsbegeleidende leerwegen (BBL) in het secundair beroepsonderwijs. Anderzijds betreft het de zogeheten HBO-Monitor, gericht op de afgestudeerden van het Hoger Beroepsonderwijs (HBO). Deze onderzoeken die reeds vanaf 1991 jaarlijks worden uitgevoerd, zijn in 1996 nader op elkaar afgestemd. Dat betekent dat vanaf dat moment de schoolverlaters benaderd worden op een gelijk tijdstip (gemiddeld zo'n anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding) en met een vragenlijst die in de kern vergelijkbaar is. Daarmee is een monitoringinstrument ontwikkeld dat in de kern over de volle breedte van het onderwijs kan worden toegepast, waardoor de vergelijkingsmogelijkheden aanzienlijk zijn toegenomen.

De genoemde schoolverlatersonderzoeken hebben een tweevoudige doelstelling. In de eerste plaats is het een kwaliteitszorginstrument voor individuele onderwijsinstellingen. Deelnemende onderwijsinstellingen ontvangen daartoe een uniek en vertrouwelijk instellingsrapport met de resultaten van hun 'eigen' schoolverlaters of afgestudeerden¹. In de desbetreffende rapporten worden deze resultaten direct vergeleken met het landelijke beeld voor de onderscheiden opleidingen. Deze instellingsrapporten worden gebruikt als instrument om de eigen opleiding te evalueren, bijvoorbeeld in het kader van een visitatie. Ook worden de gegevens gebruikt om (aankomende) studenten voor te lichten over de verwachte beroepsperspectieven.

De tweede doelstelling van de schoolverlatersonderzoeken betreft het genereren van een statistisch betrouwbare, landelijk representatieve databron over de transitie van school naar werk of vervolgonderwijs. Door het grootschalige karakter van de beide onderzoeken en de goede onderlinge afstemming, vormen de huidige schoolverlaters-

¹ De RUBS-enquête en de desbetreffende instellingsrapportages worden bij de deelnemende onderwijsinstellingen aangeboden door het LDC Expertisecentrum voor loopbaanvraagstukken. De aanbidding van de HBO-Monitor aan de hogescholen verloopt via de HBO-Raad DESAN Markt-onderzoek verzorgt voor beide enquêtes de dataverzameling en -verwerking alsmede de vertrouwelijke instellingsrapportages voor de deelnemende onderwijsinstellingen.

onderzoeken RUBS en HBO-Monitor de belangrijkste en meest gedetailleerde informatiebron over de bestemming van schoolverlaters.

Dit rapport richt zich met name op degenen die zich in beleidsmatige zin bezighouden met de doorstroom van schoolverlaters binnen het onderwijssysteem enerzijds en de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters anderzijds. Daarbij wordt met name gedacht aan de landelijke en regionale overheid, sociale partners, Arbeidsvoorziening en het (georganiseerde) onderwijsveld. De gegevens in dit rapport geven een beeld van de recente ontwikkelingen in het doorstroomgedrag en de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters.

In het najaar van 1997 zijn ruim 85.000 schoolverlaters benaderd afkomstig uit meer dan 100 onderwijsinstellingen. De totale respons op de schriftelijke vragenlijst bedroeg 48%. Dit percentage is 5%-punten lager dan afgelopen jaren. Deze afname in de respons deed zich op alle opleidingsniveaus voor en moet onder andere geweten worden aan verschijnselen als enquête-moeheid en de groeiende afstand tussen studenten en hun onderwijsinstelling². Het onderzoek dat door het ROA gehouden is onder ruim 1.000 non-respondenten wijst overigens uit dat de gevonden resultaten representatief zijn voor de totale populatie. Hoewel de totale respons van zo'n 50% voor een schriftelijke enquête vrij gebruikelijk is, zal dit jaar wel een aantal maatregelen genomen worden om de respons weer op het oude peil te krijgen.

In het afgelopen jaar hebben enkele belangrijke ontwikkelingen plaatsgevonden met betrekking tot het schoolverlatersonderzoek. De belangrijkste betreft de verdere ontwikkeling en voorbereiding van de zogeheten WO-Monitor. Onder auspiciën van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) zal in het najaar van 1998 een vrijwel integrale meting plaatsvinden onder de afgestudeerden van de universiteiten. De coördinatie van deze WO-Monitor berust bij het ROA. Het desbetreffende onderzoek zal qua opzet en methodiek worden afgestemd op de onderzoeken RUBS en HBO-Monitor. Hierdoor zal met ingang van komend jaar de informatie over de overgang van school naar werk betrekking hebben op de volle breedte van het Nederlandse onderwijssysteem. Ook aan de 'onderkant' van het onderwijssysteem heeft het afgelopen jaar een aantal uitbreidingen plaatsgevonden. Zo is ten behoeve van de meting van 1997 een aparte vragenlijst ontwikkeld voor de schoolverlaters van het Individueel Voorbereidend Beroepsonderwijs (IVBO). Bovendien zijn pilot-onderzoeken uitgevoerd onder voortijdig schoolverlaters en schoolverlaters van de beroepsbegeleidende leerweg en de volwasseneneducatie. De informatie over schoolverlaters van het IVBO is in deze rapportage opgenomen. Over de andere drie groepen zal afzonderlijk worden gerapporteerd.

In deze rapportage wordt uitsluitend ingegaan op *gediplomeerde* schoolverlaters en de afgestudeerden van de *voltijdsopleidingen*. De gegevens in dit rapport zijn veelal verbijzonderd naar opleidingstype en opleidingssector. Daarbij is het van belang om op te

---

² De enquête-moeheid doet zich ook bij ander sociaal-wetenschappelijk onderzoek voor. Over de dataverzameling en -verwerking zal nog een apart werkdocument bij het ROA verschijnen. In dit werkdocument zal ook uitgebreid op deze materie worden ingegaan.

merken dat voor het secundair beroepsonderwijs de benamingen worden gehanteerd zoals die gelden sinds de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB). De schoolverlaters waarover hier wordt gerapporteerd hebben hun opleiding echter in de regel nog in de oude structuur gevolgd.

Bij dit rapport verschijnt een *Statistische Bijlage*, waarin de belangrijkste resultaten in tabelvorm zijn samengebracht. Naast het rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997* verschijnt nog een aantal afzonderlijke rapporten over de arbeidsmarktpositie van hoger opgeleiden. In de eerste plaats betreft dit de rapportage van de HBO-Monitor, *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs 1997*, die zal worden uitgegeven door de HBO-Raad. Hoewel de belangrijkste informatie van de afgestudeerden van het HBO ook in het voorliggende rapport is opgenomen, wordt voor meer gedetailleerde informatie verwezen naar dit afzonderlijke rapport. Verder verschijnen afzonderlijke rapporten over de afgestudeerden van de kunstvakopleidingen (Kunstenmonitor), de pedagogische opleidingen (Onderwijsmonitor) en de universitaire economie-opleidingen (WO-Economie).

Het voorliggende rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 1 gaat eerst op hoofdlijnen in op de bestemming en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Vervolgens wordt dit in een drietal hoofdstukken verder uitgewerkt, waarbij met name ook een nader onderscheid naar de verschillende opleidingssectoren wordt gemaakt. In hoofdstuk 2 wordt de bestemming van schoolverlaters – verder leren of aanbieden op de arbeidsmarkt – nader beschreven. Hoofdstuk 3 gaat dieper in op degenen die na het verlaten van de opleiding zijn gaan verder leren in voltijd onderwijs of in een beroepsbegeleidende leerweg. In hoofdstuk 4 komt de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters uitgebreid aan bod. Niet alleen zal worden ingegaan op verschillende aspecten van werkgelegenheid en werkzekerheid (werkloosheid, zoekduur, flexibele aanstelling), maar ook op meer kwalitatieve aspecten van het werk: beloning, de mate waarin de verworven banen aansluiten bij de gevolgde opleiding e.d. Dit resulteert in een typering van de arbeidsmarktpositie van de onderscheiden opleidingssectoren. In dit rapport zullen bovendien twee thema's nader worden belicht. Hoofdstuk 5 geeft een analyse van de rol van de vakkenpakketkeuze op de aansluiting tussen het voortgezet en het hoger onderwijs. In hoofdstuk 6 zullen de door schoolverlaters verwachte loopbaanperspectieven op de korte en middellange termijn worden belicht.

De projectleiding van *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1997* berust bij dr. R.K.W. van der Velden en drs. E.J.T.A. Willems. Aan deze rapportage werd voorts een bijdrage geleverd door drs. R.A.M.H.M. Welters en drs. M.H.J. Wolbers. De *Statistische Bijlage* is samengesteld door drs. T.G. Huijgen. Aan het schoolverlatersonderzoek van het ROA, waarop dit rapport is gebaseerd, werken verder mee dr. J.P. Allen, A.M. Kleijnen, drs. A.S.R. van der Linden, J.M.J.A. Pisters, drs. G.W.M. Ramaekers en E.M.H.P. Soudant (allen werkzaam bij ROA), alsmede drs. K.R. Becker, drs. H. van Dongen, drs. ing. K.J. Pagrach en ing. J.J. Rutjes (allen werkzaam bij DESAN Marktonderzoek). Bij het onderzoek onder schoolverlaters van de agrarische opleidingen wordt nauw samengewerkt met het bureau arbeidsmarktonderzoek van het STOAS te Wageningen. We bedanken ing. M. Gimbrère, dr. I. Lokman en drs. M.A.M. van der Meys van het STOAS voor de plezierige samenwerking.

Een speciaal woord van dank wordt gericht aan de vertegenwoordigers van de financiers die in de klankbordgroep zitting hebben: drs. J.A. Donk (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, directie Arbeidsmarkt), J.A. de Hoog (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, directie VO), drs. P.J.P. Klaassen (LDC Expertisecentrum voor loopbaanvraagstukken), drs. R. van der Kooy (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, directie AB), ir. J.E.M. Lint (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Kennissystemen), drs. A.J. Steenbrink (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, directie HBO), F.A. Straatjes (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, directie Analyse en Onderzoek), drs. G.J. Thomassen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, directie WO), drs. F. Vergossen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, directie WO) en drs. B.T.M. Verlaan (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, directie BVE).

Maastricht, juni 1998

Prof.dr. J.A.M. Heijke
directeur

Samenvatting

Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters

Schoolverlaters staan na het beëindigen van hun opleiding voor een belangrijke keuze: intreden op de arbeidsmarkt, verder studeren of werken én leren combineren in een beroepsbegeleidende leerweg. De uitkomst van deze keuze hangt sterk af van het gevolgde opleidingstype. Voor vrijwel alle schoolverlaters van het Algemeen Voortgezet Onderwijs (AVO) geldt dat zij doorstromen naar een vervolgstudie. Van de schoolverlaters van het Voorbereidend Beroepsonderwijs (VBO) gaat ongeveer de helft verder studeren, bijna 20% kiest voor een beroepsbegeleidende leerweg en zo'n 30% treedt direct, zonder verdere kwalificatie, in op de arbeidsmarkt. Voor de beroepsopleidende leerwegen (BOL) in het secundair beroepsonderwijs (zowel niveau 1/2 als niveau 3/4) geldt dat een ruime meerderheid van de schoolverlaters van dit opleidingstype zich aanbiedt op de arbeidsmarkt. Ongeveer één derde gaat verder studeren. Een kleine minderheid (8% voor BOL niveau 1/2 en 4% voor BOL niveau 3/4) vervolgt zijn loopbaan met een opleiding in de beroepsbegeleidende leerweg (BBL). Afgestudeerden van het Hoger Beroepsonderwijs (HBO) kiezen er in overgrote meerderheid voor om met de opleiding de arbeidsmarkt te betreden (90%). De resterende groep heeft een vervolgstudie als bestemming.

Doorstroom naar vervolgonderwijs

Tussen de gediplomeerde schoolverlaters die hebben besloten door te studeren bestaan verschillen in het opleidingstype van de vervolgopleiding. De meeste AVO-schoolverlaters kiezen voor de zogenoemde 'koninklijke' route. Bij de MAVO gaat het overgrote deel naar BOL niveau 3/4, bij de HAVO naar het HBO en bij het VWO naar het WO. Toch vinden er ook omwegen in de schoolloopbaan plaats. Vanuit de HAVO kiest bijna één kwart voor een andere vervolgopleiding dan het HBO. Dit percentage is overigens in de afgelopen jaren gedaald. Vanuit het VWO kiest 40% voor een niet-universitaire opleiding, met name in het HBO. Hier heeft de afgelopen jaren juist een stijging plaatsgevonden.

Tussen mannen en vrouwen bestaan grote verschillen in de opleidingssector van de vervolgopleiding. Mannen kiezen vaker een technische vervolgopleiding dan vrouwen. Omgekeerd geldt dat vrouwen veel vaker hun schoolloopbaan voortzetten met een opleiding in de gezondheidszorg dan mannen. In vergelijking met het afgelopen jaar is de doorstroom naar een technische opleiding iets gestegen en de doorstroom naar een opleiding in de gezondheidszorg iets gedaald.

In het beroepsonderwijs (VBO, BOL en HBO) bestaat tussen de opleidingssectoren variatie in het opleidingstype van de vervolgopleiding. Schoolverlaters van het IVBO kiezen relatief vaak voor een vervolgopleiding in de beroepsbegeleidende leerweg (BBL niveau 1/2), terwijl vanuit (andere) sectoren van het VBO meestal een opleiding in de beroepsopleidende leerweg (BOL niveau 3/4) wordt gevolgd. Bij BOL niveau 1/2 wordt de schoolloopbaan meestal voortgezet met een opleiding op BOL niveau 3/4,

met uitzondering van de opleidingssectoren techniek, waar meestal wordt gekozen voor BBL niveau 3/4, en landbouw, waar relatief vaak opnieuw een opleiding op BOL niveau 1/2 of een opleiding op BBL niveau 3/4 wordt gevolgd. Bij BOL niveau 3/4 kiest het merendeel van degenen die verder studeren voor een opleiding in het HBO. Bovendien kiest binnen de opleidingssector gezondheidszorg een aanzienlijk deel (34%) voor een opleiding op BBL niveau 3/4. Bij het HBO ten slotte vervolgen vooral schoolverlaters afkomstig uit de sectoren economie, gezondheidszorg of gedrag en maatschappij hun loopbaan met een universitaire opleiding. Afgestudeerden van de sectoren onderwijs of kunst en cultuur volgen daarentegen vaker opnieuw een HBO-opleiding. Daarbij moet worden aangetekend dat er ook geen duidelijke verwante vervolgopleiding in het WO bestaat. Bij de opleidingssectoren landbouw en techniek is de verhouding HBO versus WO in evenwicht.

De aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding wordt over het algemeen redelijk positief beoordeeld. Het percentage verder lerende schoolverlaters dat de vervolgopleiding voortijdig heeft beëindigd ligt gemiddeld op 13%. Er is wel een behoorlijke spreiding in de uitvalpercentages. Bij de doorstroom vanuit de lagere opleidingstypen (AVO, VBO) kunnen de uitvallers worden gekarakteriseerd als studiewisselaars, die elders een startkwalificatie proberen te halen. Bij de doorstroom vanuit de hogere opleidingstypen (BOL en HBO) gaat het in de meeste gevallen om echte studiestakers. Het geconstateerde verschil tussen de opleidingstypen hangt uiteraard ook samen met het feit dat voor de lagere opleidingstypen de leerplicht nog van toepassing is. Als reden van uitval worden meestal motivatieproblemen of problemen met de inhoud van de opleiding genoemd ('onvoldoende motivatie', 'oninteressante lessen', 'liever andere opleiding gaan volgen'). Toch wijst ook een deel van de uitvallers op aansluitingsproblemen tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding.

Vakkenpakketkeuze en de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs

Over het algemeen stromen gediplomeerde schoolverlaters afkomstig uit de HAVO of het VWO door naar een vervolgopleiding in het hoger onderwijs (HBO of WO) die redelijk 'past' bij het gekozen vakkenpakket. Alleen bij de zogenoemde exacte vakkenpakketten is er sprake van een 'weglekeffect' naar niet-aansluitende vervolgopleidingen. Vanuit de behoefte om te komen tot een grotere instroom in technische opleidingen, mag dit dan als ongewenst worden beschouwd, vanuit het perspectief van de student ligt dit heel anders. De resultaten tonen aan dat veel leerlingen een dergelijk vakkenpakket volgen om zo veel mogelijk opties open te houden. Pas wanneer men goede resultaten behaalt voor de exacte vakken, kiest men ook echt voor een technische vervolgstudie.

De vakkenpakketkeuze zelf en de aansluiting van het vakkenpakket op de vervolgopleiding zijn niet zozeer van belang bij de problemen in de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. De verschillende maatstaven waaraan dergelijke problemen zijn afgemeten (subjectief ervaren oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding, voortijdige studie-uitval en spijt van de gekozen vervolgopleiding) hangen niet samen met het gekozen vakkenpakket, of met de aansluiting tussen het vakkenpakket en de gekozen vervolgopleiding. Behaalde schoolprestaties (eindexamencijfers voor Nederlands en wiskunde, opgelopen studievertraging) zijn

echter wel van invloed op de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. De invoering van het studiehuis zou in dit opzicht wel eens van groter belang kunnen zijn dan de geplande invoering van doorstroomprofielen.

Intrede op de arbeidsmarkt

De groei van de werkgelegenheid in Nederland heeft een gunstig effect op de kansen op werk voor schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt. In vergelijking met vorig jaar is de werkloosheid onder gediplomeerde schoolverlaters – met uitzondering van BOL niveau 1/2 – sterk gedaald. Met name onder schoolverlaters van BOL niveau 3/4 en afgestudeerden van het HBO is de huidige werkloosheid uitzonderlijk laag (respectievelijk 3% en 4%). Deze lage cijfers geven aan dat voor deze groepen de arbeidsmarkt zeer krap is. Naast de werkloosheid op het moment van enquête is ook de intredewerkloosheid gedurende het transitieproces erg laag. Voor alle opleidingssectoren met uitzondering van HBO kunst en cultuur geldt dat schoolverlaters korter dan twee maanden werkloos zijn geweest in de periode van anderhalf jaar na schoolverlaten.

Tussen 20% en 30% van alle schoolverlaters heeft een flexibel dienstverband. Uitzonderingen hierop worden gevormd door IVBO, BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen en HBO onderwijs, waar aanmerkelijk meer schoolverlaters een flexibele aanstelling hebben. Bovendien geeft een redelijk grote groep schoolverlaters aan dat zij onvrijwillig in deeltijd werkzaam zijn. Ongeveer 30 à 40% van alle schoolverlaters werkt onvrijwillig in deeltijd. Vooral onder de laagst geschoolden is de onvrijwillige deeltijdarbeid, overigens mede als gevolg van de partiële leerplicht, erg hoog. Maar ook bij HBO-afgestudeerden in de sectoren gezondheidszorg, gedrag en maatschappij of kunst en cultuur is een omvangrijk deel werkzaam in een onvrijwillige deeltijdaanstelling.

De kwaliteit van het werk hangt sterk samen met het opleidingsniveau van schoolverlaters. Afgestudeerden van het HBO nemen de meest gunstige posities in op de arbeidsmarkt en schoolverlaters van het AVO of BOL niveau 1/2 de meest ongunstige. De verschillen in de kwaliteit van het werk tussen de onderscheiden opleidingsniveaus komen niet alleen tot stand door de verschillen in beloning. Natuurlijk verdienen HBO'ers aanmerkelijk meer dan lager opgeleiden, maar ze oefenen ook relatief vaker een functie uit die wat betreft opleidingsniveau en/of -richting beter aansluit. Zo heeft van alle HBO-afgestudeerden 79% een baan waarvoor minimaal het eigen opleidingsniveau werd vereist tegenover 46% van alle schoolverlaters van BOL niveau 1/2.

Naast een objectieve vaststelling van de aansluiting tussen opleiding en werk hebben de schoolverlaters aangegeven hoe zij zelf de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en het gevonden werk ervaren. Naar voren komt dat tussen 70% en 80% van alle schoolverlaters de aansluiting tussen opleiding en werk als goed of voldoende beoordeelt. Dit percentage ligt overigens iets hoger bij het HBO. Tevens geeft het merendeel van de schoolverlaters aan dat ze achteraf gezien dezelfde opleiding opnieuw zouden volgen. Alleen schoolverlaters van BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen zouden de gevolgde opleiding veel minder vaak opnieuw kiezen.

De arbeidsmarktintrede van allochtone schoolverlaters verloopt net als afgelopen jaar wat betreft werkgelegenheid en werkzekerheid minder voorspoedig dan voor autochtone schoolverlaters. Allochtone schoolverlaters van BOL en HBO zijn gemiddeld genomen vaker werkloos en hebben vaker een flexibele aanstelling dan autochtonen. Verschillen in de kwaliteit van het werk zijn daarentegen vrijwel nihil. Allochtone schoolverlaters werken even vaak in een qua niveau en/of richting niet-aansluitende functie als autochtone schoolverlaters. Bovendien zijn er geen verschillen in beloning.

Vrouwelijke schoolverlaters hebben een minder goede arbeidsmarktpositie dan mannelijke schoolverlaters. Allereerst zijn zij anderhalf jaar na schoolverlaten verhoudingsgewijs vaak werkloos. Daarnaast zijn vrouwen relatief vaker werkzaam in een flexibele aanstelling dan mannen. Ook de kwalitatieve aansluiting tussen opleiding en werk is voor vrouwen door de bank genomen slechter dan voor mannen. Met name voor de lagere opleidingstypen geldt dat vrouwen minder vaak een functie hebben die qua opleidingsniveau en/of richting aansluit bij de gevolgde opleiding. Ten slotte geldt dat de beloning voor vrouwelijke schoolverlaters uit de meeste opleidingstypen lager is dan voor mannelijke schoolverlaters.

Verwachte loopbaanperspectieven

De arbeidsmarktintrede van schoolverlaters is niet direct uitgekristalliseerd. Ongeveer 60% van alle schoolverlaters van het secundair en hoger beroepsonderwijs (BOL en HBO) heeft reeds meer dan één betaalde baan gehad sinds het verlaten van de opleiding. Bovendien verwachten veel schoolverlaters dat op de korte of middellange termijn nog belangrijke veranderingen zullen plaatsvinden in hun carrière. Deze mobiliteitsverwachtingen zijn met name interessant in het licht van de vraag in hoeverre de start op de arbeidsmarkt bepalend is voor de verdere carrière. Zijn 'mismatches' een tijdelijke tussenfase op weg naar een goede aansluiting tussen opleiding en werk of heeft een slechte start op de arbeidsmarkt meer blijvende consequenties?

Hoewel in het onderzoek geen gegevens verzameld zijn over de feitelijke carrière van schoolverlaters, is wel aan de schoolverlaters gevraagd wat hun verwachtingen zijn omtrent de toekomstige loopbaan. Uit de analyse van de verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters op de arbeidsmarkt kunnen een drietal conclusies worden getrokken. Ten eerste blijkt dat een 'mismatch' bij intrede op de arbeidsmarkt niet (altijd) wordt gecorrigeerd gedurende de latere beroepsloopbaan. Schoolverlaters die een functie onder hun niveau uitoefenen, verwachten minder ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie, nemen minder vaak deel aan scholing, denken over vijf jaar minder te verdienen en verwachten minder vaak in hetzelfde bedrijf of organisatie en/of hetzelfde vakgebied werkzaam te blijven dan schoolverlaters die een functie hebben die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Individuen van wie het vereiste opleidingsniveau hoger is dan het behaalde niveau verwachten daarentegen meer promotiemogelijkheden (zowel in functieniveau als in verdiensten) dan de schoolverlaters die op een aansluitend niveau werkzaam zijn.

Ten tweede blijkt er een duidelijk verschil in de loopbaanpatronen tussen schoolverlaters die in een segment terechtkomen waar de eigen opleidingsrichting een belangrijke vereiste is (i.e. de vakdeelmarkt) versus de schoolverlaters die werkzaam zijn in func-

ties waar de gevolgde opleidingsrichting minder belangrijk is. De schoolverlaters die zijn opgeleid voor een vakdeelmarkt hebben meer ontplooiingsmogelijkheden binnen de huidige functie of vakrichting, maar hun loopbaanprofielen zijn vlakker dan voor zogenoemde generalisten. Zo verwachten schoolverlaters die een baan hebben gevonden in de eigen of een verwante richting meer ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie. Daarentegen verwacht men minder promotiemogelijkheden en minder groei in verdiensten dan degenen die in een meer generiek segment werkzaam zijn. Bovendien schat men de kansen op horizontale mobiliteit (dat wil zeggen verandering van werkgever of verandering van vakgebied) lager in dan degenen die op dit moment in een meer generieke functie zitten.

Ten derde verschillen de verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters tussen bedrijven of organisaties. Schoolverlaters die werk hebben gevonden in een groot bedrijf of een grote organisatie verwachten door de bank genomen meer carrièremogelijkheden dan zij die in een klein bedrijf of organisatie werkzaam zijn. Daarnaast leiden gunstige ontwikkelingen in de werkgelegenheid tot meer dynamiek op de arbeidsmarkt. In sterk groeiende bedrijfssectoren is de verwachte kans op promotie naar een hogere functie, de verwachte verdiensten over vijf jaar en de verwachte mobiliteit naar een ander bedrijf of organisatie en/of vakgebied hoger dan in sectoren die minder sterk groeien. Bovendien schatten schoolverlaters die in bedrijfssectoren werken welke gevoelig zijn voor conjuncturele schommelingen op de arbeidsmarkt, de kans om over één jaar nog bij hetzelfde bedrijf of dezelfde organisatie werkzaam te zijn, lager in dan schoolverlaters die in sectoren werken die een meer stabiele werkgelegenheidsontwikkeling laten zien.

1 Bestemming en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in vogelvlicht

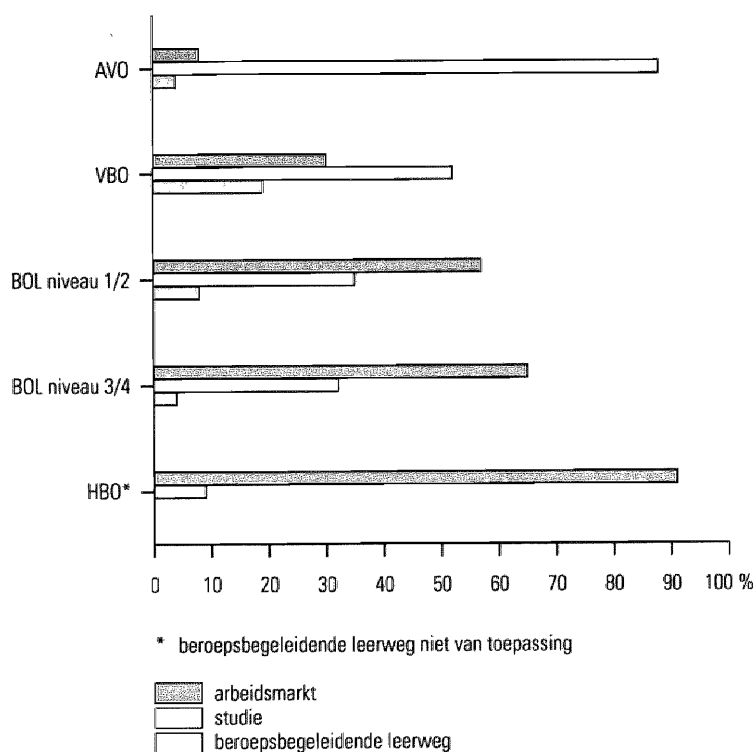
1.1 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters

Na het verlaten van hun opleiding staan schoolverlaters voor de keuze wat de volgende stap in hun loopbaan zal zijn. In dit rapport worden onder schoolverlaters diegenen verstaan die een voltijd opleiding succesvol (dat wil zeggen met diploma of deelcertificaten) hebben afgesloten. Deze schoolverlaters zijn circa anderhalf jaar na afstuderen geënquêteerd. De hier gepresenteerde resultaten hebben dan ook betrekking op de situatie van de schoolverlaters anderhalf jaar na afstuderen (tenzij anders vermeld). Ontwikkelingen in de periode tussen het afstuderen en het moment van enquête worden hier niet behandeld.

Schoolverlaters kunnen in hoofdzaak uitstromen naar drie richtingen: naar de arbeidsmarkt, naar een vervolgstudie of naar een combinatie van beide in de vorm van werken én leren in de beroepsbegeleidende leerweg (BBL, het vroegere leerlingwezen). Figuur 1.1 geeft een overzicht van de bestemming van de gediplomeerde schoolverlaters ver-

Figuur 1.1

Maatschappelijke positie van gediplomeerde schoolverlaters naar opleidingstype

bijzonderd naar opleidingstype. Deze bestemming, ook wel maatschappelijke positie genoemd, is een subjectieve maatstaf, omdat aan de schoolverlaters gevraagd is aan te geven welke positie volgens henzelf hun huidige situatie het best weerspiegelt.

Voor schoolverlaters van het Algemeen Voortgezet Onderwijs (AVO) geldt dat ze in de regel doorstromen naar een studie. Bijna negen van de tien AVO-schoolverlaters gaat verder studeren. Dit onderstreept de functie die dit opleidingstype heeft als voorbereiding op een opleiding in het voortgezet of hoger onderwijs. Zo'n 4% kiest voor een beroepsbegeleidende leerweg, een combinatie van leren en werken. Er is een kleine groep (8%) die de arbeidsmarkt betreedt zonder verdere vorm van kwalificatie. Deze schoolverlaters begeven zich dus zonder formele startkwalificatie op de arbeidsmarkt. De desbetreffende groep is qua omvang vrijwel gelijk aan die uit voorgaande jaren.

Ook voor de schoolverlaters van het Voorbereidend Beroepsonderwijs (VBO) geldt dat een meerderheid aan een studie is begonnen³. Zo'n 19% kiest voor een beroepsbegeleidende leerweg na afronding van het VBO. Ofschoon het VBO-diploma alléén niet beschouwd wordt als een startkwalificatie, is een niet-onaanzienlijke groep (30%) van de VBO-schoolverlaters doorgestroomd naar de arbeidsmarkt zonder verdere vorm van kwalificatie.

Voor meer dan de helft van de schoolverlaters van de beroepsopleidende leerweg (BOL) niveau 1/2 (het vroegere kort MBO) geldt dat ze na afronding van hun opleiding naar de arbeidsmarkt gaan. Er is op dit punt derhalve een duidelijk verschil met schoolverlaters van het VBO. Een afgeronde beroepsopleiding op niveau 1/2 wordt echter wél als een startkwalificatie aangemerkt en een VBO-diploma niet. Niettemin gaat 35% van deze groep schoolverlaters doorstuderen, terwijl 8% kiest voor een beroepsbegeleidende leerweg. In vergelijking met afgelopen jaren blijkt er een duidelijke trend te zijn van verhoogde doorstroom naar de arbeidsmarkt (van 45% in 1995 via 51% in 1996 naar 57% in 1997)⁴.

Schoolverlaters van het BOL niveau 3/4 hebben een redelijk vergelijkbaar bestemmingspatroon als schoolverlaters van het BOL niveau 1/2. De doorstroom naar de arbeidsmarkt is iets hoger, namelijk 65%. Daar staat tegenover dat ze minder vaak voltiids verder leren of verder leren combineren met werken. Zo'n 4% van de schoolverlaters van BOL niveau 3/4 kiest aansluitend voor een beroepsbegeleidende leerweg (BBL), terwijl deze groep bij het BOL niveau 1/2 8% bedraagt. Bij het Hoger Beroepsonderwijs (HBO) komen de afgestudeerden voornamelijk terecht op de arbeidsmarkt. Dit geldt voor negen van de tien afgestudeerden. De resterende 10% kiest voor een vervolgstudie.

De maatschappelijke positie zoals die in deze paragraaf is weergegeven, kan op twee manieren nader worden gespecificeerd. In paragraaf 1.2 wordt de doorstroom naar ver-

³ Opgemerkt wordt dat de schoolverlaters van het Individueel Voorbereidend Beroepsonderwijs (IVBO) zijn opgenomen in het totale cijfer van het VBO.

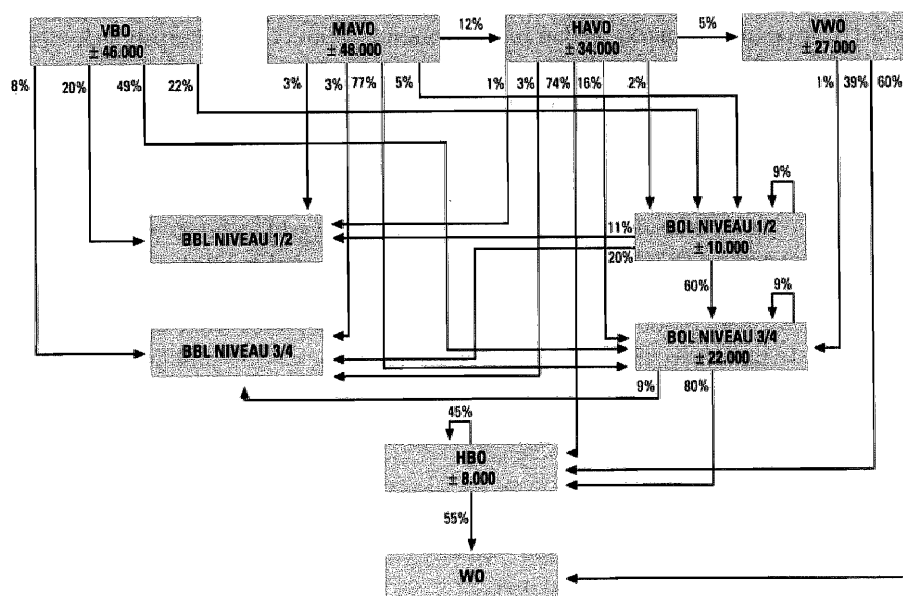
⁴ Zie de eerdere rapportages *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1995* en *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996*.

volgonderwijs verder belicht. In paragraaf 1.3 staat de groep die de arbeidsmarkt heeft betreden centraal. Aandacht zal worden besteed aan de positie van deze schoolverlaters op de arbeidsmarkt met betrekking tot de dimensies werkgelegenheid en werkzekerheid en de kwaliteit van het werk. Met het oog op het specifieke karakter van de groep die gekozen heeft voor de combinatie van werken én leren, zal deze groep zowel in paragraaf 1.2 als paragraaf 1.3 behandeld worden.

1.2 Doorstroom naar vervolgonderwijs

In deze paragraaf worden de gediplomeerde schoolverlaters belicht die zijn doorgestroomd naar een voltijdse vervolgopleiding of gekozen hebben voor een combinatie van werken en leren in een beroepsbegeleidende leerweg (BBL). Figuur 1.2 geeft deze doorstroom weer⁵. De schoolverlaters die de arbeidsmarkt hebben betreden zonder verdere vorm van kwalificatie worden hier buiten beschouwing gelaten.

Figuur 1.2
Doorstroompatronen in het voortgezet en hoger onderwijs

De AVO-schoolverlaters volgen over het algemeen de 'koninklijke' route. Ruim driekwart van de MAVO-schoolverlaters kiest voor een beroepsopleidende vervolgopleiding. HAVO-schoolverlaters kiezen in meerderheid voor het HBO. De VWO-schoolverlaters vervolgen hun studie in 60% van de gevallen in het WO. Bij deze laatste groep is

⁵ Overigens kan deze figuur niet als een stroommodel gelezen worden. Alle weergegeven pijlen dienen afzonderlijk geïnterpreteerd te worden.

relatief het meest vaak sprake van een afwijking van de 'koninklijke' route. Bijna 40% van deze schoolverlaters stroomt door naar het HBO.

Van de schoolverlaters van het VBO stroomt bijna driekwart door naar het beroepsop-leidend onderwijs, waarvan 22% naar het BOL niveau 1/2. Ruim éénkwart van de VBO-schoolverlaters stroomt door naar de beroepsbegeleidende leerweg. Het merendeel van hen gaat naar het BBL niveau 1/2.

De schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 volgen hoofdzakelijk twee soorten vervolg-opleidingen. Van hen gaat 60% naar het BOL niveau 3/4 en 31% naar het beroepsbege-leidende onderwijs (voornamelijk BBL niveau 3/4). Schoolverlaters van het BOL niveau 3/4 vervolgen hun studie in de meeste gevallen met een HBO-vervolgopleiding. Een op de tien schoolverlaters gaat een beroepsbegeleidende leerweg volgen binnen het BBL niveau 3/4. Afgestudeerden van het HBO ten slotte vervolgen hun studie hetzij in het WO, hetzij met een andere HBO-opleiding of post-initiële opleiding in het HBO.

1.3 Intrede op de arbeidsmarkt

In deze paragraaf wordt de groep gediplomeerde schoolverlaters belicht die is doorge-stroomd naar de arbeidsmarkt, al dan niet in combinatie met een beroepsbegeleidende leerweg. De positie van deze schoolverlaters op de arbeidsmarkt wordt getypeerd aan de hand van twee dimensies, te weten de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid en de dimensie kwaliteit van het werk. De dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid wordt bepaald aan de hand van drie indicatoren, namelijk het werkloosheidsper-centage op het moment van enquête (anderhalf jaar na afstuderen), het aantal maanden dat men in die periode werkloos is geweest (de intredewerkloosheid) en de aard van de huidige aanstelling (flexibele aanstelling versus vaste aanstelling). De eerste twee indicatoren weerspiegelen de kans op werk, terwijl de derde indicator (de aard van de aanstelling) zicht geeft op de werkzekerheid. De kwaliteit van het werk wordt eveneens bepaald aan de hand van drie indicatoren: de aansluiting van de huidige baan bij het eigen opleidingsniveau, de aansluiting van de huidige baan bij de eigen opleidings-richting en het bruto uurloon in de huidige functie.

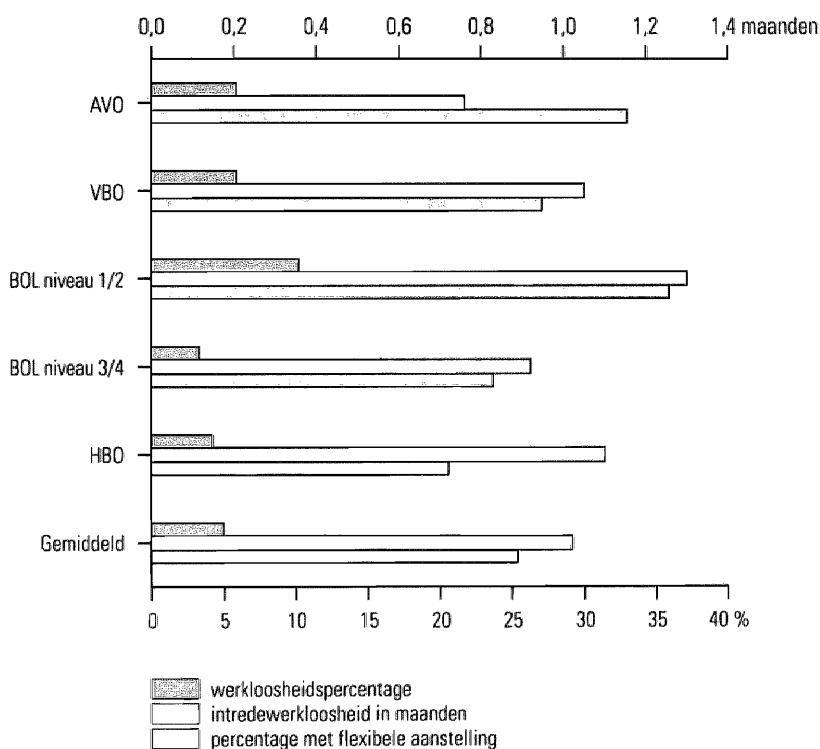
Figuur 1.3 toont de drie indicatoren voor de kans op werk en werkzekerheid voor de diverse opleidingsstypen. De werkloosheid onder schoolverlaters is in 1997, als gevolg van de economische groei, fors gedaald⁶. Bedroeg de gemiddelde werkloosheid in 1996 nog 9%, in 1997 is dit percentage gedaald tot 5%. Daarmee is het werkloosheidsper-centage onder schoolverlaters zelfs lager dan het werkloosheidspercentage dat in 1997 voor de gehele beroepsbevolking gold. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is de omvang van de werkloze beroepsbevolking gedaald van 494.000 in 1996 naar 438.000 in 1997. In percentages uitgedrukt betekent dit een daling van 7% naar

⁶ Hierbij wordt uitgegaan van het begrip werkloze beroepsbevolking zoals ook door het Centraal Planbureau (CPB) wordt gebruikt. Deze wijkt af van het begrip geregistreerde werkloosheid zoals gebruikt door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het belangrijkste verschil tussen beide definities betreft de vereiste om ingeschreven te zijn als werkzoekende bij het arbeidsbureau. Hierdoor heeft de CBS-definitie een meer administratief karakter, terwijl de CPB-definitie meer eco-nomisch georiënteerd is.

6%⁷. Hieruit blijkt dat de daling van de werkloosheid onder schoolverlaters relatief veel sterker is geweest. In de regel mag worden verwacht dat de werkloosheid onder schoolverlaters hoger is dan die van de gehele beroepsbevolking, omdat schoolverlaters aanpassingsproblemen kennen bij het betreden van de arbeidsmarkt die kunnen resulteren in een hoger werkloosheidspercentage. De lage werkloosheidscijfers onder schoolverlaters geven daarom aan dat er in het algemeen sprake is van een gespannen arbeidsmarkt. Dit geldt met name voor de schoolverlaters van het BOL niveau 3/4 en het HBO die met respectievelijk 3% en 4% een uitzonderlijk lage werkloosheid te zien geven. De daling van de werkloosheid heeft zich echter op alle niveaus voorgedaan. Ook opleidingstypen die in 1996 nog een ongunstig beeld te zien gaven, hebben zich in het afgelopen jaar sterk verbeterd. Vooral de daling van de werkloosheid onder VBO-schoolverlaters (van 15% naar 6%) en AVO-schoolverlaters (van 11% naar 6%) is spectaculair. Hierbij vergeleken blijft de daling van de werkloosheid onder BOL niveau 1/2 sterk achter (van 12% naar 10%), waarmee dit opleidingstype als enige een ongunstig werkgelegenheidsbeeld laat zien.

Figuur 1.3

Werkgelegenheid en werkzekerheid naar opleidingstype

⁷ Zie *Sociaal-Economische Maandstatistiek*, februari 1998.

De intredewerkloosheid geeft het aantal maanden (al dan niet aaneengesloten) weer dat een schoolverlater werkloos is geweest tussen het moment van schoolverlaten en het moment van enquête. Gemiddeld genomen zijn de schoolverlaters in de desbetreffende periode één maand werkloos geweest. De intredewerkloosheid loopt uiteen van 0,8 maand voor schoolverlaters van het AVO tot 1,3 maanden voor schoolverlaters van het BOL niveau 1/2. Ook de intredewerkloosheid kan derhalve als vrij laag worden getypeerd en geeft aan dat de schoolverlaters in de regel snel werk hebben gevonden.

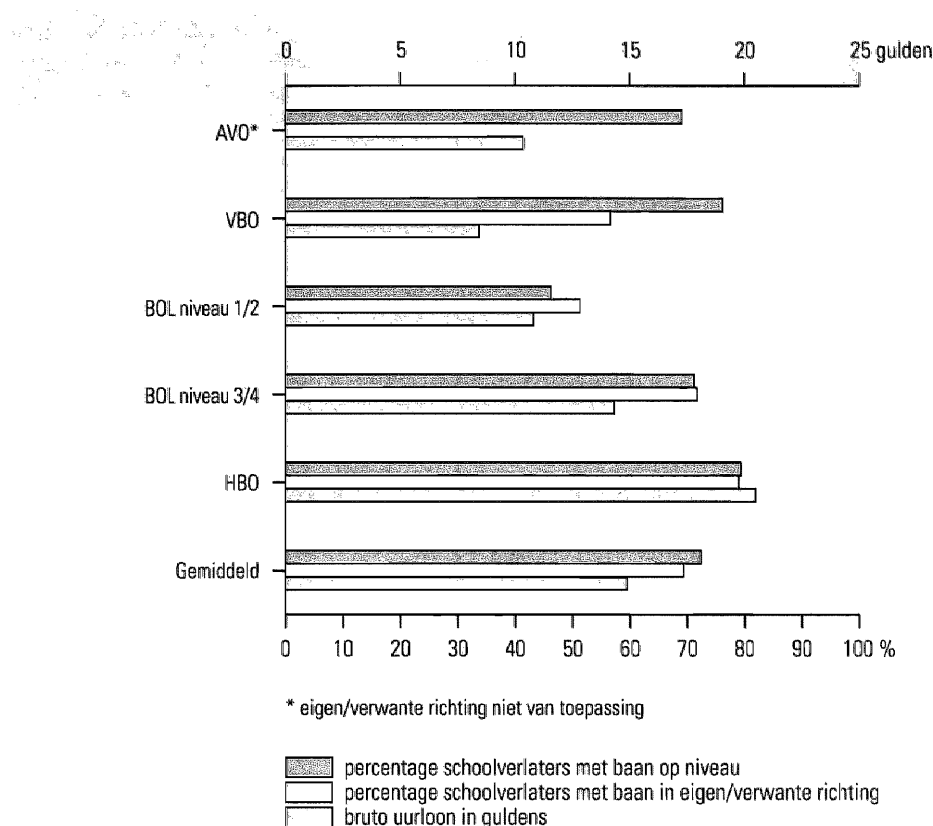
De derde indicator voor de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid betreft de aard van de aanstelling. Een functie wordt als flexibel gekarakteriseerd wanneer het een aanstelling via het uitzendbureau of als oproepkracht e.d. betreft, dan wel een aanstelling in tijdelijke dienst voor maximaal één jaar. De figuur laat zien dat een flexibele aanstelling vaker voorkomt naarmate het opleidingsniveau lager is. Zo heeft éénderde van de werkzame schoolverlaters van het AVO of BOL niveau 1/2 een flexibele aanstelling, terwijl dit zelfde voor slechts één op de vijf HBO'ers geldt.

De bovenstaande drie indicatoren geven een goed beeld van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters met betrekking tot de werkgelegenheid en werkzekerheid. Daarnaast is het van belang om de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt te karakteriseren in termen van de kwaliteit van het werk. Om deze kwaliteit te bepalen worden opnieuw drie indicatoren onderscheiden. Deze betreffen de aansluiting tussen het door de werkgever vereiste opleidingsniveau voor de functie en het door de schoolverlater genoten opleidingsniveau, de aansluiting tussen de door de werkgever vereiste opleidingsrichting van de functie en de door de schoolverlater gevolgde opleidingsrichting en het bruto verdiende uurloon in de huidige functie.

Figuur 1.4 geeft een overzicht van deze drie indicatoren per opleidingstype. Gemiddeld genomen is 72% van de schoolverlaters werkzaam in een functie die aansluit bij zijn of haar eigen opleidingsniveau. Dit is redelijk vergelijkbaar met de situatie van 1996 toen 70% van de schoolverlaters werkzaam was in een functie die aansluit bij het eigen opleidingsniveau. Het BOL niveau 1/2 is het enige opleidingstype waar duidelijk sprake is van een relatief hoog percentage schoolverlaters dat een functie bekleedt waarvoor men 'overschoold' is. Slechts 46% heeft een functie waarvoor het eigen opleidingsniveau vereist is. Dit beeld wordt al enkele jaren waargenomen en wijst op een gebrek aan erkenning (en herkenning) van dit opleidingstype op de arbeidsmarkt.

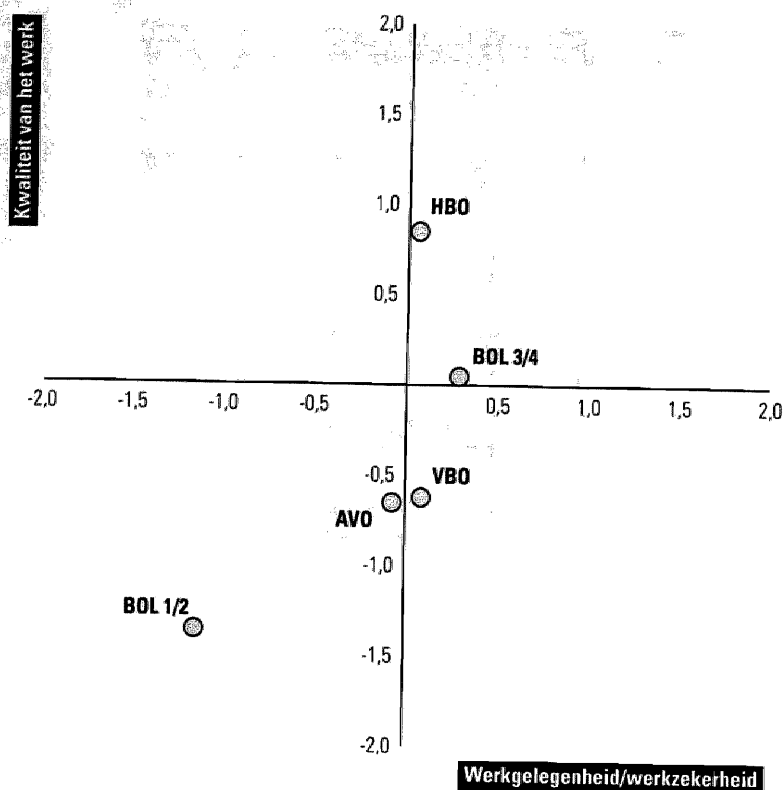
De tweede indicator die wordt gebruikt bij de bepaling van de kwaliteit van het gevonden werk is in hoeverre de functie aansluit bij de genoten opleidingsrichting van de schoolverlater. Ook voor deze indicator van kwaliteit geldt dat de situatie nauwelijks is veranderd ten opzichte van 1996, met uitzondering van het VBO waar een duidelijke stijging heeft plaatsgevonden (van 43% naar 57%). Dit bevestigt het beeld van de sterk verbeterde arbeidsmarktpositie van VBO-schoolverlaters. Gemiddeld over alle onderscheiden opleidingen vindt 69% van de schoolverlaters werk waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting vereist is. Er is een duidelijk verschil naar opleidingstype. Voor de schoolverlaters van het VBO en BOL niveau 1/2 geldt dat iets meer dan de helft een baan vindt waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting vereist is. Bij het HBO geldt dit voor acht van de tien afgestudeerden.

Figuur 1.4
Kwaliteit van het werk naar opleidingstype

De derde en laatste factor die wordt gebruikt om de kwaliteit van het werk te bepalen is het verdiende bruto uurloon. De loonverschillen tussen de diverse opleidingstypen zijn aanzienlijk. Zo verdient een afgestudeerde HBO'er tweeënhalve maal zoveel als een schoolverlater van het VBO. Het is duidelijk dat het loon positief gerelateerd is aan het opleidingsniveau, alhoewel vanzelfsprekend ook het leeftijdseffect een belangrijke rol speelt. Hoger opgeleiden zijn gemiddeld genomen zo'n zeven jaar ouder op het moment van afstuderen. Gecorrigeerd voor het verschil in leeftijd verdient een VBO-schoolverlater fl. 8,75 minder dan een afgestudeerde van het HBO, een AVO-schoolverlater verdient fl. 7,50 minder en de schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 en 3/4 verdienen respectievelijk fl. 7,00 en fl. 4,50 minder. Dit betekent dat ongeveer een kwart van de loonverschillen moet worden toegeschreven aan het leeftijdseffect.

Figuur 1.5
Werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk per opleidingstype

De afzonderlijke indicatoren voor de werkgelegenheid en werkzekerheid en de kwaliteit van het werk kunnen worden samengevat tot één score voor iedere dimensie van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters⁸. Opgemerkt wordt dat dit relatieve typeringen zijn ten opzichte van alle onderzochte schoolverlaters van het schooljaar 1995/1996. Figuur 1.5 geeft hiervan een overzicht. Rechtsboven in de figuur staan de opleidingstypen waarvoor de arbeidsmarktpositie als relatief gunstig kan worden getypeerd. Opleidingstypen linksonder in de figuur worden daarentegen gekenmerkt door een relatief slechte positie, tot uitdrukking komend in zowel een lage werkgelegenheid en werkzekerheid als een lage kwaliteit van het werk. Wat betreft de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid nemen de schoolverlaters van het BOL niveau 3/4 de

⁸ Factoranalyse wijst uit dat de desbetreffende indicatoren op twee factoren laden. De factorloadingen zijn ongeveer even groot zodat voor de berekening van de samengestelde schalen gebruik is gemaakt van het gemiddelde van de tot normatalscores getransformeerde indicatoren. Voor de indicator uurloon is gebruik gemaakt van de leeftijdscorrectie. De scores zijn bepaald per opleiding, waarbij rekening is gehouden met de relatieve omvang van de opleidingen in de beroepsbevolking van schoolverlaters.

meest gunstige positie in. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de relatief lage werkloosheid onder deze groep schoolverlaters. De schoolverlaters van BOL niveau 1/2 worden daarentegen gekarakteriseerd door een sterk ongunstige werkgelegenheids- en werkzekerheidssituatie. Dit wordt met name veroorzaakt door de hogere werkloosheid en door het hoge percentage schoolverlaters dat een flexibele aanstelling heeft. De schoolverlaters van het AVO en VBO nemen wat dit betreft een middenpositie in.

De dimensie kwaliteit van het werk geeft een iets ander beeld te zien. De kwaliteit van het werk blijkt sterk samen te hangen met het opleidingsniveau. Afgestudeerden van het HBO blijken de meest gunstige positie in te nemen en de schoolverlaters van het AVO en BOL niveau 1/2 de meest ongunstige. Opvallend is vooral dat de schoolverlaters van het VBO een relatief gunstiger positie innemen dan de schoolverlaters van het BOL niveau 1/2. Dit wordt met name veroorzaakt door het relatief hoge percentage schoolverlaters van het VBO dat een baan heeft waarvoor het eigen opleidingsniveau vereist is. Samenvattend blijkt het BOL niveau 1/2 de meest ongunstige positie op beide dimensies in te nemen, terwijl het BOL niveau 3/4 en het HBO op beide dimensies gunstig scoren.

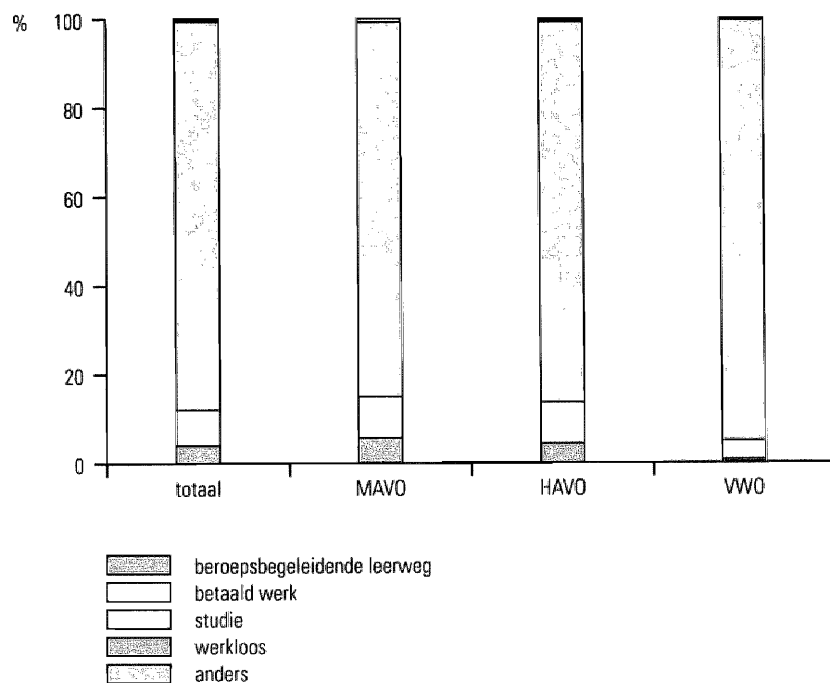
2 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters

2.1 Maatschappelijke positie 1997

In dit hoofdstuk staat de bestemming van schoolverlaters centraal. Het bouwt voort op de in paragraaf 1.1 gepresenteerde maatschappelijke positie van schoolverlaters naar opleidingstype. Dit hoofdstuk geeft een verbijzondering naar opleidingssector. Opnieuw worden alleen die schoolverlaters meegenomen die een voltijd opleiding succesvol hebben afgesloten. De bepaling van de maatschappelijke positie vindt anderhalf jaar na afstuderen plaats en de gegevens hebben betrekking op het subjectieve oordeel van de schoolverlaters omtrent hun eigen positie.

Figuur 2.1

Maatschappelijke positie van AVO-schoolverlaters per opleidingssector

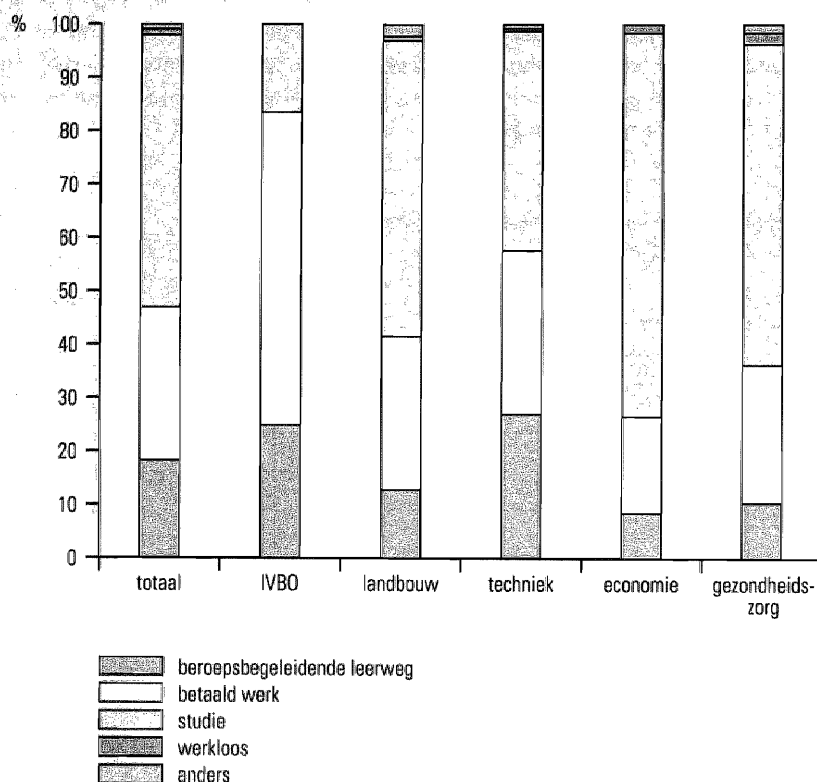

De overgrote meerderheid van de AVO-schoolverlaters ziet zichzelf in de eerste plaats als student (zie figuur 2.1). Dit beeld verschilt nauwelijks tussen opleidingssectoren binnen het AVO. Alleen de VWO-schoolverlaters hebben een iets afwijkend bestemmingspatroon. Van hen gaat 95% verder studeren. Dat is ongeveer 10%-punten meer dan bij de andere twee AVO-opleidingen (MAVO en HAVO). Dit gaat ten koste van het aantal schoolverlaters van het VWO dat betaald werk heeft (4% tegenover 9% bij MAVO en

HAVO) en het aantal schoolverlaters dat werken en leren combineert in de beroepsbegeleidende leerweg (1% in het VWO tegenover respectievelijk 6% en 4% bij MAVO en HAVO).

Figuur 2.2

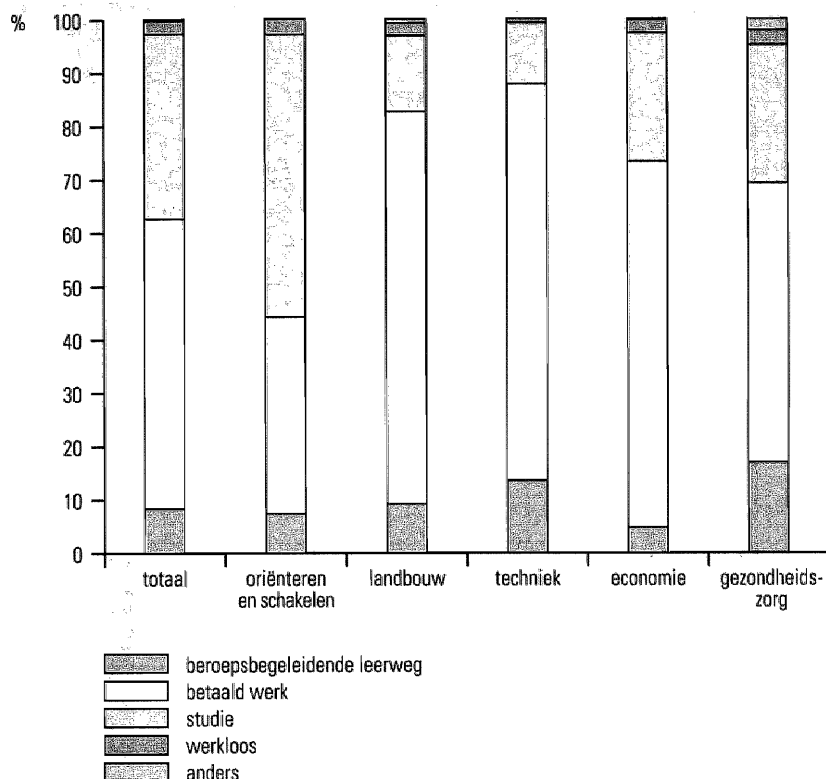
Maatschappelijke positie van VBO-schoolverlaters per opleidingssector

De verschillen in bestemming tussen de sectoren van het VBO zijn groot (zie figuur 2.2). Zo komen technisch opgeleide VBO'ers relatief vaker in de beroepsbegeleidende leerweg en minder vaak in een studie terecht. Het omgekeerde geldt voor schoolverlaters van de opleidingssectoren economie en gezondheidszorg die vaker dan gemiddeld doorstuderen en minder vaak kiezen voor een beroepsbegeleidende leerweg. Schoolverlaters van het Individueel Voorbereidend Beroepsonderwijs (IVBO) komen voornamelijk in betaald werk terecht (59%). Deze groep betreedt derhalve zonder startkwalificatie de arbeidsmarkt. Dit relatief hoge percentage onderstreept het 'speciale' karakter van het IVBO. De overige schoolverlaters van het IVBO gaan wel verder in een kwalificerend traject: een kwart gaat een beroepsbegeleidende leerweg volgen en de resterende 17% gaat studeren.

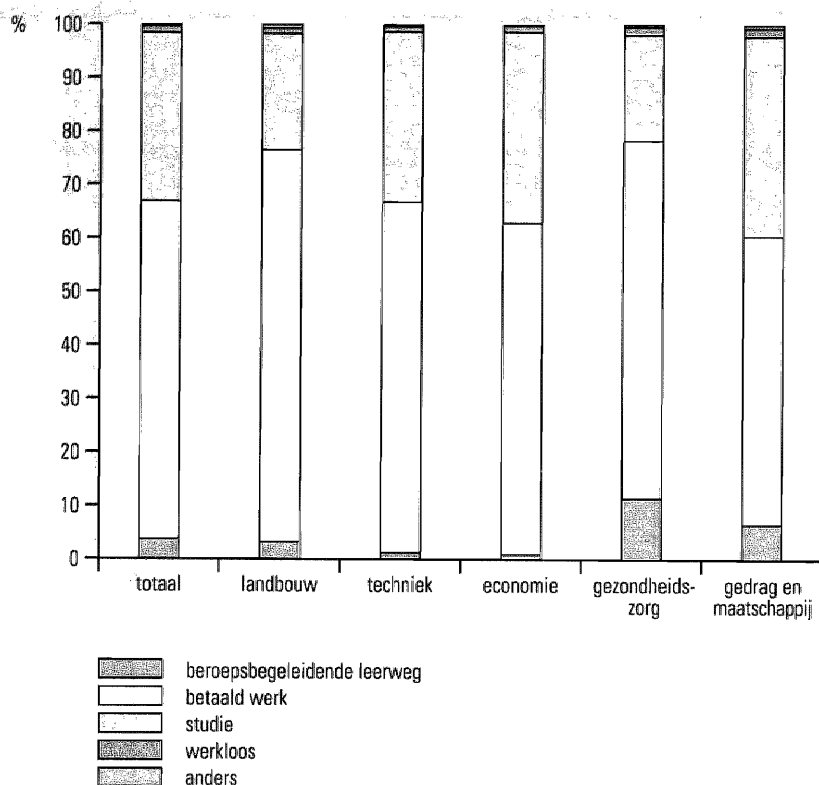
Figuur 2.3

Maatschappelijke positie van BOL niveau 1/2-schoolverlaters per opleidingssector

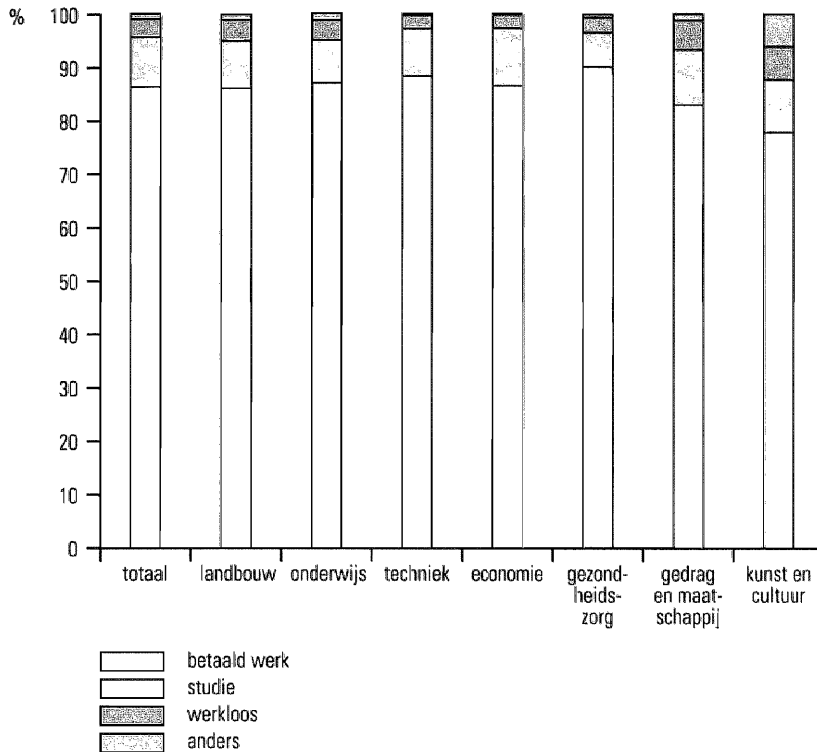
Blijkt bij het AVO en VBO het voorbereidende karakter van deze opleidingstypen duidelijk uit de hoge doorstroom naar vervolgonderwijs (voltijds of beroepsbegeleidend), bij de andere opleidingstypen wijst de hoge doorstroom naar de arbeidsmarkt in de richting van eindonderwijs. Schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 komen voornamelijk terecht in betaald werk. Meer dan de helft beschouwt dit als de belangrijkste bezigheid (zie figuur 2.3). Wanneer naar de verschillende opleidingssectoren wordt gekeken, dan blijken de sectoren landbouw en techniek grote overeenkomsten te hebben. Beide worden gekarakteriseerd door een grotere uitstroom naar betaald werk dan gemiddeld (respectievelijk 73% en 74%) en een lagere doorstroom naar een studie. Schoolverlaters van de opleidingssector oriënteren en schakelen stromen daarentegen veel minder vaak door naar een betaalde functie (37%) en veel vaker naar een vervolgstudie (53%). Voor schoolverlaters van de opleidingssector economie geldt dat men vaker dan gemiddeld betaald werk heeft en minder vaak doorstroomt naar een vervolgopleiding (voltijds of beroepsbegeleidend). Ten slotte geldt bij de schoolverlaters van de opleidingssector gezondheidszorg dat men vaker doorstroomt naar de beroepsbegeleidende leerweg ten koste van de doorstroom naar een voltijdse studie.

Figuur 2.4
Maatschappelijke positie van BOL niveau 3/4-schoolverlaters per opleidingssector

Figuur 2.4 laat zien dat ook bij de opleidingssectoren van het BOL niveau 3/4 redelijk grote verschillen in bestemming zijn. Deze verschillen manifesteren zich voornamelijk in de doorstroom naar werk en de doorstroom naar een studie. Gemiddeld genomen stroomt éénderde van de schoolverlaters door naar een studie en tweederde naar betaald werk. Dit beeld treffen we ook aan voor de opleidingssectoren techniek en economie. De andere opleidingssectoren tonen echter een afwijkend doorstroompatroon. Schoolverlaters van de opleidingssectoren landbouw en gezondheidszorg gaan minder vaak studeren (respectievelijk 22% en 20%). Bij de opleidingssector landbouw wordt dit gecompenseerd door een hogere uitstroom naar betaald werk (73%) en bij de sector gezondheidszorg door een hogere uitstroom naar de beroepsbegeleidende leerweg (12%). De opleidingssector gedrag en maatschappij ten slotte, heeft een sterk afwijkend doorstroompatroon in vergelijking met de andere sectoren. Van de schoolverlaters met een diploma in deze sector gaat 37% verder studeren; iets meer dan de helft (54%) vindt een betaalde functie en 7% komt terecht in de beroepsbegeleidende leerweg.

Figuur 2.5

Maatschappelijke positie van afgestudeerden van het HBO per opleidingssector

De opleidingssectoren binnen het HBO tonen weinig onderlinge verschillen (zie figuur 2.5). Het overgrote deel van de afgestudeerden van het HBO vindt een betaalde functie. Dit geldt voor alle opleidingssectoren. De kleine verschillen die er zijn betreffen de categorieën werkloos en anders. De opleidingssectoren gedrag en maatschappij en kunst en cultuur kennen een relatief grotere groep werklozen (beide 6%). Voor het HBO als geheel bedraagt dit 3%⁹. Het is goed om erop te wijzen dat de categorie 'werkloos' in de context van de sector kunst en cultuur vaak een andere betekenis heeft dan bij de sector gedrag en maatschappij. Bij kunstenaars is immers vaak sprake van een scheiding van het werk dat men verricht en de latere inkomsten die dit genereert. Dit blijkt ook uit de relatief grote groep afgestudeerden (6%), die valt onder de categorie 'anders'. Het betreft hier vaak afgestudeerden die onbetaald werk verrichten.

⁹ Opgemerkt wordt dat dit de subjectieve inschatting van de afgestudeerden weergeeft en niet de officiële definitie. Bovendien zijn de percentages hier gerelateerd aan alle afgestudeerden en niet – zoals gebruikelijk – aan de beroepsbevolking.

2.2 Verschillen in maatschappelijke positie naar sekse en etniciteit

Tot nu toe is bij de beschrijving van de maatschappelijke positie van schoolverlaters naar de totale gediplomeerde uitstroom van een opleiding gekeken. De vraag is of deze maatschappelijke positie varieert naar sekse en etniciteit. Tabel 2.1 geeft een overzicht van de bestemming van schoolverlaters uitgesplitst naar mannen en vrouwen. Een aansprekende manier om de verschillen tussen twee groepen te kwantificeren is door de zogeheten segregatie-index te berekenen¹⁰. Deze kan eenvoudig geïnterpreteerd worden als het percentage mannen (of vrouwen) dat zou moeten veranderen van bestemmingscategorie om eenzelfde verdeling te krijgen als bij vrouwen (respectievelijk mannen).

Tabel 2.1

Maatschappelijke positie per opleidingstype naar sekse

Opleidingstype	beroeps begeleidende leerweg	betaald werk	studie	werkloos	anders
	%	%	%	%	%
Mannen					
AVO	3	8	89	0	0
VBO	24	31	44	1	1
BOL niveau 1/2	13	57	29	2	0
BOL niveau 3/4	2	60	37	1	0
HBO	0	87	10	3	1
Vrouwen					
AVO	5	8	86	0	1
VBO	12	25	61	2	1
BOL niveau 1/2	5	52	39	3	1
BOL niveau 3/4	5	66	27	2	1
HBO	0	86	9	4	1

segregatie-index: AVO (2%); VBO (19%); BOL niveau 1/2 (13%); BOL niveau 3/4 (10%); HBO (1%)

Uit de segregatie-indices kan worden opgemaakt dat sekseverschillen zich voornamelijk manifesteren bij schoolverlaters van het VBO en het beroepsopleidende onderwijs. Bij het VBO zou 19% van de vrouwelijke schoolverlaters een andere bestemming moeten hebben om eenzelfde verdeling te krijgen als bij mannen. Vrouwelijke schoolverlaters van het VBO komen veel minder vaak in het beroepsbegeleidende onderwijs terecht (12%-punten minder). Dit heeft vooral te maken met het feit dat het technisch onderwijs bij de beroepsbegeleidende leerweg relatief sterk is vertegenwoordigd. Ook stromen vrouwelijke schoolverlaters van het VBO minder vaak door naar de arbeidsmarkt. Daar staat tegenover dat ze vaker dan mannen gaan studeren (17%-punten meer). Ook voor BOL niveau 1/2 gelden betrekkelijk grote sekseverschillen in het bestemmingspatroon. Het belangrijkste verschil tussen mannelijke en vrouwelijke

¹⁰ Deze segregatie-index wordt berekend als de som van de absolute verschillen in percentages tussen de twee groepen gedeeld door twee. De segregatie-index varieert tussen 0% (geen segregatie) en 100% (volledig gesegregeerd).

schoolverlaters zit in de doorstroom naar vervolgonderwijs. Mannen komen vaker in het beroepsbegeleidende onderwijs terecht. Vrouwelijke schoolverlaters gaan daarentegen vaker verder studeren. Het hierboven geschetste beeld dat mannen vaker dan vrouwen doorstromen naar het beroepsbegeleidende onderwijs wordt niet teruggevonden in het BOL niveau 3/4. Daar zijn het juist de vrouwen die vaker een opleiding via de beroepsbegeleidende leerweg volgen, terwijl de mannen vaker een voltijd opleiding volgen. Bij het AVO en HBO ten slotte worden vrijwel geen verschillen tussen mannen en vrouwen aangetroffen in de bestemming anderhalf jaar na afstuderen.

Tabel 2.2

Maatschappelijke positie per opleidingstype naar etniciteit

Opleidingstype	beroeps- begeleidende leerweg	betaald werk	studie	werkloos	anders
	%	%	%	%	%
Autochtonen					
AVO	4	8	87	0	1
VBO	18	28	52	1	1
BOL niveau 1/2	10	58	29	3	0
BOL niveau 3/4	4	63	31	1	0
HBO	0	87	9	3	1
Allochtonen					
AVO	6	9	85	0	0
VBO	14	40	39	8	0
BOL niveau 1/2	4	42	54	1	0
BOL niveau 3/4	2	58	37	3	0
HBO	0	84	8	6	2

segregatie-index: AVO (3%); VBO (18%); BOL niveau 1/2 (25%); BOL niveau 3/4 (7%); HBO (4%)

Wanneer gekeken wordt naar het effect van etniciteit op de maatschappelijke positie van schoolverlaters, dan worden de grootste verschillen opnieuw aangetroffen bij het VBO en het BOL niveau 1/2 (zie tabel 2.2). Allochtone schoolverlaters van het VBO stromen veel vaker door naar de arbeidsmarkt dan autochtone schoolverlaters. Van de autochtone VBO-schoolverlaters stroomt 29% door naar de arbeidsmarkt. Bij de allochtonen bedraagt dit 48%. Naast het feit dat de allochtonen minder vaak een startkwalificatie behalen dan autochtonen, blijkt dat ze op de arbeidsmarkt minder succesvol zijn dan de autochtone schoolverlaters. Allochtone schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 gaan daarentegen veel vaker doorstuderen dan autochtone schoolverlaters. Hetzelfde geldt in iets minder sterke mate voor het BOL niveau 3/4. Ondanks het feit dat de allochtone schoolverlaters van dit laatste opleidingstype minder vaak doorstromen naar de arbeidsmarkt, beschouwen ze zich toch vaker als werkloos dan de autochtone schoolverlaters. Zelfs bij het HBO kan worden geconstateerd dat allochtone afgestudeerden vaker werkloos worden dan autochtonen. Alleen bij het AVO kan geen verschil van betekenis worden gevonden in de bestemming anderhalf jaar na afstuderen.

3 Doorstroom naar vervolgonderwijs

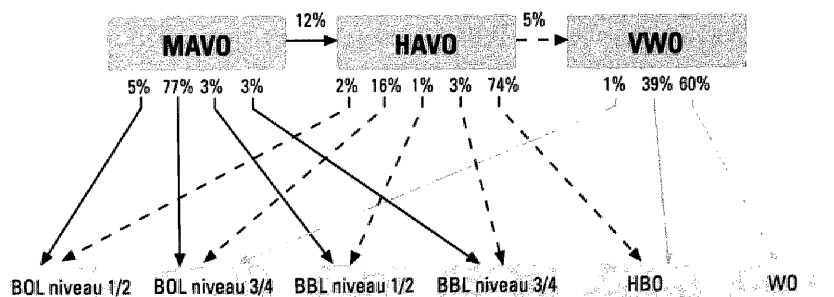
3.1 Stromen in het onderwijs

In het vorige hoofdstuk is aan de orde gekomen wat schoolverlaters na afsluiting van hun opleiding zijn gaan doen. Daar bleek dat de drie belangrijkste bestemmingen na afstuderen zijn: een studie, de arbeidsmarkt of een combinatie van werken en leren via de beroepsbegeleidende leerweg van het secundair beroepsonderwijs. Dit hoofdstuk beschrijft de groep schoolverlaters die naar het vervolgonderwijs zijn gegaan. Deze groep omvat zowel degenen die zijn gaan studeren als degenen die een beroepsbegeleidende leerweg volgen.

De doorstroomcijfers naar vervolgonderwijs zijn ook gelegd naast de cijfers van de CBS-onderwijsmatrix. Als gevolg van verschillen in de aard van de dataverzameling (steekproef versus administratief bestand) en de manier van waarneming (informatie van schoolverlaters versus opgave door de onderwijsinstellingen) stemmen beide percentages uiteraard niet volledig overeen. De verschillen zijn in de regel vrij klein en bedragen enkele procentpunten. Alleen bij het VBO en HAVO worden grotere verschillen geconstateerd. Bij de HAVO wordt de doorstroom naar het VWO met 9%-punten onderschat en de doorstroom naar het HBO met 14%-punten overschat. De onderschatting van de doorstroom naar het VWO heeft te maken met de wijze van steekproeftrekken. Scholen geven leerlingen die binnen de eigen instelling doorstromen van HAVO naar VWO in het RUBS-onderzoek niet op als 'schoolverlaters'. Ook bij het VBO wordt door de wijze van steekproeftrekken de doorstroom naar het VBO zelf (profielverbeteraar of vijfde leerjaar) niet waargenomen (ongeveer 9%). Bovendien geeft de onderwijsmatrix een andere verdeling van de uitstroom over de opleidingstypen BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4 (respectievelijk 41% en 50% tegenover de 30% en 68% in ons onderzoek). Over de precieze oorzaken van deze verschillen zal nog nader overleg plaatsvinden.

Figuur 3.1

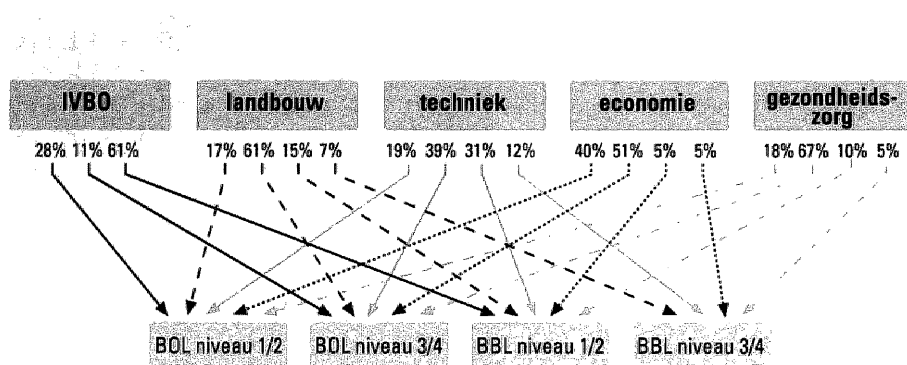
Doorstroom van AVO-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

Figuur 3.1 geeft de doorstroom aan vanuit de verschillende opleidingen van het AVO naar het vervolgonderwijs. De MAVO-schoolverlaters die doorstromen naar een vervolgopleiding, komen meestal terecht in BOL niveau 3/4. Ruim driekwart kiest voor een dergelijk vervolgotraject. Daarnaast maakt 12% de overstap naar de HAVO. Een klein gedeelte van de verder lerende MAVO-schoolverlaters stroomt door naar een beroepsbegeleidende leerweg (6%), waarbij de verdeling over BBL niveau 1/2 en BBL niveau 3/4 gelijk is. Driekwart van de verder lerende schoolverlaters van de HAVO komt terecht in een HBO-opleiding, terwijl 16% doorstroomt naar BOL niveau 3/4. In vergelijking met vorig jaar stromen de verder lerende ex-havisten vaker door naar het HBO (vorig jaar 58%) ten koste van de doorstroom naar BOL niveau 3/4 (vorig jaar 25%). De verder lerende VWO-schoolverlaters, kennen slechts twee doorstroomrichtingen: het HBO en het WO. Drie van de vijf VWO'ers kiezen voor het WO, terwijl de resterende groep in het HBO terecht komt.

Figuur 3.2

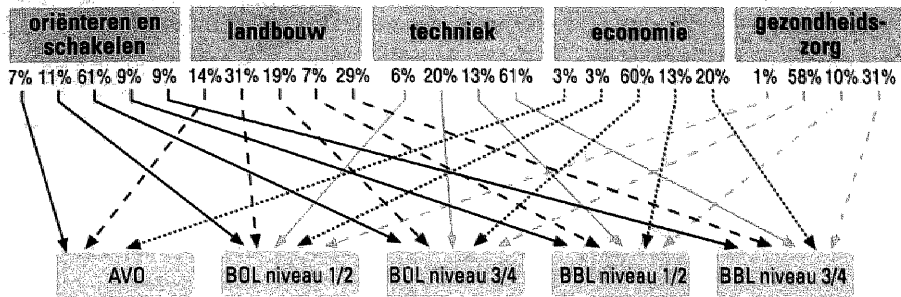
Doorstroom van VBO-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

Verder lerende VBO-schoolverlaters hebben twee doorstroommogelijkheden (zie figuur 3.2). Ze kunnen doorstromen naar een beroepsopleidende of naar een beroepsbegeleidende leerweg. Van 71% van de VBO-schoolverlaters die gaan verder leren komt het merendeel terecht in een beroepsopleidende leerweg (en dan met name in het BOL niveau 3/4). Kijkt men naar de afzonderlijke opleidingssectoren dan blijken met name de verder lerende schoolverlaters van het IVBO een afwijkend doorstroompatroon te hebben. Van degenen die na het IVBO doorleren, gaat de meerderheid naar een beroepsbegeleidende leerweg, en wel de korte variant (BBL niveau 1/2). Ook de verder lerende technisch opgeleide VBO-schoolverlaters kiezen relatief vaak voor een beroepsbegeleidende leerweg. Zij komen behalve op BBL niveau 1/2 vaak terecht op het BBL niveau 3/4. De verder lerende economisch geschoolde VBO-schoolverlaters komen juist relatief weinig terecht in een beroepsbegeleidende leerweg. Zij stromen juist vaker door naar het BOL niveau 1/2. Overigens geldt voor deze opleidingssector net als voor de andere (met uitzondering van het IVBO) dat de grootste groep verder lerende VBO-schoolverlaters doorstroomt naar BOL niveau 3/4.

Figuur 3.3

Doorstroom van BOL niveau 1/2-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

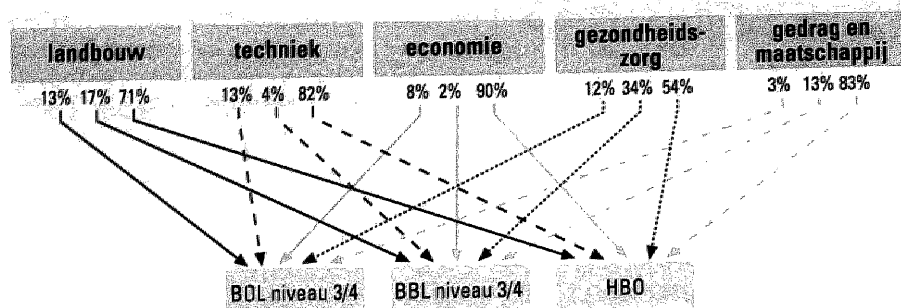
Figuur 3.3 geeft de doorstroom van verder lerende schoolverlaters van het BOL niveau 1/2. Opvallend is dat de opleidingssectoren grote onderlinge verschillen vertonen. De verder lerende schoolverlaters van de sectoren oriënteren en schakelen, economie en gezondheidszorg stromen in meerderheid door naar BOL niveau 3/4. De overige schoolverlaters van deze sectoren kiezen in de regel voor een beroepsbegeleidende leerweg, met name op niveau 3/4. Daarnaast kiezen schoolverlaters van de sector oriënteren en schakelen relatief vaak opnieuw een BOL niveau 1/2 opleiding¹¹. Schoolverlaters van de sector techniek stromen na hun beroepsopleiding in meerderheid door naar de beroepsbegeleidende leerweg, met name op niveau 3/4 (61%). Daarnaast stroomt van deze groep 20% door naar BOL niveau 3/4. Bij de verder lerende schoolverlaters van de sector landbouw valt op dat ze verhoudingsgewijs vaak kiezen voor een andere opleiding op hetzelfde opleidingsniveau (31%). De tweede grote uitstroomrichting is de opleiding zelfstandig beroepsbeoefenaar of middenkaderfunctionaris van de beroepsbegeleidende leerweg (BBL niveau 3/4). Hier komt 29% van de schoolverlaters terecht. Daarnaast valt op dat een niet-onaanzienlijke groep de overstap maakt naar het AVO.

Uit het doorstroompatroon van verder lerende schoolverlaters van het BOL niveau 3/4, blijkt dat de doorstroom naar het HBO favoriet is (zie figuur 3.4). De verschillen tussen de opleidingssectoren in de doorstroom naar het HBO zijn vrij groot. Zo gaat bij de sector economie 90% door naar het HBO tegenover slechts 54% van de verder lerende schoolverlaters van de sector gezondheidszorg. In de sectoren waar de doorstroom naar het HBO lager ligt, wordt dit gecompenseerd door een hogere uitstroom naar een beroepsbegeleidende leerweg. Dit geldt met name voor de sector gezondheidszorg met een doorstroompercentage van 34%. Tot slot blijkt uit figuur 3.4 dat 9% van de doorleerders van BOL niveau 3/4 opnieuw een andere opleiding gaat volgen binnen dit zelfde opleidingstype.

¹¹ Dit is overigens een logische stap, omdat de opleidingssector oriënteren en schakelen dient als verkenning van de mogelijkheden van scholieren die niet precies weten welke opleiding ze moeten gaan volgen. Het is dan goed mogelijk dat ze besluiten opnieuw een BOL niveau 1/2 te gaan doen

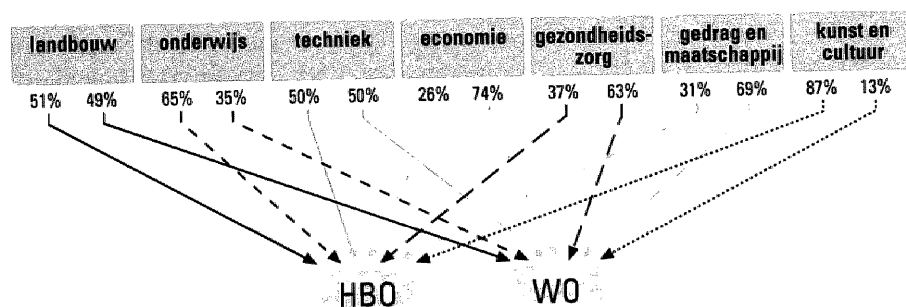
Figuur 3.4

Doorstroom van BOL niveau 3/4-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

Figuur 3.5

Doorstroom van HBO-afgestudeerden naar vervolgonderwijs per opleidingssector

Bij de doorstroom vanuit het HBO gaat iets meer dan de helft een opleiding in het WO volgen, terwijl de rest opnieuw een opleiding in het HBO kiest (zie figuur 3.5). In de regel betreft dit een post-initiële opleiding. Wanneer wordt gedifferentieerd naar opleidingssector, dan kunnen drie categorieën worden onderscheiden. De verder lerende afgestudeerden van de sectoren economie, gezondheidszorg of gedrag en maatschappij stromen in meerderheid door naar het WO. Bij de sectoren onderwijs en kunst en cultuur daarentegen stroomt de meerderheid door naar een andere opleiding of een post-initiële opleiding in het HBO. Dit geldt vooral voor de afgestudeerden van de sector kunst en cultuur die, als ze verder gaan studeren, in 87% van de gevallen opnieuw een HBO-opleiding kiezen. Ten slotte is er nog een categorie HBO'ers waarbij er geen duidelijk verschil is tussen HBO- en WO-doorstroom. Dit zijn de opleidingssectoren landbouw en techniek.

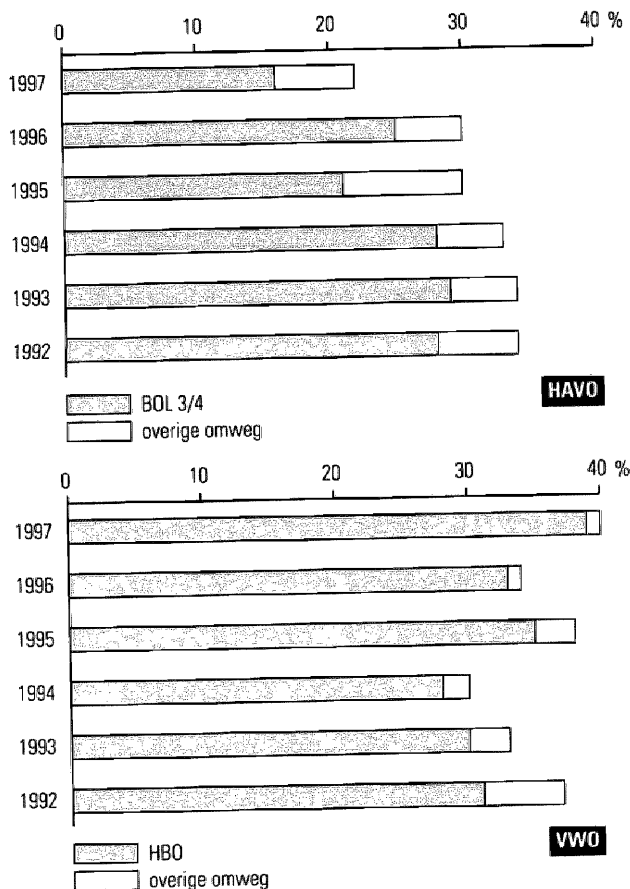
3.2 Karakteristieken van de leerwegen

Nadat in de vorige paragraaf de doorstroom van schoolverlaters naar vervolgopleidingen is beschreven, zullen in deze paragraaf enkele kenmerken van de beschreven leerwegen worden behandeld. Eerst zal worden nagegaan in hoeverre schoolverlaters van de HAVO of het VWO bij de keuze van een vervolgopleiding afwijken van de 'reguliere' routes. Daarna wordt voor de uitstroom uit de beroepsopleidingen belicht in hoeverre doorstroom plaatsvindt naar qua richting verwante vervolgopleidingen. Beide kenmerken kunnen worden beschouwd als indicatoren van de efficiëntie van het doorstroomprofiel. Daarna zal specifiek de doorstroom naar een vervolgopleiding in de techniek of in de gezondheidszorg worden belicht, gedifferentieerd naar sekse.

In het Nederlandse onderwijssysteem kan het HBO worden beschouwd als een direct aansluitende vervolgopleiding na de HAVO en het WO als de meest directe aansluiting

Figuur 3.6

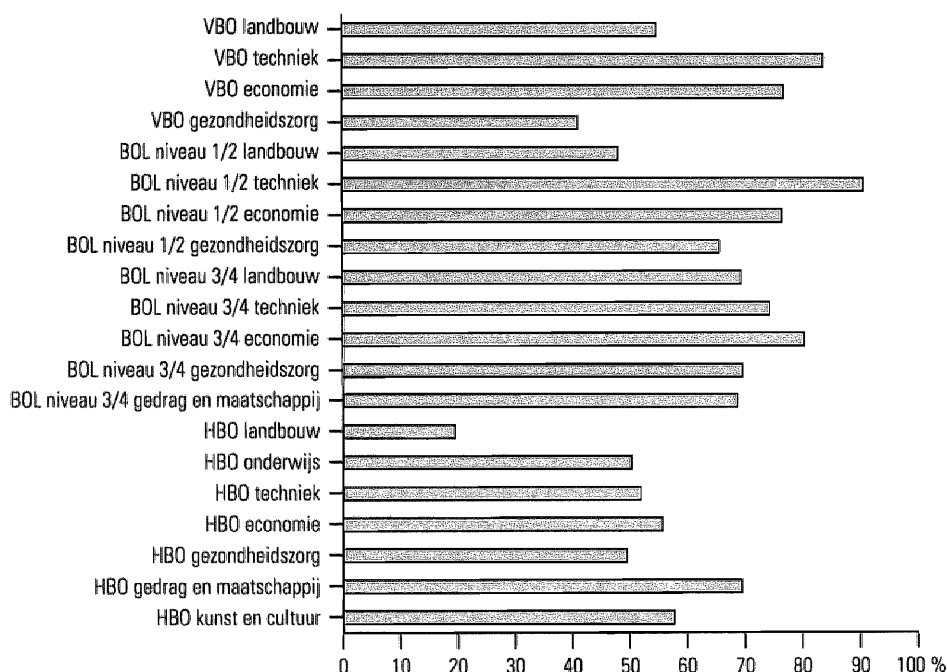
Omwegen in de schoolloopbaan vanuit HAVO en VWO 1992-1997

na het VWO. Ook het VWO kan beschouwd worden als een mogelijk vervolgstudie na de HAVO. Andere vervolgopleidingen die in hiërarchisch opzicht lager zijn, zijn weliswaar mogelijk, maar kunnen uit oogpunt van het onderwijssysteem als minder efficiënt worden beschouwd. Figuur 3.6 toont de percentages verder lerende schoolverlaters van de HAVO en het VWO die afwijken van de hierboven beschreven routes. Zoals blijkt uit de figuur, wijken veel verder studerende studenten af van de geëigende route en maken dus een omweg in hun schoolloopbaan. Onder omweg verstaan we een afwijking van de eerder omschreven vervolgroutes. Zo blijkt dat van de HAVO-schoolverlaters die verder zijn gaan leren in 1997 22% een omweg in de schoolloopbaan heeft gemaakt. Het merendeel van deze groep gaat naar het BOL niveau 3/4. De groep die vanuit het systeem bekeken een omweg maakt, is onder de VWO-schoolverlaters die verder studeren zelfs nog een stuk groter (40%). Deze groep komt hoofdzakelijk terecht in het HBO.

Figuur 3.7

Doorstroom naar verwante beroepsopleidingen per opleidingssector in het beroepsonderwijs

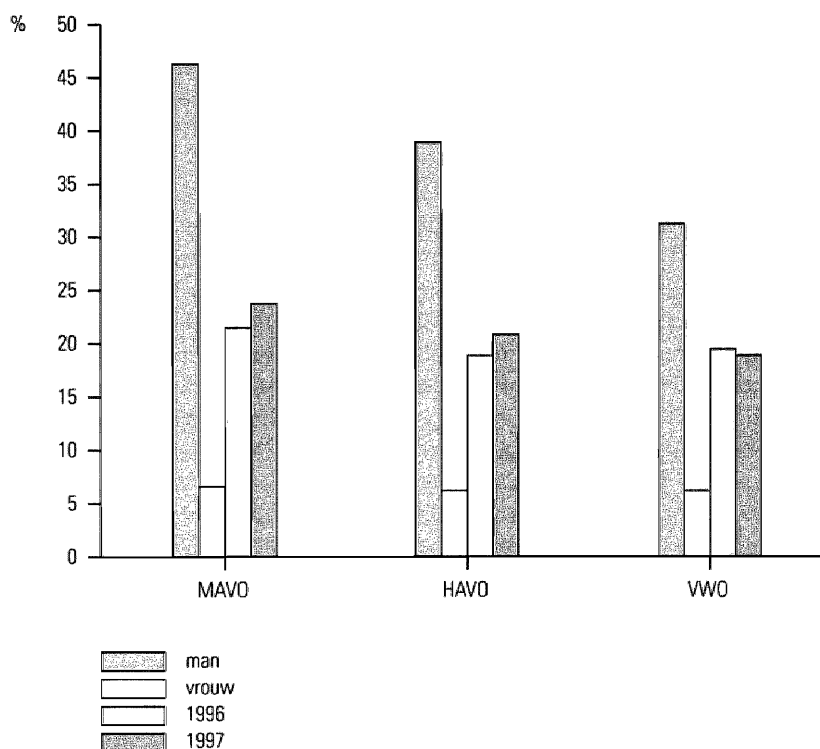

Aangezien deze cijfers voor meerdere jaren bekend zijn, kan ook een vergelijking in de tijd worden gemaakt. Het blijkt dat doorstuderende schoolverlaters van de HAVO steeds minder vaak een afwijkende route kiezen. Deze daling is ingezet in 1995 toen het percentage scholieren dat een omweg volgde afnam van 33% in 1994 naar 30% in 1995. Deze daling heeft zich daarna doorgezet tot 22% in 1997. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door een teruglopende doorstroom richting BOL niveau 3/4. Bij de VWO'ers die verder studeren is het aandeel dat een omweg kiest in plaats van kleiner juist groter

geworden. Bedroeg in het begin van de jaren negentig de doorstroom naar het HBO nog zo'n 30%, in 1997 is dit gestegen tot 39%. Van de groep VWO'ers die afwijkt van de 'koninklijke' route kiest tegenwoordig vrijwel iedereen voor het HBO en nauwelijks meer iemand voor een andere niet-aansluitende opleiding. In voorgaande jaren werden er ook nog andere omwegen dan het HBO gevolgd.

Voor schoolverlaters van de beroepsopleidingen is naast de keuze van het niveau vooral interessant in hoeverre men een vervolgopleiding kiest die qua opleidingsrichting aansluit bij de afgesloten opleiding. Van een verwante opleidingsrichting is sprake wanneer de sector van de afgesloten opleiding en vervolgopleiding met elkaar overeenkomen. Figuur 3.7 geeft hiervan een overzicht. De doorstroom van verder lerende schoolverlaters naar verwante sectoren blijkt zowel van het opleidingsniveau als de opleidingsrichting af te hangen. Zo stromen schoolverlaters van BOL niveau 1/2 en van BOL niveau 3/4 die verder leren relatief vaak door naar een qua sector verwante beroepsopleiding. Ongeveer 70% komt na de beroepsopleidende leerweg in een vergelijkbare sector terecht. Bij het HBO is de doorstroom naar een qua richting verwante opleiding relatief het laagste. Deze bedraagt gemiddeld zo'n 50%.

Figuur 3.8
Keuze voor een technische vervolgopleiding per opleidingssector naar sekse en vergelijking 1996-1997

Ook de opleidingsrichting van de afgesloten opleiding is van invloed op de doorstroom naar een verwante opleiding. Zo stromen vooral schoolverlaters van de sector techniek vaker door naar een verwante vervolgopleiding. Dit geldt met name voor het BOL niveau 1/2, waar maar liefst negen van de tien verder lerende schoolverlaters doorstroomt naar een technische opleiding op een ander opleidingsniveau. Ook voor de schoolverlaters van de sector economie geldt dat ze relatief vaak doorstromen naar een verwante beroepsopleiding in het vervolgonderwijs. Schoolverlaters van de opleidingssector landbouw daarentegen stromen juist minder vaak door naar een verwante opleiding op een ander niveau. Vooral op HBO-niveau komt dit duidelijk naar voren. Slechts een op de vijf verder studerende HBO-afgestudeerden van deze opleidingssector stroomt door naar een WO-opleiding landbouw. Ook voor de schoolverlaters van de sector gezondheidszorg geldt dat de doorstroom naar een verwante sector in het vervolgonderwijs relatief achterblijft bij het gemiddelde.

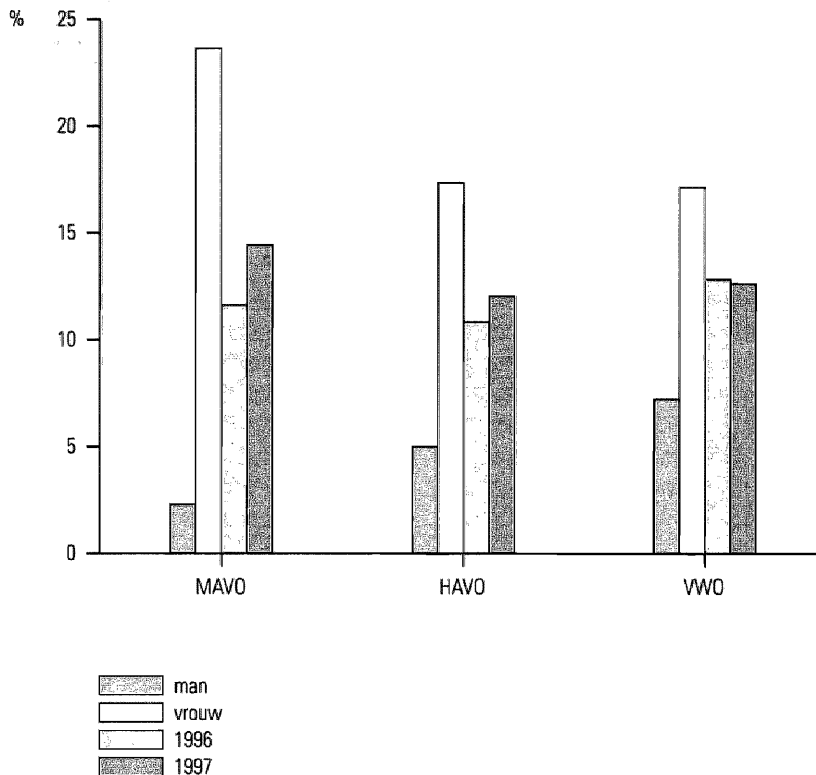
De keuze voor een technische vervolgopleiding vanuit het AVO blijft in belangrijke mate een mannenzaak (zie figuur 3.8). Mannen stromen vijf tot zeven maal zo vaak door naar een technische vervolgopleiding vanuit het AVO als vrouwen. Daarbij zijn er wel verschillen tussen de drie opleidingen. Mannen stromen minder vaak door naar een technische vervolgopleiding, naarmate het niveau van de afgesloten opleiding hoger is. Zo daalt het percentage doorstroom naar een technische opleiding van 46% voor MAVO via 39% voor HAVO naar 31% voor de mannelijke schoolverlaters van het VWO. Hierbij dient overigens te worden aangetekend dat het aantal alternatieve opleidingssectoren groter wordt bij stijgend opleidingsniveau. In vergelijking met het afgelopen jaar is het aantal AVO-schoolverlaters dat doorstroomt naar een technische vervolgopleiding iets gestegen. Voor de schoolverlaters van MAVO en HAVO geldt dat ze circa 2%-punten vaker doorstromen naar een technische vervolgopleiding. Voor de VWO-schoolverlaters die verder gaan studeren geldt dat de doorstroom naar een technische vervolgopleiding vrijwel onveranderd is gebleven.

Bij de doorstroom naar een vervolgopleiding in de gezondheidszorg blijkt een tegenovergesteld beeld (zie figuur 3.9). Vrouwen komen veel vaker dan mannen terecht in een opleiding voor de gezondheidszorg. De sekseverschillen zijn echter niet zo groot als bij de zojuist getoonde technische vervolgopleidingen. Binnen de opleidingen van het AVO zijn met name bij de mannen verschillen in de doorstroom te vinden. De doorstroom naar een opleiding in de gezondheidszorg stijgt bij de mannen met het opleidingsniveau. Bij het VWO kiest 7% van de mannelijke schoolverlaters voor een opleiding in de gezondheidszorg (met name de medische opleidingen). Bij de MAVO-schoolverlaters is dit slechts 2%. Bij de vrouwen zijn het juist de MAVO-schoolverlaters die het meest vaak kiezen voor een vervolgopleiding in de gezondheidszorg (de verzorgende opleidingen). In vergelijking met het afgelopen jaar is de doorstroom naar een opleiding in de gezondheidszorg bij de MAVO met bijna 3%-punten gegroeid. Bij de HAVO en het VWO is de doorstroom naar de sector gezondheidszorg vrijwel gelijk gebleven.

Figuur 3.9

Keuze voor een vervolgopleiding in de gezondheidszorg per opleidingssector naar sekse en vergelijking 1996-1997

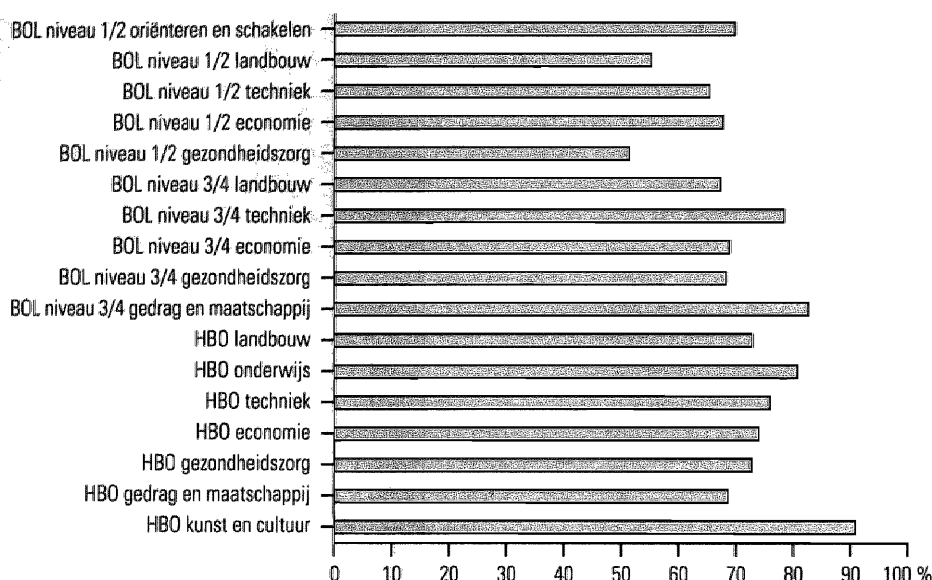

3.3 Aansluiting tussen afgesloten opleiding en vervolgonderwijs

In deze paragraaf komt het oordeel van de schoolverlaters over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding aan de orde. Dit vraagstuk kan vanuit verschillende kanten benaderd worden. Een eerste invalshoek betreft de vraag of de schoolverlaters achteraf gezien de afgesloten opleiding opnieuw zouden kiezen. Schoolverlaters die de afgesloten opleiding opnieuw zouden kiezen beoordelen de desbetreffende opleiding klaarblijkelijk als een adequate vooropleiding voor hun huidige opleiding. Vervolgens wordt nagegaan wat de omvang van de voortijdige uitval is in de vervolgopleiding en wat de redenen zijn van het voortijdig verlaten van de vervolgopleiding. Een hoge uitval kan duiden op een gebrekkige aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding. Als derde indicator voor de aansluiting is gekeken naar de tevredenheid over de vervolgopleiding: zou men opnieuw de desbetreffende vervolgopleiding kiezen of zou men achteraf gezien liever een andere gekozen hebben? Ten slotte wordt het directe oordeel van de schoolverlaters gevraagd over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding.

Figuur 3.10

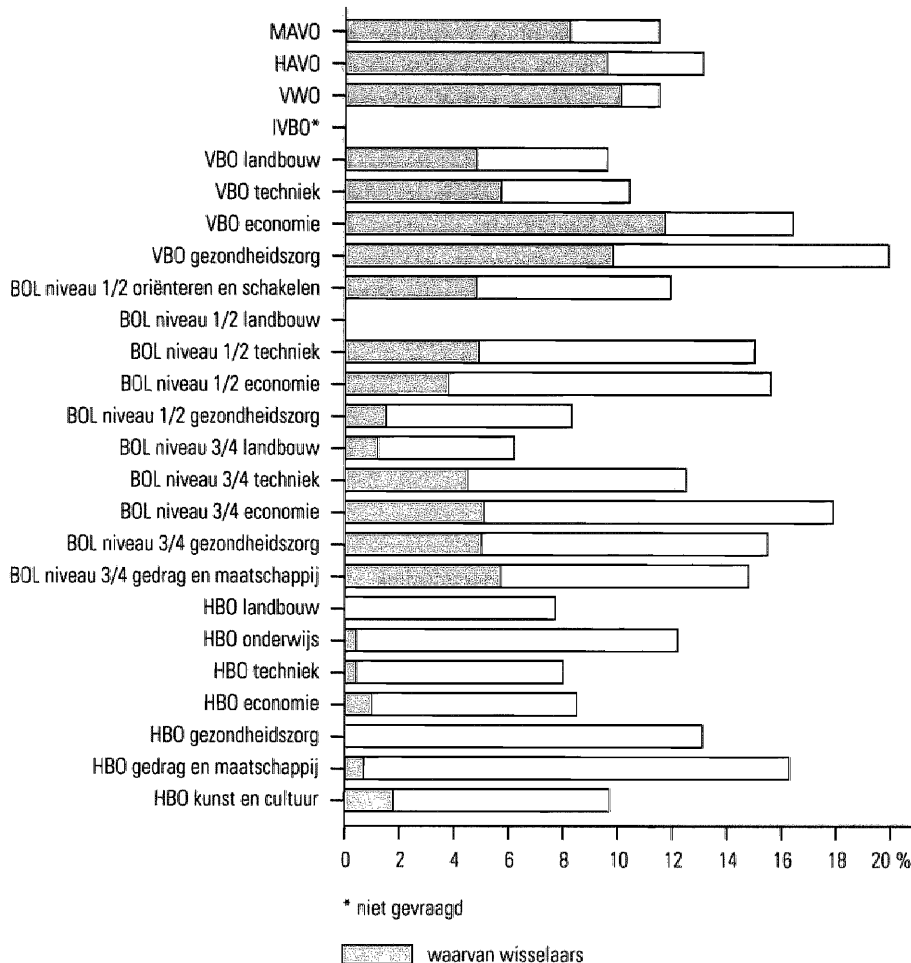
Percentage verder lerende schoolverlaters dat de afgesloten opleiding opnieuw zou volgen per opleidingssector

De tevredenheid over de afgesloten opleiding blijkt uit het percentage schoolverlaters dat deze opleiding opnieuw zou kiezen als ze voor die keuze gesteld worden. Figuur 3.10 toont hiervan de resultaten. Bij elk van de onderscheiden opleidingssectoren blijkt meer dan de helft opnieuw dezelfde opleiding te kiezen. Toch zijn er grote verschillen te constateren, zowel binnen opleidingstypen als tussen opleidingstypen. Zo zouden HBO-afgestudeerden over het algemeen vaker hun afgesloten opleiding opnieuw kiezen dan de schoolverlaters van BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4. Opvallend zijn vooral de lage scores voor de opleidingssectoren BOL niveau 1/2 landbouw en BOL niveau 1/2 gezondheidszorg. Zeer hoge scores worden daarentegen gevonden bij de sector BOL niveau 3/4 gedrag en maatschappij, HBO onderwijs en de sector HBO kunst en cultuur. Van deze laatste sector zou maar liefst ruim 90% van de afgestudeerden, als ze nogmaals moesten kiezen, opnieuw voor een kunstopleiding kiezen.

Een andere belangrijke indicator voor de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding betreft de voortijdige uitval in de vervolgopleiding. Figuur 3.11 geeft hiervan een overzicht. Het gaat hier om doorleerders die de vervolgopleiding binnen één jaar zonder diploma hebben verlaten. In totaal bedraagt de uitval 13%. Hiervan gaat meer dan de helft een andere opleiding volgen. Van de schoolverlaters van het AVO breekt zo'n 12% de vervolgopleiding voortijdig af. Het merendeel van deze groep gaat wel een andere opleiding in het voltijdonderwijs of via de beroepsbegeleidende leerweg volgen. Toch blijkt bij de MAVO en de HAVO respectievelijk 3% en 4% van de doorleerders voortijdig de opleiding te verlaten zonder een andere vervolgopleiding te kiezen. Deze groep betreft dus zonder startkwalificatie de arbeidsmarkt.

Figuur 3.11
 Percentage uitvallers en studiewisselaars per opleidingssector

De kans op uitval verschilt zowel naar opleidingstype als naar opleidingssector van de afgesloten opleiding. In het algemeen geldt dat de sector landbouw lage tot zeer lage uitvalpercentages te zien geeft en dat de uitval het hoogst is bij de doorleeders vanuit BOL niveau 3/4. Bij het VBO springen vooral de sectoren economie en gezondheidszorg er in negatieve zin uit. Respectievelijk 16% en 20% van degenen die aanvankelijk een vervolgonderwijs zijn gaan volgen, breekt deze voortijdig af. Bovendien gaat bij de sector gezondheidszorg slechts de helft van de uitvallers een andere opleiding volgen. De overige 10% betreft de arbeidsmarkt zonder een startkwalificatie te behalen.

Voor de schoolverlaters van BOL niveau 1/2 en 3/4 geldt dat de uitval sterk varieert tussen de opleidingssectoren. De uitval is het hoogst bij de schoolverlaters van de sector

economie, zowel bij niveau 1/2 als bij niveau 3/4. Ook de sectoren BOL niveau 1/2 techniek en BOL niveau 3/4 gezondheidszorg en gedrag en maatschappij laten een relatief hoge uitval zien. Voor elk van deze opleidingen geldt bovendien dat slechts één-derde van de uitvallers een andere opleiding gaat volgen. De overige uitvallers stromen door naar de arbeidsmarkt zonder verdere kwalificatie. Bij het HBO breekt zo'n 10% van de doorleerders de vervolgopleiding voortijdig af. Dit percentage varieert van 8% bij de sector landbouw tot 16% bij de sector gedrag en maatschappij. Als men stopt met de opleiding, dan is dat in de regel een definitieve uitstroom uit het onderwijs. Slechts een enkeling gaat door in een andere vervolgopleiding.

Tabel 3.1 geeft voor de belangrijkste categorieën uitvallers de redenen van de uitval weer¹². Enkele van de in deze tabel genoemde redenen gelden voor alle uitvallers ongeacht de afgesloten opleiding of vervolgopleiding. Deze redenen hebben allemaal in meer of mindere mate te maken met een gebrekkige motivatie voor de gekozen vervolgopleiding of met de inhoud van de vervolgopleiding zelf. Zo geven schoolverlaters vaak aan dat ze onvoldoende gemotiveerd waren, of geven ze andere redenen zoals 'oninteressante lessen' of het feit dat ze liever een andere opleiding wilden volgen. In elk van deze gevallen gaat het om meer individuele motivatieproblemen of inhoudelijke problemen met de vervolgopleiding die op zichzelf los staan van mogelijke aansluitingsproblemen tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding.

Tabel 3.1

Redenen van uitval bij vervolgopleiding naar vooropleiding

Redenen uitval	van VBO	van MAVO	van HAVO	van BOL niveau 3/4	van VWO	van VWO
	naar BOL niveau 3/4			naar HBO		naar WO
	%	%	%	%	%	%
Onvoldoende motivatie	29	34	28	29	43	39
Weinig zelfdiscipline	2	11	16	8	24	30
Vakkenpakket sloot niet aan	4	7	6	17	0	13
Te moeilijk	3	10	19	22	0	28
Tempo te hoog	17	8	13	21	10	23
Oninteressante lessen	22	44	22	20	21	37
Verkeerde informatie over opleiding	5	8	15	17	17	18
Liever andere opleiding gaan volgen	25	39	32	25	32	37
Liever gaan werken	12	9	3	21	1	5
Persoonlijke redenen	6	7	9	9	11	11

Ondanks het feit dat de overgrote meerderheid van de uitvallers deze meer persoonsgerichte redenen noemt, zijn er toch ook enkele indicaties voor meer systematische aansluitingsproblemen die een achterliggende oorzaak zijn van de uitval. Zo geeft 31% van de VBO'ers die voortijdig uitgevallen zijn in BOL niveau 3/4 aan dat de opleiding te moeilijk was, terwijl 17% aangeeft dat het tempo te hoog was. Bij de schoolverlaters van

¹² Gezien het feit dat de respondenten de mogelijkheid hadden om meerdere redenen voor het verlaten van de vervolgopleiding aan te geven hoeven de percentages niet tot 100% op te tellen.

de MAVO die in BOL niveau 3/4 zijn uitgevallen bedragen deze percentages respectievelijk 10% en 8%. Dit wijst op een slechtere aansluiting tussen VBO en BOL niveau 3/4.

Een vergelijkbaar beeld kan worden geconstateerd bij de voortijdige uitvallers uit het HBO. Degenen die vanuit BOL niveau 3/4 of HAVO zijn doorgestroomd, geven in respectievelijk 22% en 19% van de gevallen aan dat de opleiding te moeilijk was. Bij de doorstromers vanuit het VWO was dit echter geen reden om de HBO-opleiding voortijdig te verlaten. Soortgelijke verschillen worden aangetroffen bij de reden 'tempo te hoog', waarbij met name BOL niveau 3/4 er in negatieve zin uitspringt. Ook hier blijkt de aansluiting tussen BOL niveau 3/4 en HAVO enerzijds en HBO anderzijds voor verbetering vatbaar. Bij de VWO'ers die voortijdig een WO-opleiding hebben afgebroken zien we dat hier wel degelijk een aansluitingsprobleem wordt gesignaleerd. Ongeveer een kwart van de uitvallers geeft aan dat de reden van uitval was dat de opleiding 'te moeilijk' of het 'tempo te hoog' was.

Tabel 3.2

Percentage verder lerende schoolverlaters dat achteraf gezien dezelfde keuze zou maken ten aanzien van de vervolgopleiding per opleidingssector

Opleidingssector	Opnieuw dezelfde vervolgopleiding	
	studie	beroepsbegeleidende leerweg
	%	%
MAVO	87	72
HAVO	89	94
VWO	94	—
IVBO	X	X
VBO landbouw	—	—
VBO techniek	84	86
VBO economie	83	—
VBO gezondheidszorg	84	—

— te weinig waarnemingen

X niet gevraagd

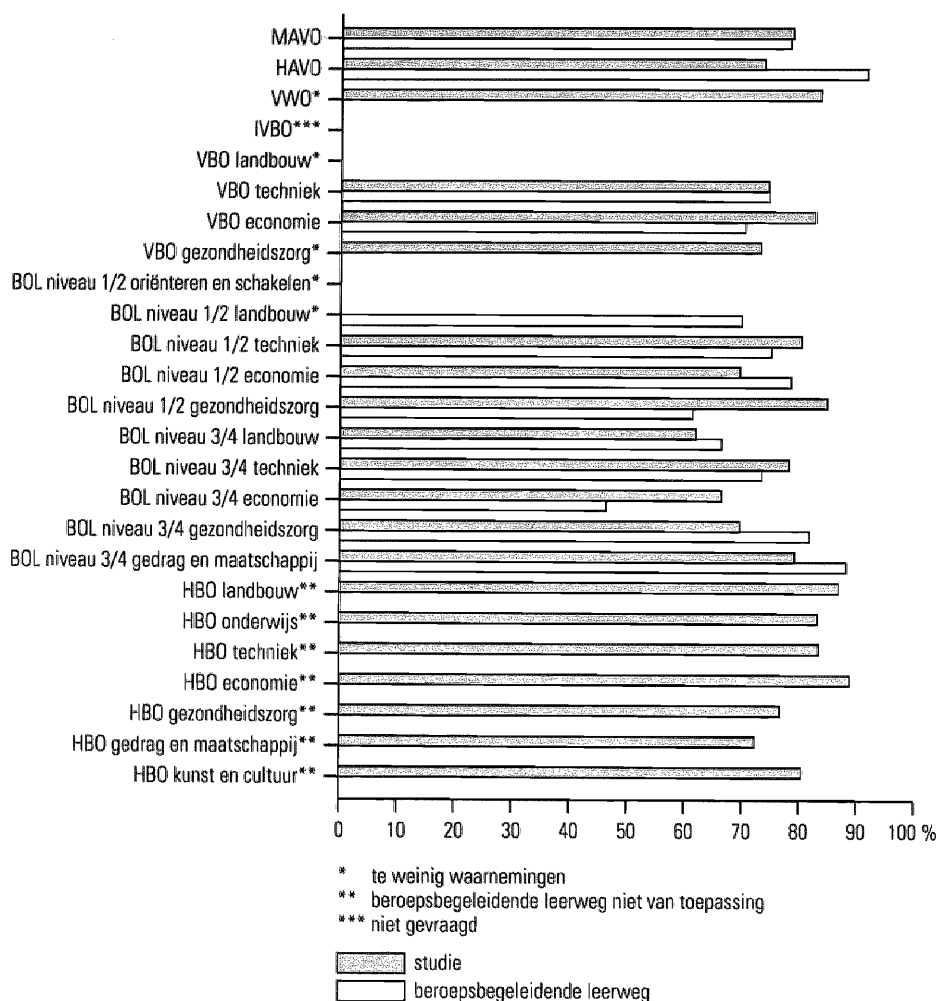
Aan degenen die de vervolgopleiding nog steeds volgen is gevraagd of ze, achteraf gezien, opnieuw zouden kiezen voor deze vervolgopleiding. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen schoolverlaters die doorstromen naar een (voltijdse) studie en degenen die gekozen hebben voor een beroepsbegeleidende leerweg. Uit tabel 3.2 blijkt dat de AVO'ers en de VBO'ers na het eerste jaar erg tevreden zijn over de keuze voor de vervolgopleiding, ongeacht of ze doorstromen naar een studie of naar een beroepsbegeleidende leerweg. Slechts de schoolverlaters van de MAVO die gaan verder leren, blijken niet zo tevreden over deze keuze. Van hen zou ruim éénkwart niet opnieuw voor deze opleiding kiezen.

Als laatste indicator wordt behandeld het oordeel van de schoolverlaters over de aansluiting tussen de afgesloten en de vervolgopleiding (zie figuur 3.12). Opnieuw is er onderscheid gemaakt tussen schoolverlaters die doorstromen naar een voltijdse studie en diegenen die doorstromen naar een beroepsbegeleidende leerweg. De verder lerende schoolverlaters die doorstromen naar een voltijdse vervolgopleiding, vinden de aansluiting over het algemeen voldoende tot goed, waarbij de HBO-afgestudeerden de

kroon spannen. Van hen vindt meer dan 80% de aansluiting voldoende tot goed. Opvallend laag scoren de opleidingssectoren landbouw en economie in BOL niveau 3/4, met respectievelijk 62% en 67%. In positieve zin vallen de sectoren landbouw en economie in het HBO op. Afgestudeerden van deze twee opleidingssectoren oordelen zeer positief over de aansluiting tussen de afgesloten en de vervolgopleiding.

Figuur 3.12

Percentage schoolverlaters dat de aansluiting tussen afgesloten en vervolgopleiding goed of voldoende vindt per opleidingssector

Het oordeel van schoolverlaters die doorstromen naar een beroepsbegeleidende leerweg toont een meer divers beeld. Het blijkt dat de opleidingssectoren economie in de regel een slechtere aansluiting naar de beroepsbegeleidende leerweg opleveren dan naar een voltijdse opleiding. Met name de aansluiting vanuit BOL niveau 3/4 economie naar een opleiding in de beroepsbegeleidende leerweg wordt minder goed beoordeeld. Minder dan de helft van de verder lerende schoolverlaters vindt deze aansluiting voldoende tot goed.

4 Intrede op de arbeidsmarkt

In dit hoofdstuk komt de groep schoolverlaters aan bod die naar de arbeidsmarkt is gegaan. Deze groep omvat ook degenen die een beroepsbegeleidende leerweg volgen, voor zover deze laatsten ook betaald werk verrichten voor minimaal 12 uur per week. Degenen die zichzelf in de eerste plaats als scholier of student beschouwen worden niet tot de arbeidsmarktintreders gerekend. Het hoofdstuk is opgebouwd rond de in hoofdstuk 1 geïntroduceerde dimensies werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk. Beide dimensies tezamen geven een beeld van de arbeidsmarktpositie van opleidingen.

4.1 Vinden van werk

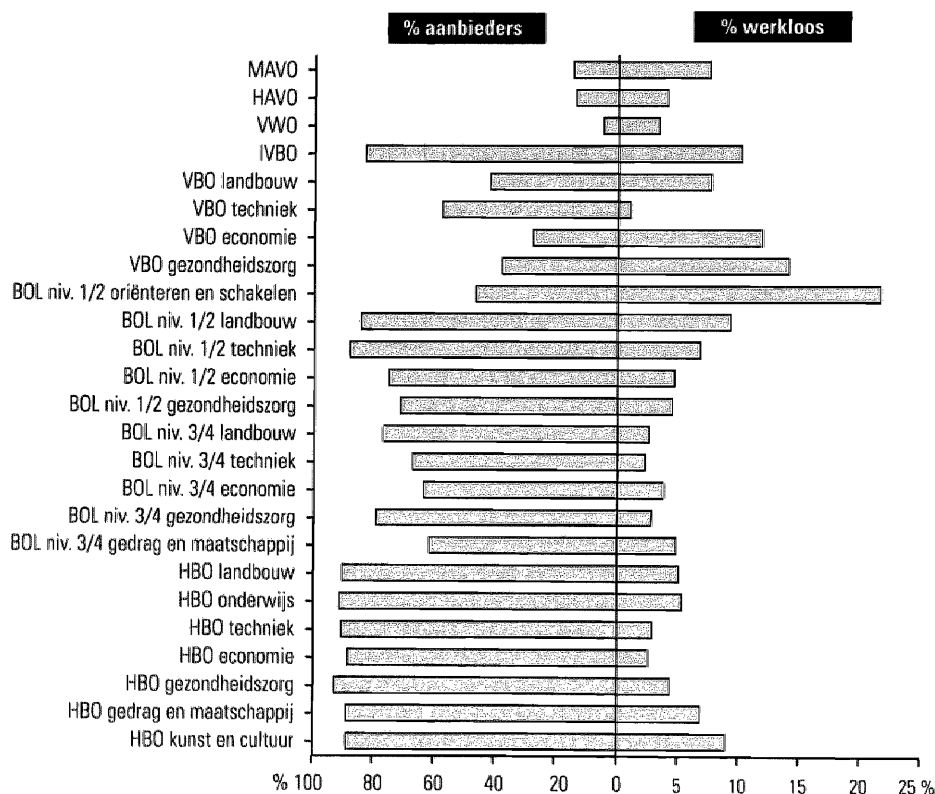
De werkgelegenheid in Nederland is het afgelopen jaar flink gegroeid. Dit heeft ook zijn weerslag gehad op de werkgelegenheidskansen voor schoolverlaters. Het linkerdeel van figuur 4.1 toont het percentage schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt naar opleidingssector. Verwacht mag worden dat gezien de gunstiger omstandigheden op de arbeidsmarkt, het percentage aanbieders is gestegen in vergelijking met het afgelopen jaar. Dat blijkt ook het geval. Voor vrijwel alle opleidingssectoren stijgt het percentage schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt met zo'n 5%-punten. Het percentage schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt varieert sterk per opleidingstype. In het AVO varieert de doorstroom naar de arbeidsmarkt van 5% voor het VWO tot 15% voor de MAVO. Binnen het HBO daarentegen bedraagt het percentage dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt zo'n 90%. Bij het VBO varieert de doorstroom sterk per sector. De doorstroom is betrekkelijk groot bij het IVBO en de sector techniek en verhoudingsgewijs laag bij de sector economie. Bij de opleidingen op BOL niveau 1/2 kenmerkt vooral de sector oriënteren en schakelen zich door een relatief lage doorstroom naar de arbeidsmarkt, hetgeen niet vreemd is gelet op het specifieke karakter van deze opleiding.

De werkloosheid onder schoolverlaters is in vergelijking tot vorig jaar fors gedaald. Het rechtergedeelte van figuur 4.1 geeft de werkloosheidspercentages voor de verschillende opleidingssectoren weer. Het betreft hier het percentage schoolverlaters dat gerekend wordt tot de werkloze beroepsbevolking op het moment van de enquête, dat wil zeggen zo'n anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding. Terwijl vorig jaar nog 12 van de 24 opleidingssectoren een werkloosheidspercentage kenden van 10% of meer, zijn dat er dit jaar nog maar 4 van de 25. Het betreft de sectoren economie, gezondheidszorg en IVBO van het VBO en de opleidingssector oriënteren en schakelen van het BOL niveau 1/2. Vooral deze laatste opleiding kent een zeer hoog werkloosheidspercentage van 22%. Hoewel de desbetreffende opleidingen ook niet bedoeld zijn als startkwalificatie, zijn de werkloosheidspercentages in vergelijking met andere sectoren erg hoog. Opvallend is dat de schoolverlaters van de sector techniek van het VBO uitzonderlijk vaak wel betaald werk vinden. Slechts 1% is anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding werkloos. Dit lage werkloosheidspercentage geldt trouwens ook voor de sector techniek op het BOL niveau 3/4 en het HBO, maar niet voor het BOL niveau 1/2. Bij deze laatste opleidingssector is bijna 7% van de schoolverlaters werkloos. Dat is

binnen het BOL niveau 1/2 overigens een gemiddeld werkloosheidspercentage. Andere opleidingssectoren die lage werkloosheidspercentages kennen zijn BOL niveau 3/4 landbouw, BOL niveau 3/4 gezondheidszorg en HBO economie. De opleidingssector HBO kunst en cultuur ten slotte kent weliswaar een relatief hoog werkloosheidspercentage (9%), maar niettemin betekent dit een halvering van het werkloosheidspercentage ten opzichte van vorig jaar.

Figuur 4.1

Percentage schoolverlaters dat zich aanbielt op de arbeidsmarkt en werkloosheidspercentage onder schoolverlaters per opleidingssector

De gegevens die tot nu toe zijn gepresenteerd hebben allemaal betrekking op opleidingstypen of opleidingssectoren. Ook binnen een opleidingssector kan echter een grote variatie bestaan in werkgelegenheidskansen. In de *Statistische Bijlage* wordt op het gedetailleerde niveau van opleidingen een overzicht van de uitstroom- en bestemminggegevens gepresenteerd. In dit hoofdstuk zal telkens een overzicht gegeven worden van de vijf opleidingen die een relatief goede of een relatief slechte arbeidsmarktpositie innemen. Tabel 4.1 geeft de vijf opleidingen weer met het hoogste werkloos-

heidspercentage¹³. Opvallend in het rijtje opleidingen met een relatief hoog werkloosheidspercentage is met name de opleiding HBO milieutechnologie met een werkloosheidspercentage van 18%.

Tabel 4.1

Opleidingen met het hoogste werkloosheidspercentage

Opleiding	werkloosheidspercentage
HBO Theater uitvoerend	22
BOL niveau 1/2 Oriënteren en schakelen	22
HBO Creatieve therapie	19
HBO Milieutechnologie (techniek)	18
HBO Leraar expressie 1-vak (2e graads)	17

In figuur 4.2 worden de werkloosheidspercentages nader gedifferentieerd naar sekse en etniciteit en wordt tevens een vergelijking gemaakt met het afgelopen jaar. Vrouwen zijn over het algemeen vaker werkloos dan mannen. Alleen van de relatief kleine groep AVO-schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt vinden vrouwen juist iets vaker een betaalde functie dan mannen. Op het eerste gezicht is het veel hogere percentage werklozen voor vrouwen binnen het VBO opvallend. De belangrijkste oorzaak hiervoor is echter dat mannen vaker een technische VBO-opleiding hebben gevolgd, terwijl vrouwen juist een verzorgende opleiding hebben gevolgd. De werkloosheidspercentages van deze twee opleidingen lopen, zoals figuur 4.1 heeft laten zien, sterk uiteen. De verschillen in het werkloosheidspercentage tussen allochtonen en autochtonen zijn met name binnen het BOL niveau 3/4 zeer groot: 3% voor autochtone en 16% voor allochtone schoolverlaters. Ook bij het HBO wordt een verschil in werkloosheid gevonden: 4% voor autochtonen en 7% voor allochtonen. De eerder genoemde daling van de werkloosheid ten opzichte van afgelopen jaar komt in deze figuur nogmaals tot uitdrukking. Bij de meeste opleidingstypen is het werkloosheidspercentage gehalveerd. Slechts de daling van de werkloosheid van schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 blijft achter bij de forse daling van de andere opleidingstypen.

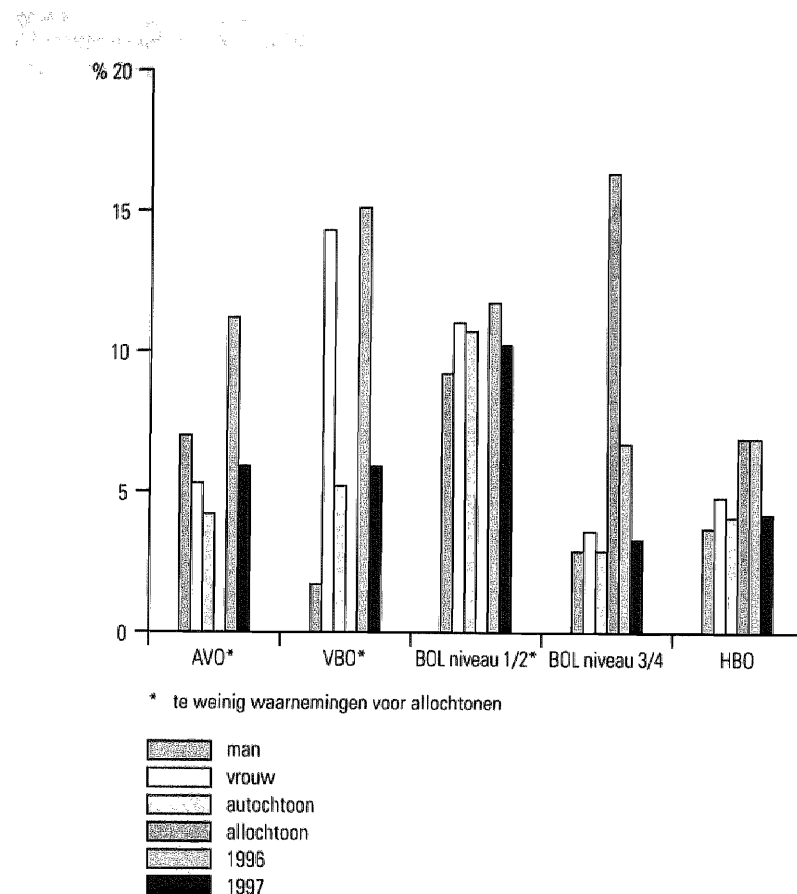
Naast het werkloosheidspercentage op het moment van enquêteren is ook de intredewerkloosheid gedurende het eerste anderhalf jaar na verlaten van de opleiding een goede indicator voor het succes van een opleiding op de arbeidsmarkt. Figuur 4.3 geeft de intredewerkloosheid weer naar opleidingssectoren. Het gaat hier om het gemiddeld aantal maanden dat een schoolverlater werkloos is geweest in de periode tussen het verlaten van de school en het moment van enquête. Uit de figuur blijkt dat schoolverlaters van het BOL niveau 3/4 worden gekenmerkt door een relatief lage intredewerkloosheid. Met uitzondering van de opleidingssector gedrag en maatschappij zijn deze schoolverlaters gemiddeld nog geen hele maand werkloos geweest. De sectoren van het VBO en het BOL niveau 1/2 worden daarentegen gekenmerkt door een intredewerkloosheid van ruim meer dan één maand. Voor beide opleidingstypen moet een uitzondering worden gemaakt voor de technisch opgeleiden. Deze zijn juist veel minder vaak werkloos geweest in het eerste anderhalf jaar na het verlaten van de school.

¹³ Aangezien er een groot aantal opleidingen is zonder werkloosheid, worden deze hier niet afzonderlijk weergegeven.

Binnen het HBO is verder opvallend dat de opleidingssector kunst en cultuur wordt gekarakteriseerd door een relatief hoge intredewerkloosheid: gemiddeld tweeëneenhalve maand.

Figuur 4.2

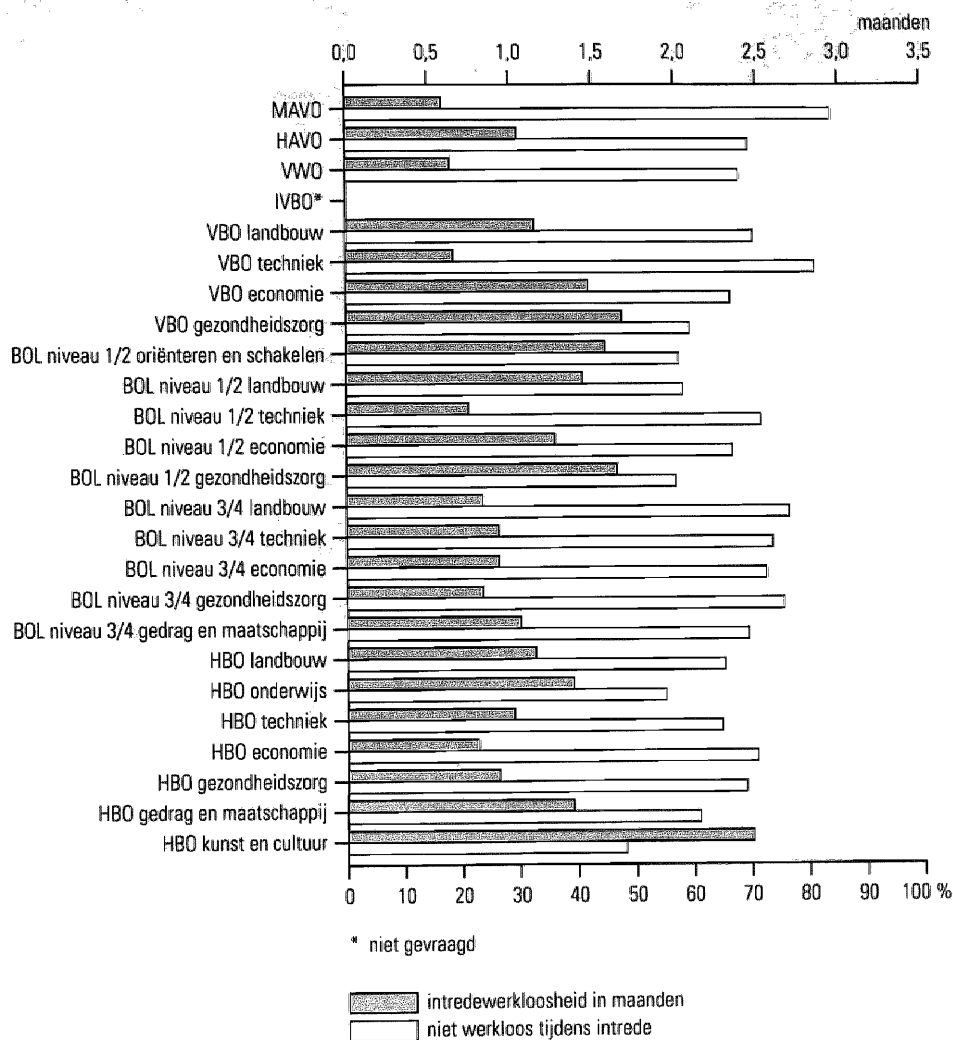
Werkloosheidspercentage onder schoolverlaters per opleidingstype naar sekse, etniciteit en vergelijking 1996-1997

Figuur 4.3 geeft tevens een overzicht van de groep schoolverlaters die de arbeidsmarkt heeft betreden en helemaal niet werkloos is geweest, met andere woorden een intredewerkloosheid heeft van nul maanden. Deze percentages zijn in vergelijking met het afgelopen jaar eveneens enigszins gestegen en duiden wederom op een verbetering van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Opleidingssectoren waarbinnen weinig schoolverlaters werkloos zijn geweest gedurende het proces van arbeidsmarktintrede zijn MAVO en VBO techniek. Vier van de vijf schoolverlaters van deze sectoren die de arbeidsmarkt betreden worden in het geheel niet geconfronteerd met werkloosheid. Van de afgestudeerden van HBO kunst en cultuur wordt daarentegen iets meer dan de helft in het eerste anderhalf jaar na afstuderen geconfronteerd met werkloosheid.

Figuur 4.3

Intredewerkloosheid (in maanden) en percentage schoolverlaters dat niet werkloos is geweest sinds het verlaten van de opleiding per opleidingssector

In tabel 4.2 staan de opleidingen met de hoogste en de laagste intredewerkloosheid vermeld. De opleidingen met een relatief hoge intredewerkloosheid betreffen opnieuw enkele kunstzinnige opleidingen en de al eerder vermelde opleiding HBO milieutechnologie. Bij de opleidingen met een relatief lage intredewerkloosheid bevinden zich opleidingen van verschillende niveaus en eveneens uiteenlopende sectoren.

Tabel 4.2

Opleidingen met de hoogste en de laagste intredewerkloosheid (in maanden)

Opleiding	hoogste	Opleiding	laagste
HBO Milieutechnologie (techniek)	3,3	HBO Communicatiesystemen	0,1
HBO Leraar VO expressie 1-vak (2e gr.)	3,3	VBO Installatietechniek	0,2
HBO Theater uitvoerend	3,1	HBO Mondhygiënist	0,2
HBO Beeldende kunst toegepast design	2,8	HBO Verkeerskunde	0,2
HBO Beeldende kunst autonoom	2,7	BOL niveau 3/4 Levensmiddelentechnologie	0,2

Schoolverlaters die moeite hebben met het vinden van een baan kunnen gebruik maken van het door de overheid opgezette Activerende Arbeidsmarktbeleid voor Jongeren (AAJ). Binnen deze AAJ krijgen de schoolverlaters hulp bij het vinden van werk. In het eerste half jaar van werkloosheid wordt deze hulp voornamelijk verzorgd door het arbeidsbureau. Het arbeidsbureau dient een uiterste inspanning te doen om een arbeids- of scholingsplaats te vinden voor de werkloze schoolverlater. Lukt het de schoolverlater desondanks niet om een arbeids- of scholingsplaats te vinden, dan kan hij of zij doorstromen naar de Jeugdwerkgarantiewet (JWG). In het kader van de JWG krijgt de werkloze schoolverlater een gesubsidieerde werkervaringsplek aangeboden. De verantwoordelijkheid voor het vinden van werk voor de werkloze schoolverlater ligt in handen van de gemeenten¹⁴. De gemeenten zijn de verplichting aangegaan een arbeidsplek te vinden om te voorkomen dat jongeren buiten de boot vallen. Deze arbeidsplek biedt de werkloze schoolverlater de mogelijkheid om werkervaring op te doen en zich te oriënteren op een toekomstige arbeidsplek na afloop van het JWG-contract. De schoolverlater kan in principe maximaal één jaar blijven werken in de gesubsidieerde baan; daarna dient men door te stromen naar reguliere arbeid of scholing.

Van de onderzochte groep schoolverlaters is slechts een zeer beperkt deel terechtgekomen in de JWG. Deze groep is in hoofdzaak afkomstig van een beperkt aantal opleidingssectoren. Deze opleidingssectoren zijn in volgorde van grootte van doorstroom naar het JWG (zie ook *Statistische Bijlage*, tabel A3.2): BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen, VBO landbouw, BOL niveau 1/2 economie, BOL niveau 1/2 gezondheidszorg en BOL niveau 1/2 landbouw. Deze opleidingssectoren kennen allemaal een doorstroompercentage naar het JWG dat varieert tussen de 3 en 6%.

4.2 Aanstelling

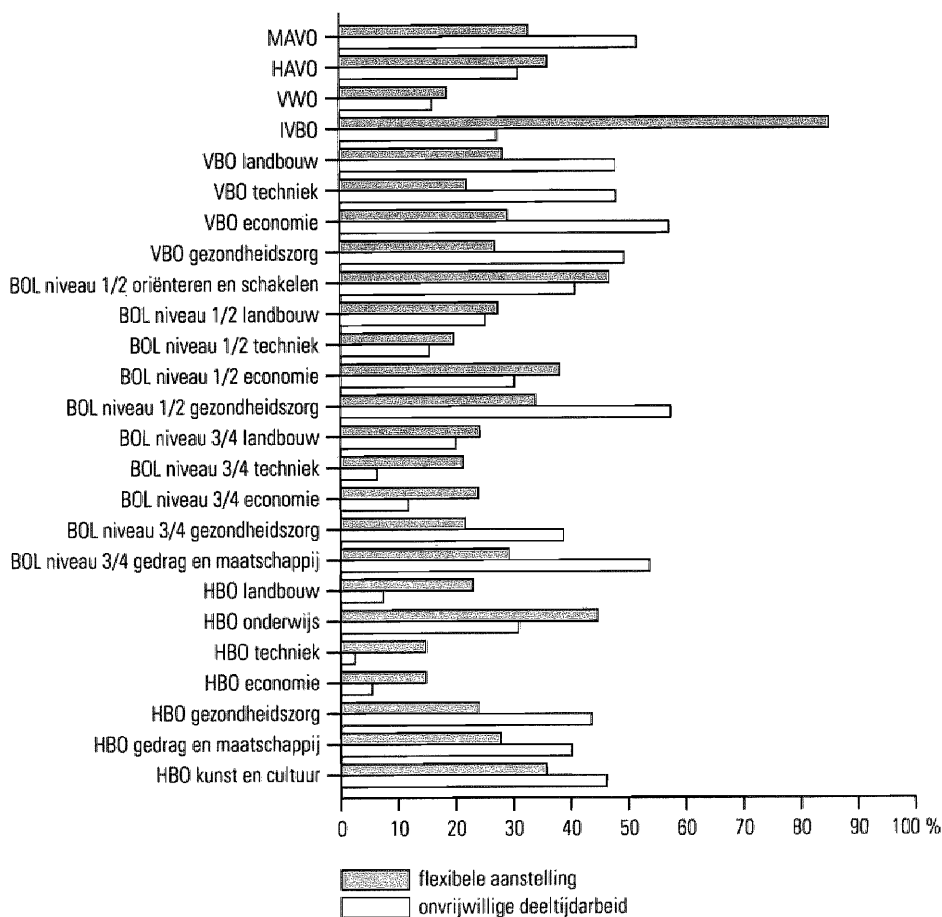
Is er sprake van een vaste of een flexibele aanstelling? Werkt men in deeltijd of heeft men een full-time aanstelling? En als er sprake is van een deeltijdbaan is dat dan vrijwillig of niet? Het percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling is in vergelijking tot het afgelopen jaar nauwelijks veranderd. Nog steeds heeft 20 à 30% van de arbeidsovereenkomsten een flexibel karakter. Onder een flexibel contract wordt hier verstaan een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst met een contract korter dan een jaar. Bij de schoolverlaters blijkt derhalve

¹⁴ De JWG maakt deel uit van de Wet Inschakeling Werkzoekenden (WIW), die sinds 1 januari 1998 van kracht is. Deze WIW bepaalt onder andere dat enkele taken betreffende gesubsidieerde arbeid, waaronder de uitvoering van de JWG, gedelegeerd zijn van landelijk naar gemeentelijk niveau.

geen sprake te zijn van een substantiële groei van de zogenoemde 'flex-banen'. Wel zijn er bepaalde opleidingssectoren waar schoolverlaters vaker een flexibele aanstelling hebben dan andere sectoren. Met name schoolverlaters van het IVBO, BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen en HBO onderwijs komen relatief vaak terecht in een flexibele arbeidsrelatie.

Figuur 4.4

Percentage werkzame schoolverlaters met een flexibele aanstelling en percentage werkzame schoolverlaters met een onvrijwillige deeltijdaanstelling per opleidingssector

In figuur 4.4 staat eveneens het percentage onvrijwillige deeltijdwerkers aangegeven. Een onvrijwillige deeltijdwerker wordt hier gedefinieerd als een persoon die minder dan 33 uur per week werkt en te kennen geeft meer uren te willen werken dan men nu werkt. Het blijkt dat deze groep een aanzienlijke omvang heeft van gemiddeld zo'n 30 à 40%. Onvrijwillige deeltijdarbeid komt voornamelijk voor op de lagere opleidingsni-

veaus zoals het VBO en het BOL niveau 1/2. Van de MAVO- en VBO-schoolverlaters die een baan vinden werkt ongeveer de helft onvrijwillig in deeltijd. Bij BOL niveau 1/2 varieert dit percentage van 16% voor de sector techniek tot 58% voor de sector gezondheidszorg. Het hoge percentage onvrijwillige deeltijdarbeid bij deze laatste groep schoolverlaters heeft vooral te maken met de partiële leerplicht. Omdat de desbetreffende schoolverlaters in de regel nog één à twee dagen per week verplicht onderwijs moeten volgen in het kader van de partiële leerplicht is een voltijdse aanstelling vaak niet mogelijk. Bij de hogere opleidingsniveaus (BOL niveau 3/4 en HBO) verdwijnt het eenduidige beeld. Hier valt op dat schoolverlaters van technische of economische opleidingen nauwelijks onvrijwillig in deeltijd werken, terwijl schoolverlaters van verzorgende, sociaal-culturele of kunstzinnige opleidingen juist erg vaak onvrijwillig in deeltijd werken. Dit laatste geldt overigens ook voor de afgestudeerden van het HBO onderwijs.

Tabel 4.3

Opleidingen met het hoogste en het laagste percentage flexibele werknemers

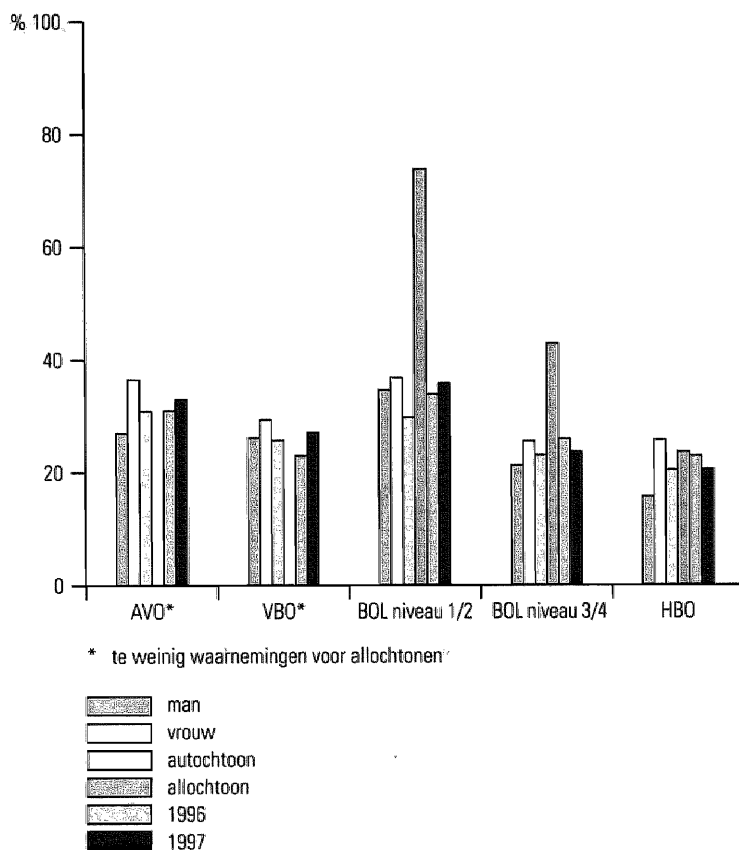
Opleiding	hoogste	Opleiding	laagste
HBO Theater uitvoerend	80	HBO Medisch beeldvormende en radiotherapeutische technieken	0
HBO Leraar VO taal 1-vak (2e gr.)	62	HBO Informatica en informatiekunde	1
HBO Leraar VO expressie 1-vak (2e gr.)	62	HBO Bedrijfskundige informatica	3
BOL niveau 1/2 Secretarieel	53	HBO Fiscale economie	3
BOL niveau 1/2 Bedrijfsadministratie	48	HBO Hogere informatica	4

Tabel 4.3 toont de vijf opleidingen met respectievelijk het hoogste en het laagste percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling. De opleidingen met het hoogste percentage flexibele werknemers worden gevonden in de sectoren kunst en cultuur en onderwijs van het HBO en de sector economie van het BOL niveau 1/2. De laagste percentages worden met name gevonden bij de informatica-opleidingen in het HBO.

Figuur 4.5 toont het percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling, onderverdeeld naar geslacht en etniciteit. Bovendien wordt in deze figuur wederom een vergelijking gemaakt met 1996. Vrouwen hebben over de gehele linie vaker een flexibele aanstelling dan mannen. Vooral voor schoolverlaters van het AVO en het HBO is het sekseverschil groot. Ook etniciteit speelt een belangrijke rol bij het verkrijgen van een vaste versus flexibele aanstelling. Allochtone schoolverlaters hebben veel vaker een flexibele aanstelling dan autochtone schoolverlaters. Met name op het BOL niveau 1/2 is het verschil erg groot. Van de autochtone schoolverlaters op dit niveau heeft 30% een flexibele aanstelling, terwijl dit voor allochtonen maar liefst 74% bedraagt. De verschillen naar etniciteit worden kleiner naarmate het opleidingsniveau stijgt. In het BOL niveau 3/4 is het verschil nog 20%-punten en in het HBO slechts 3%-punten. Ten opzichte van vorig jaar is zoals al eerder werd vermeld nauwelijks iets veranderd. Voor de lagere opleidingsniveaus (AVO, VBO en BOL niveau 1/2) is het percentage 'flex-werkers' licht gestegen; voor de hogere opleidingen (BOL niveau 3/4 en HBO) is het percentage licht gedaald.

Figuur 4.5

Percentage werkzame schoolverlaters met een flexibele aanstelling per opleidingstype naar sekse, etniciteit en vergelijking 1996-1997

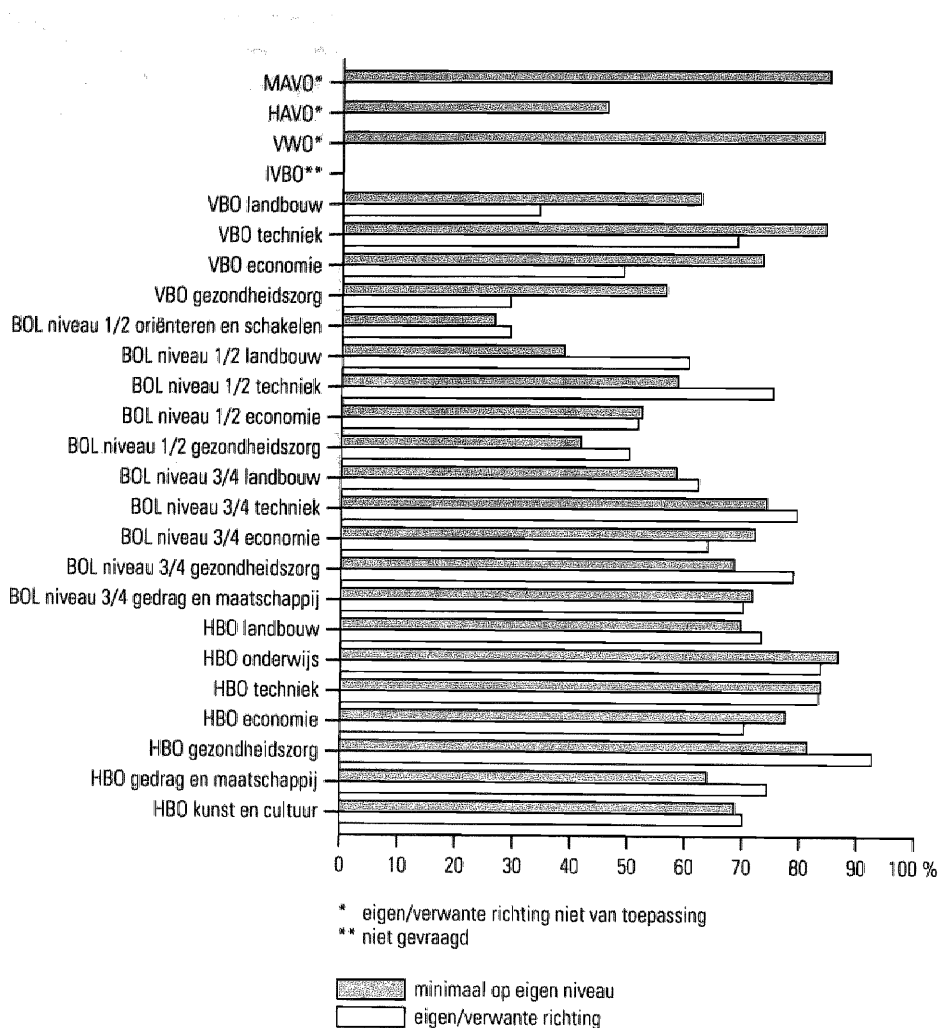
4.3 Aansluiting opleiding - werk

De kwaliteit van de gevonden baan geeft ook een indicatie van het externe rendement van de afgesloten opleiding. De aansluiting van de gevolgde opleiding op het gevonden werk is hierbij van eminent belang. Twee factoren spelen hierbij een belangrijke rol. Enerzijds betreft dit de aansluiting tussen opleiding en werk qua niveau. Het vereiste opleidingsniveau van het werk wordt daarbij bepaald aan de hand van de vraag (aan de respondenten) wat het door de werkgever vereiste opleidingsniveau voor de functie was. Anderzijds heeft de aansluiting tussen opleiding en werk betrekking op de richting van de vereiste kwalificaties. De vereiste opleidingsrichting wordt eveneens bepaald aan de hand van de vraag wat de door de werkgever vereiste opleidingsrichting was. Figuur 4.6 geeft een overzicht van beide indicatoren van de kwaliteit van het werk. De aansluiting qua niveau wordt als goed beoordeeld wanneer voor de desbe-

treffende functie minimaal het behaalde opleidingsniveau van de respondent vereist werd. De aansluiting qua richting wordt als goed beoordeeld wanneer voor de desbetreffende functie de eigen of een verwante opleidingsrichting vereist werd.

Figuur 4.6

Percentage werkzame schoolverlaters met een baan op minimaal eigen niveau en percentage werkzame schoolverlaters met een baan in eigen/verwante richting per opleidingssector

Wat betreft de aansluiting naar niveau blijken vooral de schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 vaak een baan te hebben die onder hun opleidingsniveau is. Bij de opleidingssector oriënteren en schakelen vindt slechts een kwart van de schoolverlaters een functie waarvoor het eigen opleidingsniveau vereist is. Hierbij dient echter aangetekend te worden dat deze opleiding niet echt een kwalificatieverhogend karakter heeft. Maar ook voor de andere sectoren van BOL niveau 1/2 geldt dat de functie qua niveau vaak

niet aansluit bij de gevolgde opleiding. Schoolverlaters van het VBO, BOL niveau 3/4 en vooral afgestudeerden van het HBO doen het op dat punt veel beter. Van deze laatste groep vindt ongeveer driekwart een functie op minimaal eigen niveau. Verder blijkt dat schoolverlaters van de sectoren techniek vaker een functie op minimaal het eigen opleidingsniveau vinden dan schoolverlaters van andere sectoren. Dit geldt ongeacht het opleidingsniveau. Het tegenovergestelde kan worden gezegd van de schoolverlaters van de opleidingssector landbouw. Ten slotte kan aangetekend worden dat de afgestudeerden van de HBO-sectoren onderwijs en gezondheidszorg relatief vaak een functie vinden die aansluit bij het eigen opleidingsniveau, terwijl dit voor de schoolverlaters van de gezondheidszorgopleidingen uit de lagere niveaus juist niet geldt.

De aansluiting naar richting tussen de gevolgde opleiding en de functie is positief gerelateerd aan het opleidingsniveau. Bij het VBO en het BOL niveau 1/2 heeft iets meer dan de helft van de schoolverlaters een functie waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting vereist werd. Bij de schoolverlaters van het BOL niveau 3/4 en de afgestudeerden van het HBO heeft driekwart een functie die wat betreft richting goed aansluit bij de gevolgde opleiding. Opnieuw zijn het de technisch opgeleiden die relatief vaak een baan hebben waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting is vereist. Schoolverlaters van de sector economie daarentegen vinden juist minder vaak een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. Deze verschillen tussen de sector techniek enerzijds en de sector economie anderzijds doen zich op alle opleidingsniveaus voor en onderstrepen het verschil in karakter tussen beide sectoren. De ene is meer gericht op het aanleren van specifieke kennis en vaardigheden, terwijl de andere sector een meer generiek karakter heeft.

Verder valt op dat de opleidingssector HBO gezondheidszorg bijna garant staat voor een baan in de eigen of verwante studierichting. Vrijwel alle afgestudeerden van deze opleiding vinden een baan waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting werd vereist. Opleidingssectoren met een relatief laag percentage schoolverlaters die een baan hebben waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting werd vereist, zijn VBO landbouw, VBO gezondheidszorg en BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen¹⁵. Deze drie opleidingssectoren behoorden ook afgelopen jaar tot de zwakste opleidingssectoren wat betreft het vinden van werk in de eigen of verwante opleidingsrichting.

Tabel 4.4 geeft een overzicht van de opleidingen met de hoogste en laagste percentages schoolverlaters die een baan vinden waarvoor minimaal het eigen opleidingsniveau werd vereist. De opleidingen met het hoogste percentage werkzame personen op het eigen opleidingsniveau betreffen zonder uitzondering HBO-opleidingen. De opleidingen met het laagste percentage schoolverlaters met een baan op het eigen opleidingsniveau betreffen opleidingen van het BOL niveau 1/2 en een tweetal opleidingen van het HBO: Beeldende kunst autonoom en de korte opleiding Toeristisch en recreatief onderwijs.

¹⁵ De zwakke positie van de opleiding oriënteren en schakelen is overigens niet verwonderlijk, omdat deze opleiding geen duidelijke richting kent, en derhalve op de arbeidsmarkt ook niet gevraagd wordt.

Tabel 4.4

Opleidingen met het hoogste en het laagste percentage werkzame schoolverlaters met een baan op minimaal eigen niveau

Opleiding	hoogste	Opleiding	laagste
HBO Verkeerskunde	100	BOL niveau 1/2	
		Detailhandel/Ambulante handel	27
HBO Informatica en informatiekunde	99	BOL niveau 1/2 Oriënteren en schakelen	27
HBO Opleiding voor ergotherapie	96	HBO Beeldende kunst autonoom	31
HBO Computertechniek	96	HBO Kort Toeristisch en recreatief onderwijs	33
HBO Leraar basis-/speciaalonderwijs	95	BOL niveau 1/2 Brood- en banketbakken	39

Tabel 4.5 geeft de opleidingen weer met de hoogste, respectievelijk laagste percentages schoolverlaters met een baan waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting werd vereist. De opleidingen met een hoog percentage betreffen wederom uitsluitend HBO-opleidingen. Bij de opleidingen met een relatief slechte aansluiting naar richting, worden deels dezelfde opleidingen teruggevonden als bij de aansluiting naar niveau. Daarnaast worden in deze lijst twee opleidingen genoemd die tot het VBO behoren.

Tabel 4.5

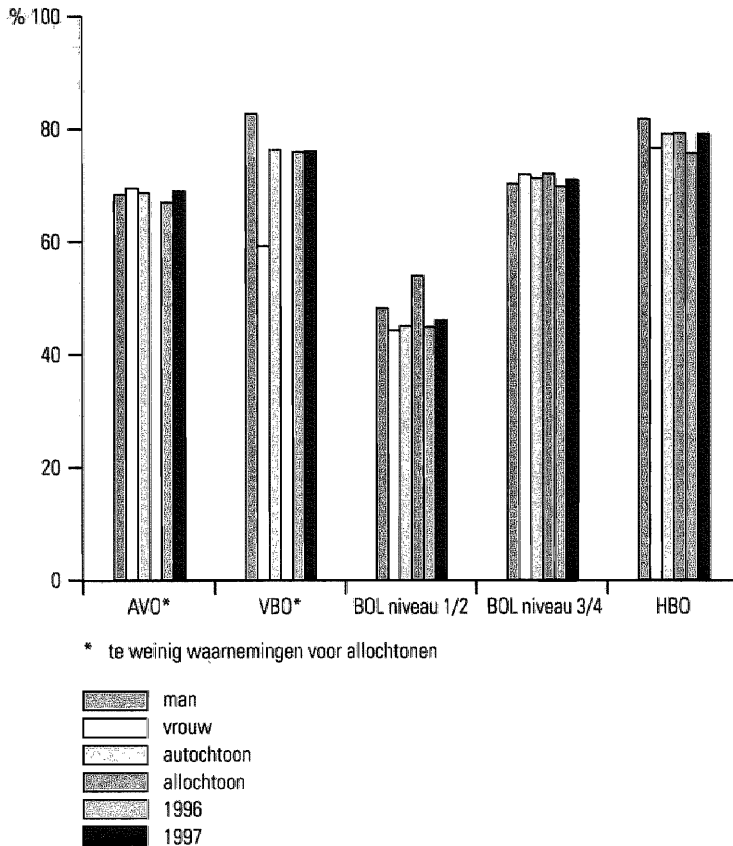
Opleidingen met het hoogste en het laagste percentage werkzame schoolverlaters met een baan in eigen/verwante richting

Opleiding	hoogste	Opleiding	laagste
HBO Opleiding tot verpleegkundige	98	VBO Verzorging	24
HBO Medisch beeldvormende en radiotherapeutische technieken	97	BOL niveau 1/2	
		Detailhandel/Ambulante handel	28
HBO Accountancy	97	BOL niveau 1/2 Oriënteren en schakelen	29
HBO Bouwkunde	97	HBO Beeldende kunst autonoom	31
HBO Fiscale economie	97	VBO Landbouw en natuurlijke omgeving	34

In figuur 4.7 wordt de aansluiting naar vereiste opleidingsniveau gedifferentieerd naar geslacht en etniciteit en worden de cijfers van dit jaar vergeleken met die van 1996. De figuur toont dat de verschillen tussen mannen en vrouwen op dit punt niet groot zijn. Een duidelijke uitzondering betreft echter het VBO waar het percentage mannen dat een baan op niveau heeft gevonden beduidend groter is dan dat van vrouwen (83% voor de mannen tegenover 59% voor de vrouwen). Voor BOL niveau 1/2 en HBO geldt dat de percentages bij vrouwen zo'n 5%-punten achterblijven bij die van mannen. De verschillen naar etniciteit zijn over het algemeen zeer gering, met uitzondering van het BOL niveau 1/2 waar het percentage allochtone schoolverlaters met een functie op minimaal het eigen opleidingsniveau juist groter is dan dat van autochtone schoolverlaters. De verschillen tussen 1996 en 1997 zijn zeer klein. Het grootste verschil treedt op bij het HBO waar het percentage afgestudeerden met een baan op minimaal het eigen opleidingsniveau is gestegen van 76% naar 79%.

Figuur 4.7

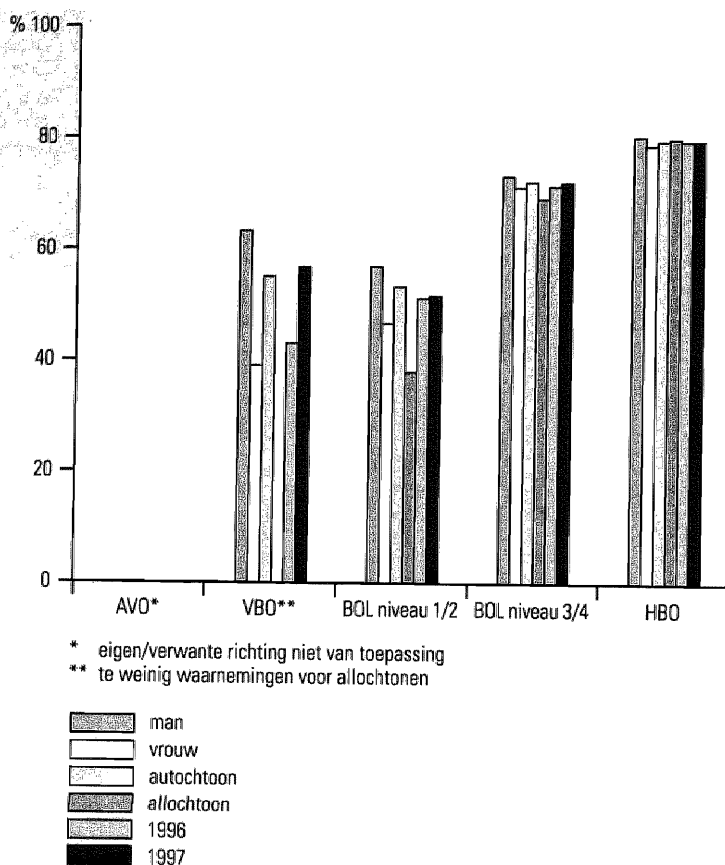
Percentage werkzame schoolverlaters met baan op minimaal eigen niveau per opleidingstype naar sekse, etniciteit en vergelijking 1996-1997

Figuur 4.8 geeft vergelijkbare cijfers maar nu voor de aansluiting naar richting. De verschillen die er zijn, manifesteren zich voornamelijk in het VBO en het BOL niveau 1/2. Zo vinden mannelijke schoolverlaters van het VBO veel vaker een baan die qua richting aansluit bij hun genoten opleiding dan vrouwen. Dit geldt ook voor de mannelijke schoolverlaters van het BOL niveau 1/2, alhoewel het verschil ten opzichte van de vrouwen hier kleiner is. Op de hogere opleidingsniveaus verdwijnt het verschil tussen mannen en vrouwen vrijwel geheel. Verschillen naar etnische herkomst spelen uitsluitend een rol in het BOL niveau 1/2. Autochtone schoolverlaters vinden daar vaker werk dat goed aansluit bij hun afgesloten opleiding dan allochtonen. Het verschil bedraagt 15%-punten. Ten opzichte van vorig jaar is alleen bij de schoolverlaters van het VBO een verandering opgetreden. Deze groep schoolverlaters vond in 1997 veel vaker een baan waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting werd vereist dan in 1996. Dit bevestigt de sterk verbeterde arbeidsmarktpositie van VBO-schoolverlaters in het afgelopen jaar.

Figuur 4.8

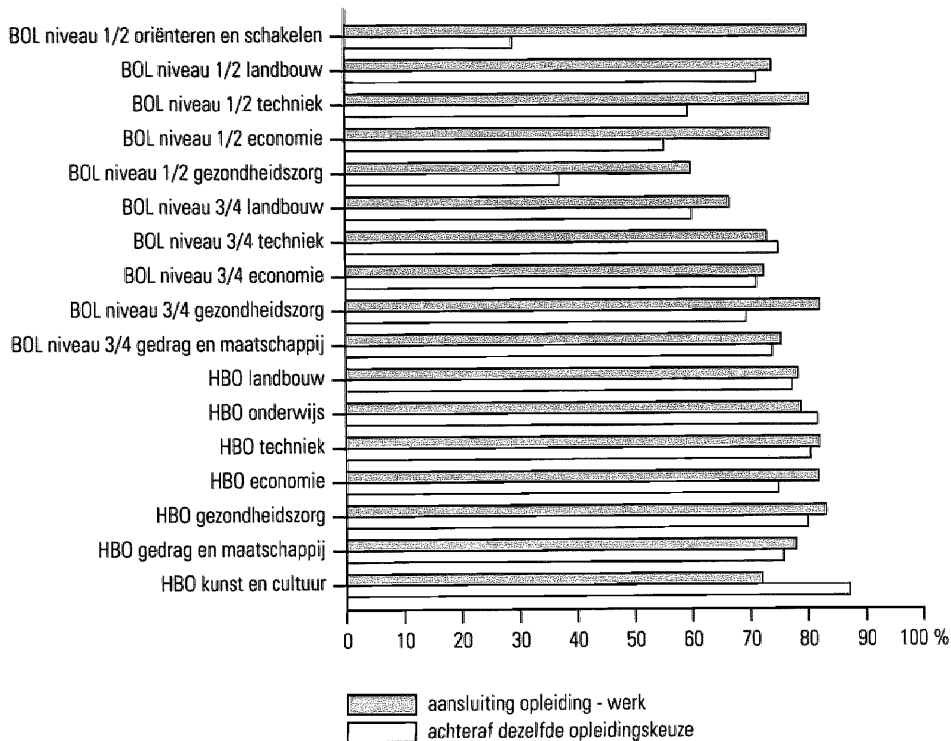
Percentage werkzame schoolverlaters met baan in eigen/verwante richting per opleidingstype naar sekse, etniciteit en vergelijking 1996-1997

Daar waar de overeenkomst tussen het vereiste niveau en/of de richting van het werk en de gevolgde opleiding een objectief beeld geeft van de aansluiting tussen werk en opleiding, laat figuur 4.9 cijfers zien over het subjectieve oordeel over de aansluiting tussen werk en opleiding. In deze figuur staat namelijk het antwoord van de schoolverlaters op de vraag hoe men de aansluiting tussen opleiding en werk zelf beoordeelt en of zij achteraf gezien, dezelfde opleiding zouden kiezen als opnieuw een keuze kon worden gemaakt. De verschillen tussen de opleidingsniveaus zijn beperkt. Het percentage schoolverlaters dat de aansluiting voldoende of goed vindt ligt gemiddeld genomen tussen 70% en 80%, waarbij de HBO-afgestudeerden iets positiever oordelen over de aansluiting tussen opleiding en werk dan de schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 of BOL niveau 3/4. De enige twee opleidingssectoren waar de schoolverlaters een relatief ongunstig oordeel geven, betreffen BOL niveau 1/2 gezondheidszorg en BOL niveau 3/4 landbouw. Bij deze sectoren geeft slechts 61%, respectievelijk 67% van de schoolverlaters te kennen dat de aansluiting voldoende tot goed is.

Figuur 4.9

Percentage schoolverlaters dat de aansluiting tussen opleiding en werk als goed of voldoende beoordeelt en percentage werkzame schoolverlaters dat achteraf gezien dezelfde opleiding zou volgen per opleidingssector

Verwacht mag worden dat schoolverlaters die tevreden zijn over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en het gevonden werk achteraf gezien ook vaak opnieuw dezelfde opleiding zouden willen volgen. Toch is het gevonden beeld niet zo eenduidig. In het BOL niveau 3/4 en het HBO ontsloopten de desbetreffende percentages elkaar inderdaad niet zoveel. Een duidelijke uitzondering betreft de opleidingssector HBO kunst en cultuur. Afgestudeerden van deze opleidingssector kiezen relatief het vaakst opnieuw voor deze opleiding, ondanks het feit dat ze gemiddeld genomen minder vaak tevreden zijn over de aansluiting tussen werk en opleiding. Vanwege de slechte arbeidsmarktsituatie voor deze opleidingssector moeten de afgestudeerden vaak uitwijken naar banen buiten het vakgebied. Dat neemt niet weg dat ze wel tevreden zijn over de opleiding. Voor de sector gezondheidszorg van het BOL niveau 3/4 geldt het omgekeerde. Hier geven de schoolverlaters relatief vaak aan dat ze een andere opleiding zouden kiezen, ondanks het feit dat men over het algemeen relatief gunstig oordeelt over de aansluiting tussen opleiding en werk.

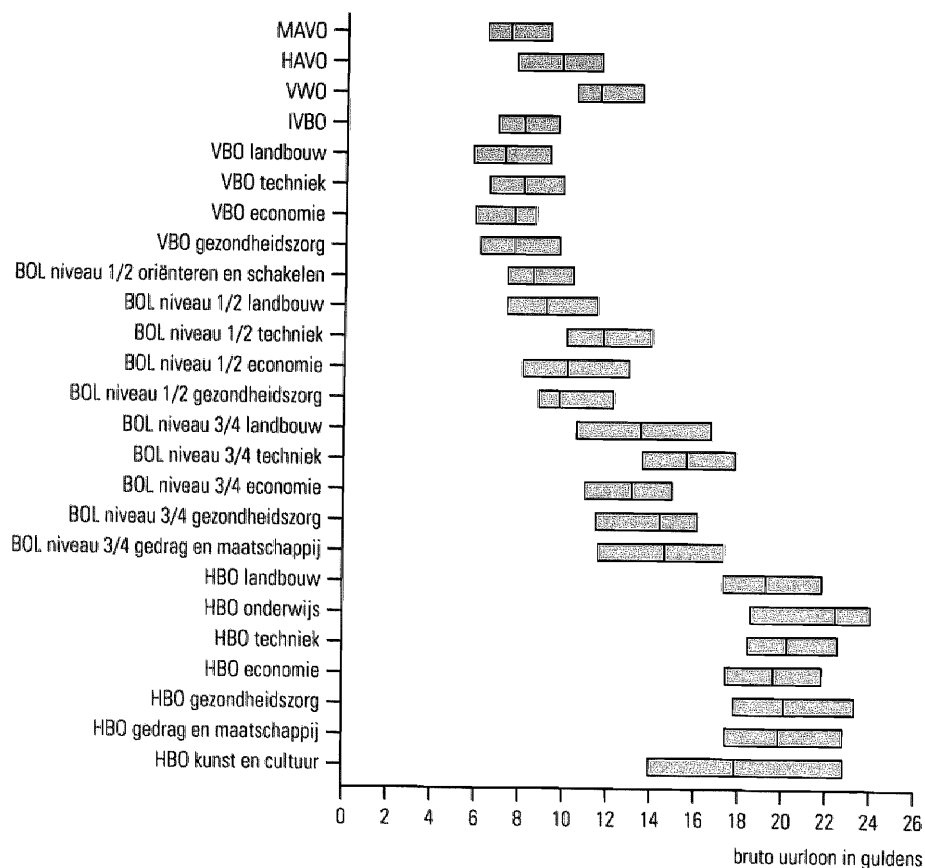
Bij de sectoren van het BOL niveau 1/2 geldt dat er juist een grote discrepantie is tussen het oordeel over de aansluiting enerzijds, en de vraag of men opnieuw dezelfde opleiding zou kiezen anderzijds. Met uitzondering van de sector landbouw zijn de schoolverlaters in het algemeen wel tevreden over de aansluiting, maar zou een relatief grote groep, achteraf gezien, toch liever een andere opleiding hebben gevolgd. Met name schoolverlaters van de sector oriënteren en schakelen hadden liever een andere opleiding gekozen, terwijl opvallend genoeg 81% tevreden is over de aansluiting tussen werk en opleiding.

4.4 Beloning

Een van de belangrijkste arbeidsvoorwaarden van een baan betreft vanzelfsprekend de beloning. Het inkomen geeft niet alleen een indicatie van de productieve vaardigheden die gedurende de opleiding zijn opgebouwd, maar kan ook een compenserende werking hebben ten opzichte van andere aspecten van de functie. Figuur 4.10 geeft een

Figuur 4.10

Beloning op basis van bruto uurlonen voor werkzame schoolverlaters per opleidingssector (25%-kwartiel, mediaan, 75%-kwartiel)

beeld van de beloning van schoolverlaters voor de diverse opleidingssectoren. De linkerkant van elk blokje geeft aan wat het bruto uurloon is dat door 75% van de schoolverlaters ten minste wordt verdiend (het zogeheten 25%-kwartiel). Het verticale streepje in elk blokje geeft het loonniveau aan waar 50% van de werkende schoolverlaters onder en 50% boven zit (het mediaan uurloon). Het rechter uiteinde is het bruto uurloon waar 25% van de schoolverlaters van de desbetreffende opleidingssector boven zit (het zogeheten 75%-kwartiel). Deze figuur geeft dus niet alleen een indicatie van de hoogte van het bruto uurloon, maar ook van de spreiding van deze beloning binnen een opleidingssector.

Zoals verwacht mag worden, neemt de mediaan van het bruto uurloon toe met de stijging van het opleidingsniveau. Naast het hogere productiviteitsniveau van hoger opgeleiden, speelt hier het leeftijdsverschil tussen lager en hoger opgeleiden een rol¹⁶. Zo is de mediaan van het bruto uurloon van HBO-afgestudeerden ongeveer tweeëneenhalf maal zo hoog als dat van een VBO-schoolverlater. Vooral de verschillen tussen schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4 (ruim 4 gulden verschil) en tussen BOL niveau 3/4 en HBO (ruim 5 gulden verschil) zijn groot.

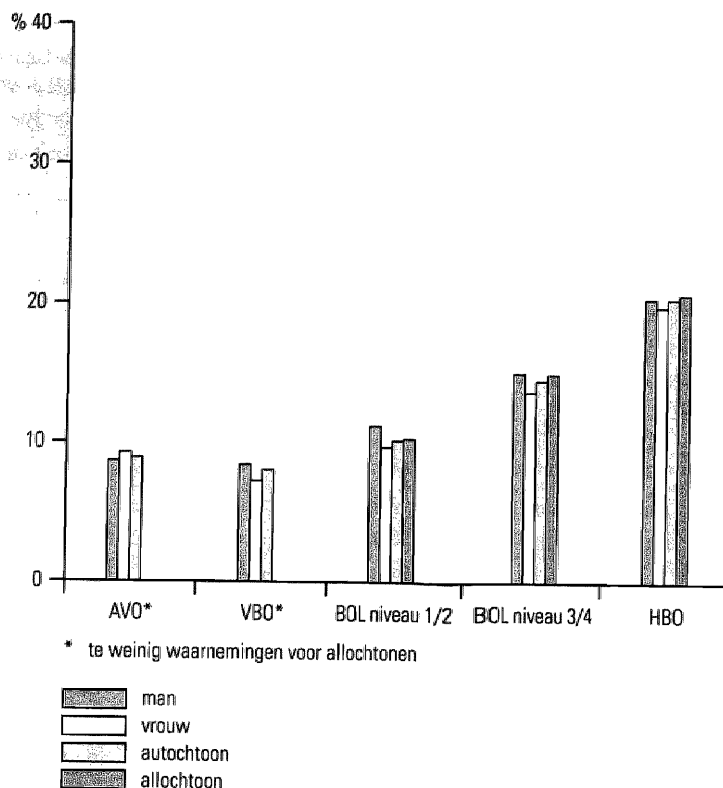
Wanneer een vergelijking wordt gemaakt binnen opleidingsniveaus, dan blijkt dat opnieuw de opleidingssector techniek in gunstige zin naar voren komt. Schoolverlaters met een landbouwopleiding verdienen het minst binnen het desbetreffende opleidingsniveau. Binnen het HBO valt de relatief hoge beloning van de afgestudeerden van de sector onderwijs op (de mediaan van het bruto uurloon is 22,50 gulden) en de relatief lage beloning voor de afgestudeerden van de sector kunst en cultuur (de mediaan van het bruto uurloon is 17,90 gulden). De grootste spreiding in de beloning wordt gevonden voor de sector HBO kunst en cultuur. Daarnaast wordt een grote spreiding in beloning gevonden voor de sectoren BOL niveau 3/4 landbouw en HBO gezondheidszorg.

Figuur 4.11 toont de verschillen in de mediaan van het bruto uurloon tussen mannen en vrouwen en tussen autochtonen en allochtonen. Mannen verdienen één tot anderhalve gulden meer dan vrouwen, met uitzondering van AVO-schoolverlaters. Wat betreft etniciteit zijn de verschillen tussen allochtone en autochtone schoolverlaters vrij gering en eerder in het voordeel van de allochtone schoolverlaters dan van de autochtone schoolverlaters.

¹⁶ In hoofdstuk 1 is aangegeven dat ongeveer een kwart van de beloningsverschillen tussen de opleidingsniveaus toegeschreven moet worden aan dit leeftijdseffect

Figuur 4.11

Beloning voor werkzame schoolverlaters per opleidingstype naar sekse en etniciteit

4.5 De arbeidsmarktpositie van opleidingen

Evenals in hoofdstuk 1 kunnen de in dit hoofdstuk gepresenteerde aspecten over de arbeidsmarktpositie van opleidingen herleid worden tot twee samengestelde schalen, die elk een andere dimensie van de arbeidsmarktpositie weerspiegelen, namelijk de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid en de dimensie kwaliteit van het werk. De dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid wordt bepaald door de indicatoren werkloze beroepsbevolking, intredewerkloosheid en het percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling. De dimensie kwaliteit van het werk wordt geïndiceerd door het percentage schoolverlaters met een baan op het eigen opleidingsniveau, het percentage schoolverlaters met een baan waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting werd vereist en het, voor leeftijd gecorrigeerde, gemiddelde bruto uurloon¹⁷. Tabel 4.6 geeft een kwalitatieve typering van beide dimensies¹⁸.

¹⁷ Voor de berekeningswijze zie hoofdstuk 1

¹⁸ De samengestelde schaal betreft het gemiddelde van drie Z-scores. Deze zijn als volgt getypeerd: zeer slecht ($Z \leq -1,5$), slecht ($-1,5 < Z \leq -0,5$), gemiddeld ($-0,5 < Z < 0,5$), goed ($0,5 \leq Z < 1,5$), zeer goed ($Z \geq 1,5$).

Tabel 4.6

Typering werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk per opleidingssector

Opleidingssector	werkgelegenheid en werkzekerheid	kwaliteit van het werk
MAVO	gemiddeld	gemiddeld
HAVO	gemiddeld	zeer slecht
VWO	goed	gemiddeld
IVBO	X	X
VBO landbouw	gemiddeld	slecht
VBO techniek	goed	gemiddeld
VBO economie	slecht	slecht
VBO gezondheidszorg	slecht	zeer slecht
BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen	zeer slecht	zeer slecht
BOL niveau 1/2 landbouw	slecht	slecht
BOL niveau 1/2 techniek	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 1/2 economie	slecht	slecht
BOL niveau 1/2 gezondheidszorg	slecht	slecht
BOL niveau 3/4 landbouw	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 3/4 techniek	goed	gemiddeld
BOL niveau 3/4 economie	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 3/4 gezondheidszorg	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 3/4 gedrag en maatschappij	gemiddeld	gemiddeld
HBO landbouw	gemiddeld	gemiddeld
HBO onderwijs	slecht	goed
HBO techniek	goed	goed
HBO economie	goed	goed
HBO gezondheidszorg	gemiddeld	goed
HBO gedrag en maatschappij	slecht	gemiddeld
HBO kunst en cultuur	zeer slecht	gemiddeld

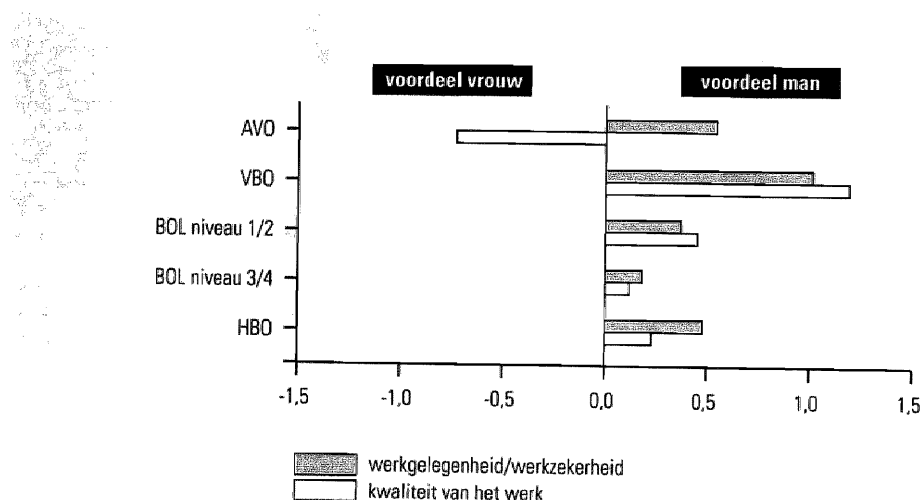
X niet alle onderliggende indicatoren gevraagd

Op de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid nemen vooral de technische opleidingen een relatief goede positie in. Dit spoort uiteraard met de gunstige scores van deze sector op de verschillende deelaspecten van de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid. Met uitzondering van BOL niveau 1/2 is voor deze sector op alle opleidingsniveaus de werkgelegenheid en werkzekerheid momenteel gunstig te noemen. Verder wordt alleen de werkgelegenheid en werkzekerheid van schoolverlaters van VWO en HBO economie als goed getypeerd. Een relatief slechte positie op het gebied van werkgelegenheid en werkzekerheid geldt voornamelijk voor de opleidingssectoren binnen het VBO en BOL niveau 1/2. Dit betreft met name de sectoren economie en gezondheidszorg van beide opleidingsniveaus en de opleidingssector BOL niveau 1/2 landbouw. Ook de sectoren HBO onderwijs en HBO gedrag en maatschappij nemen wat dit betreft een ongunstige positie in. Verhoudingsgewijs zeer slecht is de situatie voor schoolverlaters van het BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen en voor afgestudeerden van de opleidingssector HBO kunst en cultuur. Bij het BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen wordt deze zeer slechte typering in belangrijke mate veroorzaakt door het hoge werkloosheidspercentage. De zeer slechte typering voor afgestudeerden van het HBO kunst en cultuur komt voort uit een combinatie van een hoge intredekwerkloosheid en een hoog percentage schoolverlaters dat een flexibele aanstelling heeft.

Voor de dimensie kwaliteit van het werk geldt dat uitsluitend enkele opleidingssectoren binnen het HBO een goede positie innemen. Naast de sector techniek betreft dit de sectoren onderwijs, economie en gezondheidszorg. De resterende opleidingssectoren binnen het HBO worden als gemiddeld gekwalificeerd. Ook de opleidingssectoren in BOL niveau 3/4 worden als gemiddeld getypeerd. De opleidingssectoren in het VBO en BOL niveau 1/2 hebben alle een relatief lage kwaliteit van het werk, dit met uitzondering van de sector techniek die bij beide opleidingstypen op dit punt gemiddeld scoort. Overigens wordt opgemerkt dat de kwaliteit van het werk in belangrijke mate wordt bepaald door het inkomen. Deze is – ook wanneer rekening wordt gehouden met de leeftijd – bij de hogere opleidingen aanzienlijk hoger.

Figuur 4.12

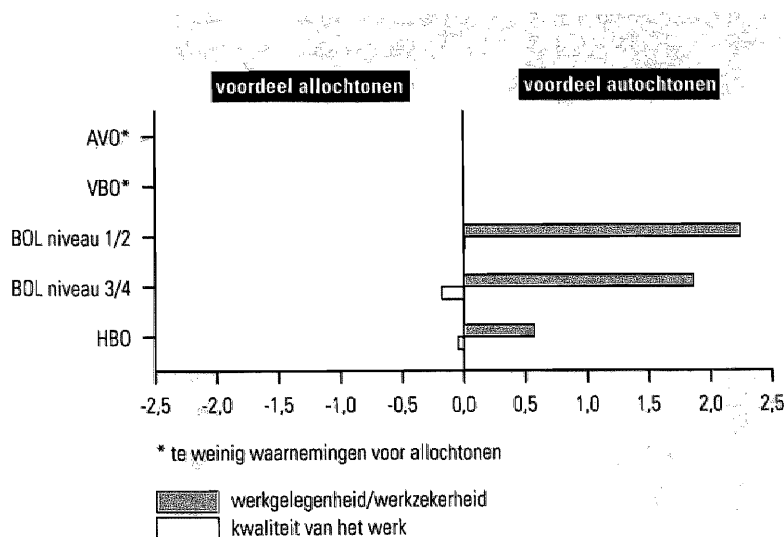
Verschillen in werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk per opleidingstype naar geslacht

In figuur 4.12 staan de absolute verschillen tussen mannen en vrouwen weergegeven op de samengestelde indicatoren voor de dimensies werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk. De grootste verschillen tussen mannen en vrouwen worden gesignaleerd in het VBO. Mannelijke schoolverlaters van het VBO scoren op beide dimensies veel beter dan vrouwen. Dit komt voornamelijk door het verschil in opleidingskeuze tussen mannen en vrouwen. Mannen kiezen vaker een technische opleiding, terwijl vrouwen vaker een opleiding in de gezondheidszorg kiezen. Zoals in tabel 4.6 is aangegeven is de positie van de sector techniek op beide dimensies beter dan de positie van de sector gezondheidszorg. Bij de overige opleidingstypes zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen minder groot. Mannelijke schoolverlaters van het AVO en HBO scoren iets beter wat betreft de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid. Vrouwelijke schoolverlaters van het AVO scoren iets beter op de dimensie kwaliteit van het werk dan mannen, terwijl vrouwelijke schoolverlaters van BOL niveau 1/2 juist iets slechter scoren.

Figuur 4.13

Verschillen in werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk per opleidingstype naar etniciteit

Figuur 4.13 geeft op vergelijkbare wijze de verschillen in werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk naar etnische herkomst. Waar het de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid betreft zijn er grote verschillen tussen autochtonen en allochtonen. Voor alle onderscheiden opleidingstypes geldt dat autochtonen een beduidend gunstiger positie op deze dimensie innemen dan allochtonen. Waar het de dimensie kwaliteit van het werk betreft, zijn de verschillen naar etnische herkomst echter vrijwel nihil.

Tabel 4.7 geeft een overzicht van de veranderingen in de arbeidsmarktpositie van opleidingssectoren ten opzichte van vorig jaar. Voor beide jaren is de samengestelde indicator voor de twee dimensies bepaald¹⁹. Bij de dimensie werkgelegenheid en werkzekerheid is sprake van een opvallende verbetering in de werkgelegenheidssituatie. Weliswaar is voor een meerderheid van de opleidingssectoren (14 van de 24) de arbeidsmarktpositie ten opzichte van 1996 niet of nauwelijks veranderd, bij de overige tien opleidingssectoren is er duidelijk sprake van een verbetering. Opleidingssectoren die hun positie relatief sterk verbeterd hebben zijn HBO kunst en cultuur en het VWO. Voor de eerstgenoemde sector moet de sterke stijging vooral geïnterpreteerd worden als een verkleining van de achterstand op de andere opleidingssectoren. Voorts is opvallend dat met name de opleidingssectoren in het VBO hun positie op deze dimensie ver-

¹⁹ Aangezien de schaling over beide jaren tegelijk zijn bepaald, geven de verschillen tussen beide jaren een indicatie van de stijging of daling. Een verschilscore kleiner dan 0,5 wordt getypeerd als constant. Een verschilscore groter dan 0,5 wordt getypeerd als stijgend dan wel dalend. Een verschilscore groter dan 1,0 wordt getypeerd als sterk stijgend dan wel sterk dalend.

beterd hebben. Op de dimensie kwaliteit van het werk is veel minder sprake van een duidelijke verbetering of verslechtering ten opzichte van het afgelopen jaar. Met uitzondering van het VWO en de opleidingssectoren VBO techniek en BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen die een stijging laten zien, hebben alle opleidingssectoren wat dit betreft een min of meer vergelijkbare positie als afgelopen jaar.

Tabel 4.7

Stijgers en dalers bij de arbeidsmarktpositie van opleidingssectoren 1996-1997

Opleidingssector	werkgelegenheid en werkzekerheid	kwaliteit van het werk
MAVO	constant	constant
HAVO	constant	constant
VWO	sterk stijgend	stijgend
IVBO	X	X
VBO landbouw	constant	constant
VBO techniek	stijgend	stijgend
VBO economie	stijgend	constant
VBO gezondheidszorg	stijgend	constant
BOL niveau 1/2 oriënteren en schakelen	constant	stijgend
BOL niveau 1/2 landbouw	constant	constant
BOL niveau 1/2 techniek	stijgend	constant
BOL niveau 1/2 economie	constant	constant
BOL niveau 1/2 gezondheidszorg	stijgend	constant
BOL niveau 3/4 landbouw	constant	constant
BOL niveau 3/4 techniek	constant	constant
BOL niveau 3/4 economie	constant	constant
BOL niveau 3/4 gezondheidszorg	stijgend	constant
BOL niveau 3/4 gedrag en maatschappij	stijgend	constant
HBO landbouw	stijgend	constant
HBO onderwijs	constant	constant
HBO techniek	constant	constant
HBO economie	constant	constant
HBO gezondheidszorg	constant	constant
HBO gedrag en maatschappij	constant	constant
HBO kunst en cultuur	sterk stijgend	constant

X niet alle onderliggende indicatoren gevraagd

5 Vakkenpakketkeuze en de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs

5.1 Inleiding

Het kiezen van een vakkenpakket in de tweede fase van het voortgezet onderwijs is van belang voor een vervolgopleiding in het hoger onderwijs. Naast de functie van selectie en allocatie dient de vakkenpakketkeuze vooral om de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs te bevorderen. Dat aan deze aansluiting veel waarde wordt gehecht blijkt wel uit de herstructurering van de tweede fase van het voortgezet onderwijs (HAVO/VWO) die momenteel plaatsvindt. Uitgangspunt van deze herstructurering is de in 1991 door het toenmalige Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen uitgebrachte nota 'Profiel van de tweede fase voortgezet onderwijs'. Hierin wordt voorgesteld om de kwalificatiestructuur in de tweede fase van het voortgezet onderwijs te vernieuwen en de aansluiting naar het hoger onderwijs te verbeteren. Aanleiding van de nota vormden de problemen die worden waargenomen in de tweede fase. Het gaat met name om de aansluiting tussen de HAVO/VWO en het hoger onderwijs, naast de problemen van het voortijdig schoolverlaten, de aansluiting tussen het beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt, inefficiënte leerwegen en de ongelijke deelname aan het onderwijs tussen verschillende maatschappelijke groeperingen.

Een van de hoofdtaken van het onderwijs in de tweede fase van het voortgezet onderwijs is jongeren goed toe te rusten voor het hoger onderwijs. Hiervoor dient het onderwijsaanbod te zijn afgestemd op de kwalificaties die nodig zijn voor de verschillende opleidingssectoren in het hoger onderwijs. Deze afstemming is niet altijd optimaal. Zo hebben aankomende studenten niet altijd de kennis en vaardigheden die noodzakelijk zijn voor het volgen van een vervolgopleiding in het hoger onderwijs. Het gaat hier met name om studievoordigheden, studieplanning en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheden. De problemen in de aansluiting tussen de tweede fase van het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs zouden voornamelijk te wijten zijn aan een geringe samenhang tussen de examenvakken in de HAVO en het VWO en een beperkte afstemming van de vakinhouden op vervolgopleidingen.

De invoering van zogenoemde studieprofielen in het schooljaar 1998-1999 – ter vervanging van het huidige vakkenpakket – moet leiden tot een meer inhoudelijk samenhangend onderwijsaanbod, waarin een evenwicht bestaat tussen verbreding en verdieping van vaardigheden benodigd voor een vervolgstudie in het hoger onderwijs. Er zijn vier studieprofielen onderscheiden: Cultuur en Maatschappij; Economie en Maatschappij; Natuur en Techniek en Natuur en Gezondheid. Ieder studieprofiel bestaat uit drie onderdelen. Allereerst is er een algemeen verplicht deel (bijna 50% van het studieprogramma). Daarnaast is er een verplicht gedeelte (ongeveer 30%) dat specifiek is voor elk profiel. Ten slotte is er een vrij gedeelte. Dit gedeelte kan door de leerling ingevuld worden ter verbreding en verdieping van het eigen profiel, maar ook in de vorm van een deel van een ander profiel.

Samen met de komst van studieprofielen wordt de tweede fase van het voortgezet onderwijs met ingang van het komende schooljaar officieel ingericht als een studiehuis. In dit studiehuis worden scholieren geleerd actief en zelfstandig kennis en vaardigheden tot zich te nemen ('leren leren') (Wijnen, 1997). Om dit te bereiken wordt een deel van de verantwoordelijkheid van de leraar overgedragen op de leerling. De leraar wordt beoogd geen leider, maar *begeleider* te zijn in het leerproces van leerlingen. Zijn rol zal meer gericht zijn op het stimuleren van kennisverwerving bij leerlingen en minder op het (klassikaal) overdragen van kennis. Hiervoor is een leeromgeving nodig waarbij klassikale instructies afgewisseld worden met werkgroepen waarin samen wordt gestudeerd, en individuele studie-uren waarin leerlingen zelfstandig opdrachten uitvoeren met moderne informatievoorzieningen (bibliotheek, computer, internet) binnen handbereik.

Een belangrijke vóóronderstelling bij de invoering van studieprofielen is dat de samenstelling van het vakkenpakket in de huidige situatie een belangrijke oorzaak is voor de geconstateerde knelpunten in de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. Enerzijds zou de huidige vrijheid van pakketkeuze ertoe kunnen leiden dat leerlingen vakken kiezen die onderling onvoldoende samenhang vertonen. Anderzijds kan een gebrekkige aansluiting tussen het gekozen pakket en de vervolgopleiding leiden tot problemen in de studie, mogelijk resulterend in voortijdige uitval.

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal in hoeverre de vakkenpakketkeuze een effect heeft op de aansluiting tussen de tweede fase van het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs. In paragraaf 5.2 wordt bekeken in hoeverre de keuze voor een bepaald type vakkenpakket verschilt tussen leerlingen. In paragraaf 5.3 wordt bestudeerd of een vakkenpakket richtinggevend is voor de keuze van een bepaalde vervolgopleiding in het hoger onderwijs. In hoeverre kiezen studenten die in de HAVO of het VWO een bepaald vakkenpakket hebben gevolgd een aansluitende studierichting in het hoger onderwijs? Paragraaf 5.4 gaat in op de vraag of studenten die een studierichting hebben gekozen die overeenkomt met een bepaald vakkenpakket, vaker tevreden zijn over de aansluiting tussen de afgesloten HAVO- of VWO-opleiding en de vervolgopleiding in het HBO of WO dan degenen die een niet-aansluitende vervolgopleiding hebben gekozen. In paragraaf 5.5 wordt vervolgens nagegaan of studenten die op basis van hun vakkenpakket een aansluitende studierichting in het hoger onderwijs zijn gaan volgen, deze opleiding minder snel voortijdig verlaten dan studenten die een minder goed passende vervolgopleiding hebben gekozen. Daarbij wordt tevens aan de orde gesteld of de reden van studie-uitval te maken heeft met de keuze voor een bepaald vakkenpakket. Bovendien wordt voor de studenten die de opleiding op het moment van ondervraging (nog) niet hebben verlaten in kaart gebracht of zij de vervolgopleiding opnieuw zouden kiezen en in hoeverre dit samenhangt met het vakkenpakket van de vooropleiding.

5.2 Verschillen in de vakkenpakketkeuze

De analyses in dit hoofdstuk hebben betrekking op degenen die een HAVO- of VWO-opleiding gediplomeerd hebben verlaten en een studie in het hoger onderwijs zijn gaan volgen. De vakkenpakketten van deze scholieren zijn ingedeeld in vier typen, die zoveel mogelijk overeenkomen met de vakkenpakketten van de binnenkort in te voeren studieprofielen (zie kader). Er wordt overigens nadrukkelijk op gewezen dat de hier

gepresenteerde indeling in de pakketten Natuur en Techniek, Natuur en Gezondheid, Economie en Maatschappij en Cultuur en Maatschappij niet volledig overeenkomt met de toekomstige profielen, onder meer vanwege veranderingen in de vakken en striktere eisen aan de samenstelling.

Indeling van de vakkenpakketten

De scholieren in dit onderzoek hebben betrekking op de lichter die in 1995/1996 de opleiding verlaten heeft. Van degenen die een HAVO- of VWO-opleiding hebben verlaten is bekend in welke vakken ze eindexamen hebben gedaan. De desbetreffende pakketkeuzes zijn ingedeeld in vier typen die zoveel mogelijk overeenkomst vertonen met de binnenkort in te voeren studieprofielen. Respondenten van wie het vakkenpakket niet aan de criteria van één van deze vier typen voldoet, zijn in een restcategorie ondergebracht. Er wordt nadrukkelijk op gewezen dat de hier gehanteerde indeling **niet exact dezelfde is** als de toekomstige indeling in studieprofielen. Dit heeft twee oorzaken. Ten eerste zullen in de nieuwe profielen vakken voorkomen die op dit moment nog niet bestaan. Dit betreft met name de vakken Algemene Natuurwetenschappen en Culturele en Kunstzinnige Vorming. Ten tweede bleek dat een zeer strikte toepassing van de pakketcriteria van de toekomstige studieprofielen ertoe leidt dat een groot aantal respondenten in de restcategorie terecht komt. Op dit moment zijn immers veel meer verschillende keuzes mogelijk. Om toch zoveel mogelijk onderscheid te kunnen maken naar de aard van het pakket is daarom een aantal alternatieve criteria geformuleerd.

Tot het pakket Natuur en Techniek worden gerekend schoolverlaters die de volgende vakken in hun pakket hadden:

- Wiskunde B, Natuurkunde, Scheikunde; óf
- Twee van de volgende drie (Wiskunde B, Natuurkunde, Scheikunde); géén Biologie; óf
- Wiskunde A, Natuurkunde, Scheikunde; géén Biologie.

Voor het pakket Natuur en Gezondheid gelden de volgende vakkenpakket-eisen:

- Twee van de volgende drie (Wiskunde B, Natuurkunde, Scheikunde), Biologie; óf
- Wiskunde A, Natuurkunde, Scheikunde, Biologie; géén Wiskunde B.

Voor het pakket Economie en Maatschappij gelden de volgende eisen aan het vakkenpakket:

- Economie 1 en/of Economie 2, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Wiskunde A; géén Tekenen; óf
- Economie 1 en/of Economie 2, Wiskunde A of Wiskunde B; géén Natuurkunde; géén Scheikunde; óf
- Economie 1 en/of Economie 2, Frans óf Duits (niet beide); géén Wiskunde B; géén Natuurkunde

Het pakket Cultuur en Maatschappij ten slotte heeft de volgende kenmerken:

- Minimaal drie vreemde talen; géén Wiskunde A; géén Natuurkunde; óf
- Geschiedenis, Aardrijkskunde; géén Economie 1; géén Economie 2; géén Wiskunde B; géén Natuurkunde.

De keuze voor een bepaald vakkenpakket hangt samen met een aantal individuele kenmerken. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen kenmerken die te maken hebben met toegeschreven of sociaal-culturele factoren en kenmerken die betrekking hebben op verworven prestaties (De Jong & Jungbluth, 1989). Sekse is een factor die een belangrijke rol speelt bij de keuze voor een bepaald pakket. Meisjes laten andere motieven meespelen bij de keuze van een vakkenpakket dan jongens (Ten Dam, Van Eck & Volman, 1991; Willems & De Grip, 1993). Deze motieven hangen voornamelijk samen met seksspecifieke rolopvattingen die zijn aangeleerd tijdens de opvoeding (door de ouders, de school en de inhoud van het onderwijs). Van meisjes wordt minder snel verwacht dat zij zich richten op technische en natuurwetenschappelijke vakken dan jongens. Bovendien waarderen meisjes het succes in deze vakken minder sterk dan jongens. In plaats daarvan richten meisjes zich op vakken waarin verzorgende en opvoedkundige aspecten een belangrijke plaats innemen.

Tabel 5.1

De keuze voor een vakkenpakket binnen de HAVO en het VWO naar sekse

Vakkenpakket	HAVO			VWO		
	Man %	Vrouw %	Totaal %	Man %	Vrouw %	Totaal %
Cultuur en Maatschappij	3	14	9	6	19	12
Economie en Maatschappij	23	33	29	24	36	30
Natuur en Techniek	46	9	26	57	25	41
Natuur en Gezondheid	5	12	9	8	14	11
Rest	22	32	28	6	6	6

segregatie-index: HAVO (38%); VWO (32%)

In tabel 5.1 is een overzicht weergegeven van de indeling van schoolverlaters naar type vakkenpakket. Daarbij is een onderscheid gemaakt naar de gevolgde opleiding (HAVO of VWO) en sekse. In de tabel komt naar voren dat de pakketten Economie en Maatschappij en Natuur en Techniek het meest voorkomen. Binnen de HAVO komt het pakket Economie en Maatschappij iets vaker voor dan het pakket Natuur en Techniek. Respectievelijk 29% en 26% van de havisten kiest voor deze pakketten. In het VWO daarentegen wordt het pakket Natuur en Techniek meer gevolgd dan het pakket Economie en Maatschappij. Het valt op dat het percentage leerlingen dat niet kan worden ingedeeld in één van de vier vakkenpakketten bij de HAVO veel groter is dan bij het VWO. Gemiddeld genomen is voor ruim een kwart van de havisten het vakkenpakket niet te herleiden tot een bepaald type. Dit geldt overigens nog sterker voor vrouwen dan voor mannen. Degenen met een VWO-diploma zijn daarentegen veel beter in te delen in de verschillende pakketten. Slechts 6% procent van hen – dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen – heeft zo'n gevarieerd vakkenpakket dat de combinatie ervan niet is om te zetten in één van de vakkenpakkettypen.

Uit tabel 5.1 komt ook pregnant naar voren hoe groot de verschillen zijn tussen mannen en vrouwen in de keuze van het vakkenpakket. De segregatie-index (zie ook hoofdstuk 2) geeft aan hoeveel procent van de vrouwen een ander pakket zou moeten kiezen om tot eenzelfde verdeling te komen als bij de mannen. Bij het VWO zou één-derde van de vrouwen een ander pakket moeten kiezen om eenzelfde verdeling te krijgen als bij de mannen. Bij de HAVO bedraagt dit percentage zelfs 38%. Mannen kiezen

veel vaker voor het pakket Natuur en Techniek dan vrouwen. Vrouwen kiezen daarentegen vaker voor Natuur en Gezondheid of voor de pakketten Cultuur en Maatschappij en Economie en Maatschappij. Dit geldt zowel voor de HAVO als het VWO en bevestigt het bekende seksspecifieke keuzepatroon bij de samenstelling van het vakkenpakket.

Tabel 5.2

De keuze voor een vakkenpakket binnen de HAVO en het VWO naar etniciteit

Vakkenpakket	HAVO			VWO		
	Autochtoon %	Allochtoon %	Totaal %	Autochtoon %	Allochtoon %	Totaal %
Cultuur en Maatschappij	9	8	9	12	8	12
Economie en Maatschappij	29	28	29	30	41	30
Natuur en Techniek	26	16	26	41	27	41
Natuur en Gezondheid	9	9	9	11	9	11
Rest	27	40	28	6	15	6

segregatie-index: HAVO (13%); VWO (20%)

Ook als het gaat om etniciteit zijn er verschillen te verwachten in de keuze voor een bepaald vakkenpakket. Met name de belangstelling voor de gezondheidszorg is onder allochtonen geringer dan onder autochtonen (Hemme, 1991; Hoesenberg & Van der Velden, 1996). De reden hiervoor is dat allochtone jongeren over het algemeen een negatief beeld hebben van de zorgsector, die in het land van herkomst vaak een geheel andere structuur heeft en minder gedifferentieerd is dan in Nederland. Daarentegen hebben allochtone jongeren een positieve beeldvorming van economische of administratieve studierichtingen. Tabel 5.2 laat zien dat bij de HAVO de verschillen tussen autochtonen en allochtonen tot twee zaken zijn te herleiden. Allereerst wordt het pakket Natuur en Techniek meer gevolgd door autochtonen (26%) dan door allochtonen (16%). Daarnaast valt op dat maar liefst 40% van de allochtonen een vakkenpakket heeft dat niet te herleiden valt tot één van de vier pakketten. Onder autochtone havis-ten is dit percentage eveneens vrij hoog (27%).

Ook binnen het VWO zijn verschillen aanwezig in de vakkenpakketkeuze tussen autochtonen en allochtonen. Het grootste verschil wordt geconstateerd bij Natuur en Techniek. Van alle autochtone schoolverlaters van het VWO heeft 41% een dergelijk vakkenpakket gevolgd tegenover 27% bij de allochtonen. Een bijna even groot verschil wordt gevonden bij Economie en Maatschappij, maar nu is de verhouding tussen autochtonen en allochtonen omgekeerd (30% van de autochtonen heeft dit pakket gevolgd tegenover 41% van de allochtonen). Voor de pakketten Cultuur en Maatschappij en Natuur en Gezondheid zijn de verschillen vrij gering. Ten slotte valt op dat ook binnen het VWO het percentage schoolverlaters dat een vakkenpakket heeft gevolgd dat niet te herleiden is tot één van de vakkenpakkettypen, groter is onder allochtonen dan onder autochtonen.

De keuze voor een bepaald vakkenpakket hangt niet alleen samen met sekse en etniciteit, maar wordt ook bepaald door de behaalde schoolprestaties. De verwachting is dat de samenstelling van een vakkenpakket in belangrijke mate verband houdt met de leercapaciteiten van leerlingen. Leerlingen die goed presteren in wiskunde hebben meer aanleg voor een exact vakkenpakket en kiezen eerder voor een dergelijk pakket.

Daarentegen volgen leerlingen met goede prestaties voor het vak Nederlands waarschijnlijk eerder een pakket Cultuur en Maatschappij. In tabel 5.3 is de samenhang weergegeven tussen de pakketkeuze enerzijds en prestatiekenmerken zoals het examencijfer Nederlands, het examencijfer wiskunde²⁰, opgelopen studievertraging tijdens de opleiding en leeftijd²¹ anderzijds.

Tabel 5.3

Het gemiddelde examencijfer voor Nederlands en wiskunde, de gemiddelde leeftijd en het percentage studenten met studievertraging binnen de HAVO en het VWO naar vakkenpakket

Vakkenpakket	HAVO				VWO			
	Nederlands	wiskunde	leeftijd	% studievertraging	Nederlands	wiskunde	leeftijd	% studievertraging
Cultuur en Maatschappij	6,8	6,3	18,9	38	7,0	6,2	19,5	34
Economie en Maatschappij	6,6	6,8	18,8	39	6,9	6,5	19,4	24
Natuur en Techniek	6,3	6,6	18,8	34	6,8	7,1	19,4	24
Natuur en Gezondheid	6,7	6,8	18,8	40	6,8	6,4	19,3	33
Rest	6,7	6,4	19,6	18	7,3	6,5	19,6	20

Binnen de HAVO blijkt dat het gemiddelde examencijfer voor het vak Nederlands inderdaad het hoogst is voor leerlingen met het pakket Cultuur en Maatschappij. De verschillen met de andere vakkenpakketten zijn echter niet groot. Een uitzondering hierop vormt Natuur en Techniek. Leerlingen met dit vakkenpakket scoren gemiddeld een half punt lager voor hun examen Nederlands. Binnen het VWO zijn de verschillen tussen de pakketten in het gemiddelde examencijfer voor het vak Nederlands gering.

Voor wat het vak wiskunde betreft geldt een ander beeld. Binnen de HAVO hebben leerlingen met het vakkenpakket Natuur en Gezondheid of Economie en Maatschappij het hoogste cijfer voor wiskunde en degenen met het pakket Cultuur en Maatschappij het laagste. Binnen het VWO behalen leerlingen met het pakket Natuur en Techniek gemiddeld genomen de hoogste cijfers voor wiskunde. Leerlingen met het pakket Cultuur en Maatschappij scoren daarentegen het laagst.

Verschillen in leeftijd²² bestaan nauwelijks tussen de onderscheiden vakkenpakketten. Wel zijn leerlingen van wie het vakkenpakket niet te herleiden valt tot één van de vier pakkettypen gemiddeld enkele maanden ouder (dit geldt zowel voor de HAVO als voor het VWO). Deze vertraging is overigens niet tijdens de afgesloten opleiding opgetreden. Het percentage leerlingen dat studievertraging heeft opgelopen gedurende de HAVO- of VWO-opleiding is immers het laagst onder leerlingen uit de restcategorie. Ook hebben relatief weinig leerlingen met het vakkenpakket Natuur en Techniek studievertraging opgelopen. Leerlingen met een pakket Cultuur en Maatschappij of Natuur en Gezondheid doen daarentegen het langst over hun opleiding.

²⁰ Indien een leerling geen wiskunde (A of B) in zijn vakkenpakket heeft gehad, dan is het examencijfer voor een ander exact vak (natuurkunde, scheikunde of biologie) genomen.

²¹ Leeftijd wordt hier beschouwd als een indicator voor opgelopen studievertraging (door zittenblijven of door omwegen in het onderwijssysteem) vóór de afgesloten HAVO- of VWO-opleiding.

²² Het gaat hier om de leeftijd op het moment van ondervraging, dat wil zeggen anderhalf jaar na het eindexamen.

5.3 Vakkenpakket en de keuze voor een aansluitende vervolgopleiding

Nu een beschrijving is gegeven van de vakkenpakketkeuze en de samenhang met enkele individuele kenmerken kan worden nagegaan of de keuze voor een bepaald vakkenpakket van invloed is op de keuze voor de onderwijsrichting van de vervolgopleiding in het hoger onderwijs. Daarvóór moet echter worden bepaald welke vervolgopleidingen als aansluitend kunnen worden beschouwd. In tabel 5.4 is aangegeven welke vakkenpakketten bij welke opleidingssectoren aansluiten²³. De donkergekleurde vlakken geven de aansluitende combinaties weer. Overigens laten we studenten die een vakkenpakket hebben gevolgd dat niet is in te delen in één van de vier typen verder achterwege, omdat voor hen niet kan worden bepaald welke vervolgopleiding als aansluitend kan worden beschouwd. Daarnaast wordt in tabel 5.4 de verdeling van vakkenpakketten naar vervolgopleiding per opleidingssector getoond, waarbij in iedere rij de bovenste cijfers horizontaal zijn gepercenteerd en de onderste verticaal.

Tabel 5.4

De sectorkeuze van de vervolgopleiding naar vakkenpakket (een donker gekleurd vlak duidt op (voldoende) aansluiting tussen het vakkenpakket en de sector van de vervolgopleiding)

Sector vervolg- opleiding	Land- bouw	Onder- wijs	Tech- niek	Eco- nomie	Ge- zond- heids- zorg	Gedrag/ maat- schap- pij	Kunst/ taal/ cultuur	Recht/ openbare orde	Natuur- weten- schap- pen	Totaal % aanslui- ting
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
Vakkenpakket										
Cultuur en Maatschappij %	0	19	1	25	8	19	18	9	-	91
Economie en Maatschappij %	1	26	1	12	9	22	41	26	-	
Natuur en Techniek %	1	15	1	49	5	16	6	6	1	92
Gezondheid %	8	55	2	66	16	50	38	52	4	
Totaal % aansluiting	6	2	52	12	12	4	2	2	10	79
	60	10	89	19	40	13	12	17	90	
	10	7	17	8	35	14	5	2	2	64
	32	9	8	4	35	15	9	6	6	
Totaal % aansluiting	92	81	97	78	75	72	79	78	96	

Uit tabel 5.4 komt naar voren dat de gediplomeerden in de regel een vervolgopleiding in het hoger onderwijs kiezen die aansluit bij hun vakkenpakket. Dit geldt met name voor degenen met een pakket Cultuur en Maatschappij of Economie en Maatschappij. Van deze twee groepen kiest meer dan 90% een vervolgopleiding die aansluit bij het

²³ Daarbij moet worden opgemerkt dat het niet voor alle vervolgopleidingen even gemakkelijk is om te bepalen welke vakkenpakketten al dan niet (voldoende) aansluiten. Met name bij niet-exacte vervolgopleidingen is discussie mogelijk. Zo is het goed te verdedigen dat het pakket Natuur en Techniek aansluit voor degenen die een HBO-lerarenopleiding in een exact vak volgen. Daarnaast hoeft bijvoorbeeld een vervolgopleiding in de opleidingssector Gezondheidszorg niet per se slecht aan te sluiten voor iemand die een vakkenpakket gericht op Economie en Maatschappij heeft gevolgd.

vakkenpakket. Ook voor de andere twee pakketten geldt dat een meerderheid van de schoolverlaters een aansluitende vervolgopleiding kiest, maar het 'weglekken' naar niet-aansluitende sectoren is hier veel groter. Zo kiest van de afgestudeerden met een pakket Natuur en Gezondheid 36% voor een niet-aansluitende vervolgopleiding (met name Gedrag en Maatschappij), terwijl dit percentage voor Natuur en Techniek 21% bedraagt.

Vanuit de 'ontvangende' vervolgopleidingen bekeken is de aansluiting tussen het pakket en de opleidingssector hoog tot zeer hoog. De samenhang tussen het gevolgde vakkenpakket en de gekozen vervolgstudie is het sterkst bij de exacte opleidingssectoren. Zo heeft maar liefst 97% van alle studenten die een technische vervolgopleiding in het hoger onderwijs zijn gaan doen, het vakkenpakket Natuur en Techniek (89%) of Natuur en Gezondheid (8%) gevolgd. Voor vervolgopleidingen in de opleidingssectoren Natuurwetenschappen en Landbouw gelden vergelijkbare percentages (respectievelijk 96% en 92%). Het percentage voor de sector Gezondheidszorg is iets minder hoog (75%). Ook voor niet-exacte opleidingssectoren geldt dat meestal de instromende studenten over een aansluitend vakkenpakket beschikken, al liggen de percentages gemiddeld genomen iets lager. Van de studenten die een opleiding in de sector Onderwijs hebben gekozen, heeft 81% tijdens de vooropleiding in het voortgezet onderwijs het pakket Cultuur en Maatschappij (26%) of Economie en Maatschappij (55%) gevolgd. Voor de opleidingssector Kunst/taal/cultuur is dit percentage 79%, voor Recht/openbare orde en Economie 78% en voor Gedrag/maatschappij 72%.

Tot dusverre is slechts een beeld geschetst op het niveau van profielen. Er kan echter ook onderzocht worden in hoeverre de onderliggende vakken van invloed zijn op de doorstroom naar een vervolgopleiding. Het blijkt dat er bepaalde vakken zijn die richting geven aan de doorstroom naar exacte vervolgopleidingen. De doorstroom van scholieren zonder wiskunde B in het pakket is slechts 2%. Iets soortgelijks geldt voor natuurkunde. Voor de doorstroom naar alpha of gamma vervolgopleidingen geldt in veel minder sterke mate dat een bepaald vak in het pakket bepalend is voor de keuze van de sector in het vervolgonderwijs. Van de scholieren met economie 1 (VWO) of economie (HAVO) in het pakket stroomt 39% door naar een economische vervolgopleiding. Een soortgelijk beeld wordt geconstateerd bij de vakken geschiedenis en aardrijkskunde. Omgekeerd geldt dat van degenen zonder economie in het pakket toch nog 11% doorstroomt naar de sector economie.

In een nadere analyse is onderzocht in hoeverre het vakkenpakket en andere kenmerken van het individu tegelijkertijd bepalend zijn voor de keuze van een aansluitende opleiding. Tabel 5.5 toont de belangrijkste uitkomsten. Voor meer gedetailleerde informatie wordt verwezen naar de bijlage (tabel B.1). De kans op het volgen van een aansluitende studierichting in het hoger onderwijs verschilt per vakkenpakket. In tabel 5.5 is te zien dat scholieren met het pakket Natuur en Techniek of Natuur en Gezondheid significant minder vaak een aansluitende vervolgopleiding kiezen dan degenen met het pakket Cultuur en Maatschappij. Dit geldt zowel voor de HAVO als voor het VWO. De kans voor studenten met het pakket Economie en Maatschappij om een aansluitende HBO- of WO-opleiding te volgen wijkt daarentegen niet af van die voor studenten met het pakket Cultuur en Maatschappij. De meest voor de hand liggende reden waarom studenten met een exact vakkenpakket zich minder sterk laten leiden door hun vak-

kenpakketkeuze is de grotere keuzevrijheid met betrekking tot de vervolgopleiding. Doorstromers met een exact vakkenpakket hebben wel toegang tot een niet-exacte vervolgstudie in het hoger onderwijs, terwijl een eindexamenpakket zonder exacte vakken geen toegang geeft tot bijvoorbeeld een technische vervolgopleiding.

Tabel 5.5

De invloed van enkele factoren op de keuze voor een aansluitende vervolgopleiding

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
HAVO		
Examencijfer wiskunde	Economie en Maatschappij*	Natuur en Techniek*
Studievertraging	Aandacht studiekeuzebegeleiding	Natuur en Gezondheid*
	Vergoeding besproken	Examencijfer Nederlands
	19-20 jaar**	
	21+ jaar**	
	Vrouw	
	Allochtoon	
VWO		
Aandacht studiekeuzebegeleiding	Economie en Maatschappij*	Natuur en Techniek*
Examencijfer wiskunde	Vergoeding besproken	Natuur en Gezondheid*
Vergoeding WO	Examencijfer Nederlands	Studievertraging
	19-20 jaar**	
	21+ jaar**	
	Vrouw	
	Allochtoon	

* ten opzichte van Cultuur en Maatschappij

** ten opzichte van 17-18 jaar

Bij het VWO bepaalt ook de aandacht voor studiekeuzebegeleiding de keuze van een aansluitende vervolgopleiding. Voor doorstromers die aangeven dat er tijdens de gevolgde VWO-opleiding voldoende of ruim voldoende aandacht werd besteed aan studiekeuzebegeleiding is de kansverhouding van het volgen van een aansluitende studierichting in het hoger onderwijs 51%²⁴ groter dan voor hen die vinden dat de mate van studiekeuzebegeleiding onvoldoende is geweest.

Daarnaast zijn schoolprestaties van invloed op de keuze van een aansluitende opleiding. Voor de HAVO geldt dat – gegeven het verschil in de kans op een aansluitende vervolgopleiding tussen de vakkenpakketten – een hoog examencijfer voor Nederlands samengaat met een kleinere kans op een aansluitende studierichting in het hoger onderwijs. Een hoog wiskundecijfer tijdens het eindexamen leidt echter tot een grotere kans om de schoolloopbaan voort te zetten in een aansluitende studierichting (dit geldt ook voor het VWO). Blijkbaar kiezen veel scholieren in het voortgezet onderwijs een exact vakkenpakket om alle mogelijkheden voor een vervolgopleiding open te houden, maar besluiten alleen degenen die echt goed zijn in de exacte vakken (hier afgemeten aan het eindexamencijfer voor wiskunde) een aansluitende studierichting in het hoger onderwijs te volgen.

²⁴ Zie tabel B.1 van de bijlage voor de regressiecoëfficiënten. De kansverhouding kan worden berekend als $e^{0,41}=1,51$

Studievertraging opgelopen tijdens de vooropleiding is ook van invloed op de keuze van een aansluitende vervolgoopleiding. Voor de HAVO geldt dat voor gediplomeerden die langer dan de nominale duur over hun opleiding hebben gedaan, de kansverhouding van een aansluitende vervolgoopleiding bijna twee keer zo groot is als voor schoolverlaters zonder studievertraging. Binnen het VWO geldt echter het omgekeerde: VWO'ers met studievertraging volgen minder vaak een aansluitende studie in het hoger onderwijs dan VWO'ers zonder vertraging. Tot slot blijkt uit tabel 5.5 dat schoolverlaters van het VWO die vervolgens naar de universiteit gaan, vaker een studie volgen die past bij hun vakkenpakket dan VWO'ers die na het behalen van hun diploma doorstromen naar het HBO.

5.4 De aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgoopleiding

In zijn algemeenheid wordt de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de opleiding in het hoger onderwijs als redelijk goed beoordeeld: 45% van de respondenten zegt dat de aansluiting goed is, 34% geeft het oordeel redelijk, 17% beoordeelt de aansluiting als matig en slechts 4% als slecht. Om te beoordelen of het gekozen vakkenpakket en/of andere kenmerken van invloed zijn op dit oordeel, is in een analyse nagegaan wat het effect is van deze variabelen. De belangrijkste uitkomsten staan vermeld in tabel 5.6, terwijl de gedetailleerde uitkomsten te vinden zijn in tabel B.2 van de bijlage.

Studenten die op basis van hun vakkenpakket in de HAVO of het VWO een passende studierichting in het hoger onderwijs zijn gaan volgen, blijken de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgstudie niet positiever te beoordelen dan studenten die een minder goed passende vervolgoopleiding hebben gekozen. Uit tabel 5.6 blijkt dat de invloed van deze factor op het subjectieve oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgoopleiding niet significant is. Bovendien bestaat er – op één uitzondering na – geen verschil in de subjectief ervaren aansluiting tussen de onderscheiden vakkenpakketten. Alleen studenten die tijdens hun HAVO-opleiding het pakket Natuur en Gezondheid hebben gevolgd, zijn minder te spreken over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgoopleiding. Zij zijn gemiddeld ongeveer een half punt minder tevreden over de aansluiting dan de groep die het pakket Cultuur en Maatschappij heeft gevolgd (op een schaal lopend van 1-4).

De begeleiding bij de studiekeuze is een belangrijke factor bij het subjectieve oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgoopleiding. Zowel voor de HAVO als voor het VWO geldt dat de aandacht voor studiekeuzebegeleiding positief samenhangt met de ervaren aansluiting. De vraag is echter in welke causale richting het gevonden verband wijst. In tabel 5.6 is er van uitgegaan dat een (ruim) voldoende aandacht voor studiekeuzebegeleiding leidt tot een goede aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgoopleiding. Het is echter ook mogelijk dat studenten die de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgoopleiding als negatief beoordelen, (achteraf) zeggen dat de studiekeuzebegeleiding onvoldoende is geweest.

Voor studenten die een VWO-opleiding achter de rug hebben, speelt het examencijfer voor wiskunde een rol bij het subjectieve oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten VWO-opleiding en de vervolgstudie in het hoger onderwijs. Bij ieder punt stij-

ging in het examencijfer neemt het oordeel over de aansluiting (op een schaal van 1-4) met 0,11 punten toe. Daarnaast zien we dat studievertraging een significant negatieve invloed heeft op de ervaren aansluiting. Zowel havisten als VWO'ers die studievertraging hebben opgelopen tijdens hun opleiding beoordelen de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding in het hoger onderwijs negatiever dan degenen die geen vertraging hebben opgelopen. Daarnaast blijkt dat, ondanks correctie voor verschillen in de vakkenpakketkeuze en examencijfers, voor de HAVO sprake is van een substantieel sekse-effect: vrouwen geven vaker dan mannen een positief oordeel over de aansluiting tussen deze vooropleiding en de vervolgopleiding.

Tabel 5.6

De invloed van enkele factoren op het subjectieve oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
HAVO		
Aandacht studiekeuzebegeleiding Vrouw	Aansluiting pakket-vervolgopleiding Economie en Maatschappij* Natuur en Techniek* Vervolgopleiding besproken Examencijfer Nederlands Examencijfer wiskunde 19-20 jaar** 21+ jaar** Allochtoon	Natuur en Gezondheid* Studievertraging
VWO		
Aandacht studiekeuzebegeleiding Examencijfer wiskunde	Aansluiting pakket-vervolgopleiding Economie en Maatschappij* Natuur en Techniek* Natuur en Gezondheid* Vervolgopleiding besproken Examencijfer Nederlands 19-20 jaar** 21+ jaar** Vrouw Allochtoon	Studievertraging Vervolgopleiding WO

* ten opzichte van Cultuur en Maatschappij

** ten opzichte van 17-18 jaar

Een laatste conclusie uit tabel 5.6 heeft betrekking op de keuze van de vervolgopleiding van VWO'ers. VWO-schoolverlaters die zijn doorgestroomd naar het WO zijn minder positief over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding dan zij die een opleiding in het HBO zijn gaan volgen. Dit houdt waarschijnlijk verband met de moeilijkheidsgraad van het WO in vergelijking met die van het HBO. Een universitaire opleiding is doorgaans minder schools dan een HBO-opleiding en bovendien tilt men in het WO vaak zwaarder aan individuele studievaardigheden dan in het HBO. Zowel het ontbreken van het schoolse karakter als de noodzaak tot zelfstudie op de universiteit kan leiden tot dit negatiever oordeel. Het lijkt er daarom op dat de aansluiting van het VWO naar het WO kan worden verbeterd door in het VWO meer aandacht te besteden aan vaardigheden als zelfstudie en studieplanning, die goed binnen het

concept van het studiehuis passen. De invoering van de doorstroomprofielen kan daarentegen weleens minder effect hebben, gezien het feit dat een vervolgstudie die overeenkomt met het gevolgde vakkenpakket niet leidt tot een positiever oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding dan een niet-aansluitende vervolgopleiding.

5.5 Voortijdige uitval in het hoger onderwijs

Uit cijfers blijkt dat het numerieke rendement van het hoger onderwijs de afgelopen decennia redelijk stabiel is (Bijleveld, 1990; OC&W, 1993). Gemiddeld genomen haalt zo'n 55% van de studenten die aan een bepaalde studie in het hoger onderwijs beginnen na verloop van tijd de eindstreep. Daarbij is de uitval in het WO hoger dan in het HBO. Dit betekent dat de resterende 45% ergens tijdens de opleiding afhaakt. Van de onderzochte groep schoolverlaters is bekend of ze na afloop van hun opleiding aan een opleiding in het hoger onderwijs begonnen zijn en of ze deze op het moment van de enquête nog steeds volgen, of dat ze de desbetreffende opleiding inmiddels voortijdig hebben verlaten. Gemiddeld heeft 13% van de doorstromers vanuit de HAVO de opleiding voortijdig verlaten. Bij het VWO bedraagt dit 12%.

Er zijn diverse factoren die een rol van betekenis spelen bij studie-uitval in het hoger onderwijs. Zo wijst Prins (1997) onder meer op het belang van studieprestaties, motivatie en aspiraties, studiebegeleiding en studentgerichtheid. De vraag in dit hoofdstuk is natuurlijk of de kans op uitval ook samenhangt met het vakkenpakket en de aansluiting van dit pakket met de gekozen vervolgopleiding. Tabel 5.7 geeft de belangrijkste uitkomsten van de analyse naar het effect van deze en andere variabelen op de kans om voortijdig de opleiding te verlaten (tabel B.3 in de bijlage geeft meer gedetailleerde informatie). De veronderstelling is dat als de samenstelling van het vakkenpakket inhoudelijk beter aansluit op de studierichting, de uitval lager is.

Uit tabel 5.7 blijkt dat deze hypothese moet worden verworpen. De resultaten tonen immers dat studenten die een vervolgopleiding kiezen die inhoudelijk aansluit bij het gevolgde vakkenpakket geen significant kleinere kans hebben om deze voortijdig te verlaten. Daarnaast moet worden geconcludeerd dat er tussen de verschillende vakkenpakketten geen verschil bestaat in de kans op voortijdige studie-uitval. Beide bevindingen zijn recentelijk ook gevonden in Prins (1997), hoewel het in deze laatste studie alleen de doorstroom naar de universiteit betreft. De hoogte van de examencijfers voor Nederlands en wiskunde hangen wel samen met voortijdige studie-uitval in het hoger onderwijs. Havisten die een hoog eindexamencijfer hebben voor Nederlands verlaten minder vaak de vervolgopleiding voortijdig dan zij die een laag cijfer voor Nederlands hebben behaald. Voor VWO'ers geldt juist dat een hoog wiskundecijfer een goede voorspelling geeft van het latere studiesucces.

Verder is studievertraging opgelopen tijdens de HAVO- of VWO-opleiding van invloed op voortijdige uitval in het hoger onderwijs. Voor havisten met studievertraging is de kansverhouding van studie-uitval ruim twee zo groot als voor HAVO-schoolverlaters die binnen de nominale duur van de opleiding hun diploma hebben behaald. Binnen het VWO bedraagt het verschil in de overeenkomstige kansverhouding anderhalf.

Ook wanneer rekening wordt gehouden met het effect van studievertraging heeft iemands leeftijd een invloed op voortijdige uitval in het hoger onderwijs. Bij de HAVO is de kans op voortijdige studie-uitval groter naarmate men ouder is, een bevinding die ook in eerder onderzoek (Baneke, 1987) is gevonden. Deze bevinding moet vooral worden geïnterpreteerd als een aanwijzing voor een gebrek aan schoolsucces tijdens de vroege schoolloopbaan. Personen die vóór hun HAVO-opleiding vertraging hebben opgelopen in de loopbaan (door zittenblijven in het basisonderwijs en/of een omweg via de MAVO) staken hun vervolgstudie in het hoger onderwijs vaker dan studenten zonder dergelijke studievertraging. Ten slotte hebben VWO'ers die naar het WO zijn doorgestroomd een grotere kans om de vervolgstudie voortijdig te verlaten dan VWO'ers die naar het HBO zijn gegaan. De verklaring voor deze bevinding ligt vast en zeker in het feit dat een universitaire opleiding gemiddeld genomen moeilijker is dan een HBO-opleiding.

Tabel 5.7

De invloed van enkele factoren op voortijdige studie-uitval in het hoger onderwijs

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
HAVO		
Studievertraging 21+ jaar**	Aansluiting pakket-vervolgopleiding Economie en Maatschappij* Natuur en Techniek* Natuur en Gezondheid* Aandacht studiekeuzebegeleiding Vervolgopleiding besproken Examencijfer wiskunde 19-20 jaar** Vrouw Allochtoon	Examencijfer Nederlands
VWO		
Studievertraging Vervolgopleiding WO	Aansluiting pakket-vervolgopleiding Economie en Maatschappij* Natuur en Techniek* Natuur en Gezondheid* Aandacht studiekeuzebegeleiding Vervolgopleiding besproken Examencijfer Nederlands 19-20 jaar** 21+ jaar** Vrouw Allochtoon	Examencijfer wiskunde

* ten opzichte van Cultuur en Maatschappij

** ten opzichte van 17-18 jaar

In tabel 5.8 is weergegeven of de redenen van studie-uitval verschillen per vakkenpakket. Hoewel redenen van uitval vaak divers zijn, kunnen er bij HAVO-schoolverlaters toch enkele interessante patronen worden ontdekt. Havisten met een exact vakkenpakket (Natuur en Techniek of Natuur en Gezondheid) geven vaak andere redenen van voortijdige studie-uitval aan dan degenen met een pakket Cultuur en Maatschappij of Economie en Maatschappij. Studenten die tijdens de HAVO-opleiding een exact vakkenpakket hebben gevolgd, noemen relatief vaak redenen die te maken hebben met de

moelijkheidsgraad van de studie ('te moeilijk', 'tempo te hoog'). Zo geeft 30% van de schoolverlaters met een pakket Natuur en Techniek en 47% met het pakket Natuur en Gezondheid aan dat de vervolgopleiding te moeilijk was, terwijl deze percentages onder schoolverlaters met de pakketten Cultuur en Maatschappij of Economie en Maatschappij respectievelijk 9% en 20% bedragen. Bij havisten met de pakketten Cultuur en Maatschappij of Economie en Maatschappij worden daarentegen vaker motivatieproblemen of inhoudelijke problemen genoemd ('onvoldoende motivatie', 'oninteressante lessen', 'liever andere opleiding gaan volgen'). Zo geeft 63% van de havisten die het pakket Cultuur en Maatschappij hebben gevolgd aan dat zij liever een andere opleiding waren gaan volgen. Voor HAVO-gediplomeerden met het profiel voor Economie en Maatschappij is dit 49%. Bij de schoolverlaters met de pakketten Natuur en Techniek of bij Natuur en Gezondheid zijn de overeenkomstige percentages fors lager, namelijk respectievelijk 17% en 25%.

Tabel 5.8

Redenen van voortijdige studie-uitval voor doorstromers vanuit de HAVO en het VWO naar vakkenpakket

Redenen uitval	HAVO				VWO			
	Cultuur en Maatschappij	Economie en Maatschappij	Natuur en Techniek	Natuur en Gezondheid	Cultuur en Maatschappij	Economie en Maatschappij	Natuur en Techniek	Natuur en Gezondheid
Onvoldoende motivatie	50	32	35	32	38	44	38	47
Weinig zelfdiscipline	13	10	23	34	28	33	26	31
Vakkenpakket sloot niet aan	4	13	6	4	3	4	11	16
Te moeilijk	9	20	30	47	17	17	18	18
Tempo te hoog	13	14	26	22	16	4	29	16
Oninteressante lessen	46	23	35	35	35	26	30	38
Verkeerde informatie over opleiding	13	14	30	25	9	15	19	14
Liever andere opleiding gaan volgen	63	49	17	25	34	48	48	32
Liever gaan werken	4	4	7	0	3	2	2	12
Persoonlijke redenen	33	3	10	14	6	7	7	26

Voor het VWO zijn er ten aanzien van de redenen van uitval nauwelijks systematische verschillen tussen de vakkenpakketten te ontdekken. Het enige interessante verschil is dat studie-uitvallers die een exact vakkenpakket (Natuur en Techniek of Natuur en Gezondheid) hebben gevolgd, veel vaker het-niet-aansluiten-van-het-vakkenpakket als reden van uitval noemen (respectievelijk 11% en 16%) dan degenen met een pakket Cultuur en Maatschappij (3%) of Economie en Maatschappij (4%).

Tot slot van dit hoofdstuk wordt onderzocht of studenten die op het moment van onder-vraging de vervolgopleiding (nog) niet hebben verlaten, achteraf gezien, dezelfde opleiding opnieuw zouden kiezen. Evenals in de voorgaande analyses zijn we vooral geïnteresseerd in de vraag of studenten die een vervolgopleiding in het hoger onderwijs hebben gekozen die past bij het gevolgde vakkenpakket in het voortgezet onderwijs een grotere kans hebben om deze vervolgopleiding opnieuw te kiezen dan studenten die een niet-aansluitende studie in het hoger onderwijs zijn gaan volgen.

Zowel bij de HAVO als bij het VWO geeft gemiddeld zo'n 95% van de degenen die doorgestroomd zijn naar het hoger onderwijs aan dat ze, wanneer ze opnieuw voor de keuze stonden, dezelfde vervolgopleiding zouden kiezen. Uit tabel 5.9 (zie ook tabel B.4 van de bijlage) blijkt dat het voor het opnieuw kiezen van de vervolgopleiding niet uitmaakt of het vakkenpakket van de vooropleiding aansluit bij de vervolgstudie. Schoolverlaters van wie het vakkenpakket aansluit bij de vervolgopleiding zouden niet vaker opnieuw dezelfde vervolgopleiding volgen dan schoolverlaters die een niet-aansluitende vervolgstudie hebben gekozen. Daarnaast is het vakkenpakket niet van invloed op het opnieuw kiezen van de vervolgopleiding in het hoger onderwijs: tussen de vier onderscheiden pakketten zijn geen significante verschillen gevonden.

Tabel 5.9

De invloed van enkele factoren op het opnieuw kiezen van de vervolgopleiding

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
HAVO		
Aandacht studiekeuzebegeleiding	Aansluiting pakket-vervolgopleiding Economie en Maatschappij* Natuur en Techniek* Natuur en Gezondheid* Vervolgopleiding besproken Examencijfer Nederlands Examencijfer wiskunde Studievertraging 21+ jaar** Vrouw	19-20 jaar** Allochtoon
VWO		
Vervolgopleiding WO	Aansluiting pakket-vervolgopleiding Economie en Maatschappij* Natuur en Techniek* Natuur en Gezondheid* Aandacht studiekeuzebegeleiding Vervolgopleiding besproken Examencijfer Nederlands Examencijfer wiskunde Studievertraging 19-20 jaar** 21+ jaar** Vrouw Allochtoon	

* ten opzichte van Cultuur en Maatschappij

** ten opzichte van 17-18 jaar

HAVO-schoolverlaters bij wie de aandacht voor studiekeuzebegeleiding (ruim) voldoende is geweest, zouden vaker dezelfde vervolgopleiding opnieuw kiezen dan schoolverlaters van de HAVO die de aandacht voor studiekeuzebegeleiding tijdens de vooropleiding als onvoldoende beschouwen. Daarnaast geldt voor studenten met een HAVO-vooropleiding die op het moment van ondervraging 19 of 20 jaar oud zijn, dat zij in vergelijking met individuen in andere leeftijdscategorieën minder vaak opnieuw dezelfde opleiding in het hoger onderwijs zouden kiezen. Bovendien hebben allochtonen afkomstig van de HAVO veel vaker spijt van de keuze van de vervolgopleiding dan autochtonen.

Ten slotte toont tabel 5.9 dat de kans om opnieuw dezelfde opleiding te kiezen voor VWO'ers die na hun opleiding naar het WO zijn doorgestroomd groter is dan voor VWO'ers die hebben gekozen voor het HBO. Hieruit kan worden geconcludeerd dat studenten die de overgang van het VWO naar het HBO hebben gemaakt over het algemeen meer spijt hebben van hun keuze dan VWO'ers die voor het WO hebben gekozen, ondanks het feit dat eerstgenoemden – wat betreft de aansluiting en voortijdige studie-uitval – relatief meer succes hebben in de vervolgopleiding.

5.6 Conclusie

In de discussie over de aansluiting tussen het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs wordt onder andere gewezen op het belang van een goede inhoudelijke voorbereiding door de samenstelling van het vakkenpakket beter af te stemmen op de keuze van de vervolgopleiding. In dit hoofdstuk is nagegaan wat de effecten zijn van de vakkenpakketkeuze op een aantal indicatoren die een beeld geven van de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. Hieruit blijkt dat bij de HAVO ongeveer één kwart van de schoolverlaters een pakket heeft dat geen duidelijk profiel heeft. Bij het VWO betreft dit slechts 6%. De samenstelling van het pakket wordt bepaald door individuele kenmerken. Meisjes kiezen, zoals bekend, minder vaak voor een exact pakket en hetzelfde geldt voor degenen die lagere prestaties vertonen voor wiskunde, of in het algemeen zwakkere schoolprestaties hebben. Opvallend is dat allochtone leerlingen vaker voor een economisch-administratief georiënteerd pakket kiezen.

In de regel kiezen gediplomeerde scholieren een vervolgopleiding die min of meer 'past' bij het gekozen vakkenpakket. Alleen bij de pakketten die hier omschreven zijn als Natuur en Techniek en Natuur en Gezondheid blijkt er nogal eens sprake te zijn van het 'weglekken' naar niet-aansluitende vervolgopleidingen. Vanuit het standpunt van scholieren hoeft dit overigens niet als negatief te worden beoordeeld. De gegevens wijzen erop dat velen voor het pakket Natuur en Techniek kiezen, om daarmee voor de toekomst nog zoveel mogelijk opties open te houden. Pas wanneer men goede prestaties heeft in de exacte vakken, dan kiest men ook daadwerkelijk voor een technische vervolgopleiding.

Toch blijkt de keuze van het vakkenpakket en de aansluiting van dit pakket op de vervolgopleiding niet voorspellend te zijn voor problemen in de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. In de analyse in dit hoofdstuk is daarbij gekeken naar het subjectief ervaren oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding, de kans op voortijdige studie-uitval en de spijt van de gekozen vervolgopleiding, afgemeten aan de vraag of studenten achteraf bezien opnieuw dezelfde vervolgstudie zouden kiezen. Geen enkele van deze indicatoren blijkt samen te hangen met het gevolgde vakkenpakket van de vooropleiding. Bovendien hebben studenten die een vakkenpakket hebben gevolgd dat niet past bij de studierichting van de vervolgopleiding geen negatiever oordeel over de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs, geen grotere kans om voortijdig af te haken in het hoger onderwijs en geen grotere spijt van de gekozen vervolgopleiding dan studenten die een vakkenpakket hebben gevolgd dat wel aansluit bij de vervolgopleiding. Deze bevindingen worden bevestigd in ander recent onderzoek (Den Boer & Guldmond, 1996; Janssen, 1997; Prins, 1997).

Schoolprestaties – in dit hoofdstuk geïndiceerd door de examencijfers Nederlands en wiskunde en door opgelopen studievertraging – hebben wel een duidelijke invloed op de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. Als mag worden aangenomen dat deze prestaties samenhangen met meer algemene studievaardigheden (het zelfstandig verwerven van (algemene) kennis, een goede inzet en studieplanning) van studenten, dan kan meer aandacht voor deze vaardigheden in het voortgezet onderwijs een gunstige uitwerking hebben op de aansluiting tussen het voortgezet en hoger onderwijs. Er lijkt met andere woorden een belangrijke rol weggelegd voor het in te voeren studiehuis. De beoogde effecten van het studiehuis strekken zich ook uit tot vergroting van de zelfdiscipline en motivatie van leerlingen. Beide zijn belangrijke determinanten van de uitval in het vervolgonderwijs, zoals eerder onderzoek heeft aangetoond. Daarom zou van de invoering van deze maatregel weleens meer effect kunnen uitgaan dan van de invoering van studieprofielen.

6 Verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters op de arbeidsmarkt

6.1 Inleiding

De arbeidsmarktintrede van gediplomeerde schoolverlaters is een fase waarin de beroepsloopbaan nog niet is uitgekristalliseerd. De transitie van het onderwijs naar de arbeidsmarkt kan worden beschouwd als een proces van 'matching' waarbij de juiste persoon op de juiste plek terecht komt (Jovanovic, 1979). In de praktijk komt deze 'match' meestal niet direct tot stand. Schoolverlaters starten nogal eens in laagbetaalde, flexibele banen of in banen van een laag niveau van waaruit zij later doorstromen naar hogere posities. Er is dan ook een aanzienlijke baanmobiliteit onder schoolverlaters. In tabel 6.1 is te zien dat ongeveer 60% van alle gediplomeerde schoolverlaters uit het secundair en hoger beroepsonderwijs meer dan één betaalde baan heeft gehad tussen het moment van verlaten van de opleiding en het moment van enquête anderhalf jaar later. Van dit percentage heeft ongeveer de helft drie of meer betaalde banen gehad. De mate van baanmobiliteit verschilt overigens niet of nauwelijks tussen opleidingstypen.

Tabel 6.1

Aantal betaalde banen van schoolverlaters per opleidingstype

Opleidingstype	1 baan	2 banen	3 of meer banen
	%	%	%
BOL niveau 1/2	40	30	30
BOL niveau 3/4	41	31	28
HBO	40	31	29
totaal	40	31	29

Er zijn verschillende redenen waarom bij de overgang van het onderwijs naar de arbeidsmarkt niet direct een goede match tot stand komt. Allereerst verloopt het transitieproces niet optimaal vanwege gebrekkige informatie. Door onvolledige informatie over werkzoekenden en/of aangeboden banen vinden er 'job-person-mismatches' plaats en baanveranderingen worden gebruikt om deze te herstellen (Tuma, 1985; Blossfeld, 1986). Niet-aansluitende banen vormen in dit opzicht een tijdelijke positie van waaruit doorstroom naar aansluitende banen mogelijk is. Daarom mag verwacht worden dat schoolverlaters die in een functie werkzaam zijn die niet aansluit wat betreft opleidingsniveau en/of -richting, vaker mobiel zullen zijn gedurende de latere beroepsloopbaan.

Daarnaast wordt bij de investering in menselijk kapitaal uitgegaan van een verwacht rendement van opleidingen over de gehele levensloop (Mincer, 1974). Een mogelijke discrepantie tussen het vereiste en behaalde opleidingsniveau van schoolverlaters hoeft daarom niet te worden opgevat als een mismatch, wanneer deze functies wel perspectief bieden op latere doorstroming naar hogere, beter betaalde functies.

'Mismatches' in de vorm van overscholing kunnen ook opgevat worden als een substituuat voor training 'on-the-job'. Daarbij wordt er van uitgegaan dat in het onderwijs zelf

geen productieve vaardigheden worden aangeleerd, maar dat deze vaardigheden vooral tijdens het uitoefenen van een functie worden verworven (Thurrow, 1975). De initiële opleidingsachtergrond wordt gebruikt als 'screening' om werknemers te beoordelen op hun trainbaarheid (Arrow, 1973), maar productieve vaardigheden worden vooral geleerd door middel van cursussen en informele vormen van training. De mogelijkheden tot kwalificatieverwerving zijn daarbij gerantsoeneerd. Sommige banen bieden meer mogelijkheden voor scholing en andere ontwikkelingsmogelijkheden dan andere. Deze verschillen houden veelal verband met organisatiekenmerken. Grote bedrijven of organisaties investeren beduidend meer in de scholing van hun personeel dan kleine (ROA, 1998). Hiervoor kunnen twee verklaringen worden genoemd. In de eerste plaats kunnen grote bedrijven grotere groepen werknemers een cursus of bedrijfsopleiding laten volgen dan kleine bedrijven, waardoor zij schaalvoordelen kunnen behalen bij het opleiden van hun personeel. In de tweede plaats is de aard van het productieproces in grote bedrijven vaak anders dan in kleine. Bij grote organisaties is meestal een grotere inzet van menselijk kapitaal noodzakelijk die werknemers zich via scholing kunnen verschaffen. Verder kan worden verwacht dat de mate van scholing varieert tussen bedrijfssectoren. Vooral in sectoren waarin technologische en organisatorische ontwikkelingen elkaar snel opvolgen zal de scholingsinspanning groot zijn om zo kennisveroudering te voorkomen.

Om deze veronderstellingen te toetsen zou men het liefst gebruik maken van longitudinale gegevens die de feitelijke beroepsloopbanen van individuen gedetailleerd in beeld brengen. Het moment van ondervraging in de huidige schoolverlatersenquêtes vindt echter plaats anderhalf jaar na schoolverlaten en de gegevens bevatten geen informatie over de werkelijke loopbanen. In plaats daarvan is dit jaar aan de schoolverlaters van het secundair of hoger beroepsonderwijs (BOL niveau 1/2, BOL niveau 3/4 en HBO) een aantal vragen voorgelegd over de door hen verwachte loopbaanperspectieven op de korte en middellange termijn. Het betreft vragen over de verwachte carrièremogelijkheden met betrekking tot het bedrijf of de organisatie waarin men werkzaam is, de functie die men uitoefent en het salaris dat men verdient. Hiermee kan men de door schoolverlaters verwachte loopbaanperspectieven in kaart brengen.

In paragraaf 6.2 worden de ontwikkelingsmogelijkheden van schoolverlaters beschreven. Onderzocht wordt welke kenmerken van belang zijn bij de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden die de huidige functie biedt. Ook wordt ingegaan op de deelname aan scholing. Vervolgens worden de verwachte promotiemogelijkheden bestudeerd (paragraaf 6.3). Naast mobiliteit naar een hogere baan worden daarbij ook de verwachtingen omtrent de verdiensten op de middellange termijn in kaart gebracht. Paragraaf 6.4 handelt over horizontale mobiliteit. Concreet gaat het om de inschatting van schoolverlaters of zij in de nabije toekomst nog in hetzelfde bedrijf en/of in hetzelfde vakgebied werkzaam zullen zijn. In paragraaf 6.5 ten slotte worden de belangrijkste resultaten van dit hoofdstuk nog eens kort samengevat.

6.2 Verwachte ontwikkelingsmogelijkheden

Gemiddeld genomen geeft 84% van de gediplomeerde schoolverlaters aan dat de huidige functie voldoende ontwikkelingsmogelijkheden biedt. Deze ontwikkelingsmogelijkheden kunnen zowel binnen het bedrijf of de organisatie zijn waar de schoolverla-

ters op het moment van ondervraging werken als in een ander bedrijf of organisatie. Hoger opgeleiden zijn iets positiever over hun verwachte ontwikkelingsmogelijkheden dan lager opgeleiden. Bij het HBO vindt 88% van alle afgestudeerden dat de huidige functie voldoende ontwikkelingsmogelijkheden biedt, bij BOL niveau 3/4 is dit 83% en bij BOL niveau 1/2 80%.

Tabel 6.2

De invloed van enkele factoren op de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Aanstelling via BBL	HBO*	BOL niveau 3/4*
Eigen/verwante opleidingsrichting***	Vereiste opleidingsniveau hoger**	Vrouw
Uitsluitend eigen opleidingsrichting***	Middelgroot bedrijf/organisatie****	Vereiste opleidingsniveau lager**
Groot bedrijf/organisatie****		Allochtoon
Participatiegraad scholing bedrijfssector		Leeftijd
		Flexibele aanstelling
		Deeltijdaanstelling

* ten opzichte van BOL niveau 1/2

** ten opzichte van Vereiste opleidingsniveau hetzelfde

*** ten opzichte van Geen/geheel andere opleidingsrichting

**** ten opzichte van Klein bedrijf/organisatie

Het is een samenspel van factoren dat ervoor zorgt dat de hoger opgeleiden iets positiever zijn over hun verwachte ontwikkelingsmogelijkheden. Uit een nadere analyse, waarvan de belangrijkste uitkomsten zijn samengevat in tabel 6.2, blijkt dat – zodra het effect van andere factoren wordt weggefilterd – het verband tussen opleidingsniveau en verwachte ontwikkelingsmogelijkheden verandert (zie tabel B.5 van de bijlage voor meer gedetailleerde informatie). Schoolverlaters van BOL niveau 3/4 zijn – in vergelijking met schoolverlaters van BOL niveau 1/2 – minder positief over hun ontwikkelingsmogelijkheden als rekening wordt gehouden met andere kenmerken van schoolverlaters. Bij het HBO is het verschil ten opzichte van BOL niveau 1/2 niet significant.

Deze bevinding blijkt vooral teruggevoerd te kunnen worden op het feit dat hoger opgeleiden vaker werkzaam zijn in een functie die qua niveau en richting aansluit bij de eigen gevolgde opleiding. Wanneer men werkzaam is in een functie waarvoor het vereiste opleidingsniveau lager is dan de gevolgde opleiding, dan oordeelt men beduidend negatiever over de ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie. Hetzelfde geldt voor schoolverlaters die werkzaam zijn binnen een functie waarvoor niet de eigen of verwante opleidingsrichting werd vereist. Ook zij oordelen beduidend negatiever over de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden. Degenen die een opleiding volgen in het kader van de beroepsbegeleidende leerweg hebben een positief oordeel over de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden. Dit is logisch, omdat zij in opleiding zijn voor (aankomend) vakman.

Er zijn ook enkele persoonskenmerken die een effect hebben op de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden. Zo zijn vrouwen van oordeel dat hun huidige functie minder ontwikkelingsmogelijkheden biedt dan mannen. Hetzelfde geldt voor allochtonen. Zij hebben een beduidend negatiever oordeel over de verwachte ontwikkelingsmogelijk-

heden dan autochtonen. Ten slotte geven oudere schoolverlaters minder vaak aan dat de huidige functie voldoende ontwikkelingsmogelijkheden biedt.

Ook de aard van de aanstelling is van invloed op de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden. Schoolverlaters met een flexibele aanstelling hebben minder goede verwachtingen omtrent de ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie dan schoolverlaters met een vaste aanstelling. Ook degenen die een deeltijdaanstelling hebben, zijn vaker van mening dat de huidige functie minder ontwikkelingsmogelijkheden biedt dan degenen met een voltijd-aanstelling.

Ten slotte blijken organisatiekenmerken de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden sterk te beïnvloeden. Schoolverlaters die in een groot bedrijf of organisatie werken, zijn vaker van mening dat de huidige functie voldoende ontwikkelingsmogelijkheden biedt dan degenen die in een klein bedrijf of organisatie werken. Daarnaast is nagegaan of de algehele scholingsparticipatie in een bedrijfssector een effect heeft op de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden door schoolverlaters. Verwacht wordt dat in bedrijfssectoren waarin de deelname aan scholing hoog is, de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden groter zullen zijn dan in sectoren waarin de scholingsinspanning laag is. De gegevens over scholingsparticipatie in de gehele beroepsbevolking zijn afkomstig van het Centraal Bureau voor de Statistiek (zie ook ROA, 1998). Uit tabel 6.2 komt naar voren dat in bedrijfssectoren waar sprake is van een hoge algehele scholingsparticipatie, de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden door schoolverlaters positiever worden ingeschat dan in bedrijfssectoren waar de algehele scholingsparticipatie laag is.

Ontwikkelingsmogelijkheden zijn onder meer afhankelijk van de mogelijkheden die een functie biedt om geheel nieuwe kwalificaties te verwerven of het huidige kwalificatiepotentieel verder te verdiepen. Scholing speelt een belangrijke rol bij deze verdere ontwikkeling van de kwalificaties tijdens de beroepsloopbaan (zie Van Smoorenburg & Van der Velden, 1996). Bij de schoolverlaters is nagegaan of men na het verlaten van de opleiding nog heeft deelgenomen aan een cursus of bedrijfsopleiding. Gemiddeld heeft 48% van de HBO-afgestudeerden in de periode van anderhalf jaar na afstuderen deelgenomen aan een of andere cursus of bedrijfsopleiding. Voor schoolverlaters van BOL niveau 1/2 is het vergelijkbare percentage twee keer zo klein. Schoolverlaters van BOL niveau 3/4 nemen een middenpositie in. Van deze groep schoolverlaters heeft ongeveer één-derde een cursus of bedrijfsopleiding gevolgd na het verlaten van het initiële onderwijs.

In tabel 6.3 is weergegeven welke kenmerken van schoolverlaters bepalend zijn voor de deelname aan scholing. Uit de tabel komt duidelijk naar voren dat HBO'ers een grotere kans hebben om na hun afstuderen aan scholing deel te nemen dan schoolverlaters afkomstig van BOL niveau 1/2, ook wanneer wordt gecorrigeerd voor andere kenmerken (zie ook tabel B.6 van de bijlage).

Schoolverlaters die een aanstelling via een beroepsbegeleidende leerweg hebben en/of in een functie werkzaam zijn waarvoor het vereiste opleidingsniveau lager is dan de gevolgde opleiding, hebben een kleinere kans om deel te nemen aan scholing. Ook de vereiste opleidingsrichting is van belang. Schoolverlaters die werkzaam zijn in een functie waarvoor de eigen of een verwante richting werd vereist, volgen minder vaak aanvullende scholing dan zij die in een andere richting werkzaam zijn. Beide effecten wij-

zen in de richting van een mogelijke substitutie tussen onderwijs en scholing. Schoolverlaters die vanuit de optiek van de werkgever bekeken een surplus aan onderwijs hebben genoten, hoeven minder vaak aanvullende scholing te volgen. Hetzelfde geldt voor degenen die een voor de functie adequate opleidingsrichting hebben gevolgd. Ook zij hoeven minder vaak aanvullende scholing op de werkplek te volgen. Het volgen van scholing kan in dit opzicht vooral beschouwd worden als een middel om deficiënties in de kwalificaties weg te werken.

Tabel 6.3

De invloed van enkele factoren op de deelname aan scholing

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
HBO*	BOL niveau 3/4*	Vrouw
Groot bedrijf/organisatie****	Allochtoon	Aanstelling via BBL
Informatiseringsgraad bedrijfssector	Leeftijd	Vereiste opleidingsniveau lager**
	Vereiste opleidingsniveau hoger**	Eigen/verwante opleidingsrichting***
	Middelgroot bedrijf/organisatie****	Uitsluitend eigen opleidingsrichting***
		Flexibele aanstelling
		Deeltijdaanstelling

* ten opzichte van BOL niveau 1/2

** ten opzichte van Vereiste opleidingsniveau hetzelfde

*** ten opzichte van Geen/geheel andere opleidingsrichting

**** ten opzichte van Klein bedrijf/organisatie

De aard van de aanstelling heeft eveneens gevolgen voor de kans op scholing. Schoolverlaters met een flexibele aanstelling of een deeltijdaanstelling hebben minder kans om deel te nemen aan een cursus of bedrijfsopleiding dan schoolverlaters met een vaste of voltijd aanstelling. De economische reden hiervoor is dat het rendement van deze investeringen lager is. In het geval van een deeltijd baan zal minder snel tot training worden overgegaan vanwege de geringere terugverdientijd. Ook in het geval van een flexibele aanstelling is men minder geneigd om te investeren in scholing vanwege het grotere risico op verloop en daarmee een eveneens kortere verwachte terugverdientijd.

Verwachtingen omtrent de terugverdientijd spelen waarschijnlijk ook een rol bij de geringere deelname aan scholing onder vrouwen. Werkgevers verwachten dat vrouwen zich sneller uit het arbeidsproces zullen terugtrekken dan mannen en dit vormt voor hen aanleiding om minder snel te investeren in training voor vrouwen. Ook vrouwen zelf maken waarschijnlijk een inschatting van hun verdere verblijfsduur op de arbeidsmarkt bij de keuze een cursus of bedrijfsopleiding te volgen. Een dergelijke verklaring is minder goed voorstelbaar bij de gevonden negatieve effecten van etnische herkomst en leeftijd op de deelname aan scholing. In hoeverre de hier gevonden lagere kansen op scholing voor allochtonen en oudere schoolverlaters toegeschreven moeten worden aan (bewuste) selectie door werkgevers of ook deels te maken hebben met zelfselectie, valt op grond van de huidige gegevens niet vast te stellen.

Organisatiekenmerken hebben, zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al is weergegeven, een belangrijk effect op de scholingsmogelijkheden voor individuen. Schoolverlaters die in een groot bedrijf of organisatie werkzaam zijn hebben, conform de ver-

wachting, een grotere kans op deelname aan scholing dan schoolverlaters die in een klein bedrijf of organisatie werken. Ook de sector waarin men werkt is van invloed op de deelname aan scholing. Zoals eerder is aangegeven, wordt verwacht dat sectoren waarin sprake is van snelle technologische ontwikkelingen, een hogere scholingsgraad laten zien dan sectoren waarin dit niet het geval is. Als indicator voor de technologische ontwikkelingsgraad van een sector wordt het percentage werkzame personen in de gehele beroepsbevolking genomen dat soms of gewoonlijk met een computer werkt. Deze gegevens zijn wederom ontleend aan statistieken van het CBS (ROA, 1998). Uit de tabel komt naar voren dat het verwachte effect inderdaad optreedt. In bedrijfssectoren waar sprake is van een hoge informatiseringsgraad, is de deelname aan scholing groter dan in sectoren waar de mate van informatisering gering is.

6.3 Verwachte promotiemogelijkheden

Ontwikkelingsmogelijkheden al dan niet in de vorm van scholing gaan vaak gepaard met promotie. Er kan daarbij onderscheid worden gemaakt naar verschillende vormen van promotie. In dit hoofdstuk beperken we ons tot promotie naar een hogere functie en promotie in beloning. In tabel 6.4 is weergegeven hoeveel procent van de schoolverlaters verwacht binnen één jaar promotie te maken naar een hogere functie. Daarbij is onderscheid gemaakt naar het gevolgde opleidingsniveau en naar het voor de functie vereiste opleidingsniveau. Over het algemeen verwachten HBO'ers iets vaker promotie naar een hogere functie dan schoolverlaters van BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4. Dit verwachtingspatroon hangt echter af van het vereiste opleidingsniveau voor de functie. Voor werkenden in een functie waarvoor een lagere dan de gevolgde opleiding is vereist, neemt de verwachte promotiekans toe naarmate het opleidingstype hoger is. Voor mensen met een functie op een aansluitend niveau is de door hen zelf gepercipieerde kans op een opwaartse carrièresprong het grootst als zij een opleiding op BOL niveau 1/2 of HBO-niveau gevolgd hebben. Voor schoolverlaters die in een functie werkzaam zijn waarvoor een hoger opleidingsniveau is vereist dan gevolgd, geldt dat degenen met een diploma op BOL niveau 3/4 het vaakst promotie naar een hogere functie verwachten, gevolgd door HBO'ers en schoolverlaters op BOL niveau 1/2.

Tabel 6.4

Percentage schoolverlaters dat verwacht binnen een jaar promotie te maken naar een hogere functie naar vereiste opleidingsniveau per opleidingstype

Opleidingstype	totaal	vereiste niveau lager	vereiste niveau hetzelfde	vereiste niveau hoger
	%	%	%	%
BOL niveau 1/2	27	23	30	33
BOL niveau 3/4	25	26	24	40
HBO	30	31	30	37
totaal	27	27	27	36

Voorts blijkt uit de tabel dat schoolverlaters die een functie onder of op hun niveau hebben minder vaak promotie verwachten dan zij die een functie boven hun niveau uitoefenen. Hieruit kunnen twee conclusies getrokken worden. Enerzijds zijn de promotieverwachtingen van degenen die onder hun opleidingsniveau werkzaam zijn niet lager dan voor degenen die een functie op aansluitend niveau hebben gevonden. Dit wijst

erop dat een mismatch in het begin van de arbeidsloopbaan geen blijvende negatieve effecten hoeft te hebben (zie ook De Grip, Heijke & Willems, 1992; Sicherman, 1991; Wolbers & De Graaf, 1998). Anderzijds hebben schoolverlaters die boven hun opleidingsniveau werkzaam zijn een duidelijk hogere verwachting omtrent hun toekomstige promotiemogelijkheden dan de andere twee groepen. Dit kan te maken hebben met niet-waargenomen kenmerken van deze groep afgestudeerden; kenmerken die mede geleid hebben tot het verkrijgen van een hogere functie dan op grond van de opleiding verwacht mocht worden. Daarnaast kan het 'ster'-effect meespelen: werknemers die al in een vroeg stadium van hun carrière als 'ster' zijn geïdentificeerd, zullen hiervan ook verderop in de loopbaan een positief effect ondervinden (Rosenbaum, 1984).

Ook wanneer rekening wordt gehouden met andere voor ons bekende kenmerken van de schoolverlaters luidt de conclusie dat schoolverlaters die in een positie werkzaam zijn waarvoor het vereiste opleidingsniveau hoger is dan het genoten niveau een grotere kans op promotie verwachten (tabel 6.5, zie ook tabel B.7 in de bijlage). Opvallend is dat, gecontroleerd voor andere kenmerken, de gepercipieerde promotiekansen voor schoolverlaters van BOL niveau 3/4 significant lager zijn dan voor schoolverlaters van BOL niveau 1/2.

Tabel 6.5

De invloed van enkele factoren op de verwachting binnen een jaar promotie te maken naar een hogere functie

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Vereiste opleidingsniveau hoger**	HBO*	BOL niveau 3/4*
Groot bedrijf/organisatie****	Allochtoon	Vrouw
Deelname aan scholing	Leeftijd	Eigen/verwante opleidingsrichting***
Uitbreidingsvraag bedrijfssector	Aanstelling via BBL	Uitsluitend eigen opleidingsrichting***
	Vereiste opleidingsniveau lager**	Flexibele aanstelling
	Middelgroot bedrijf/organisatie****	Deeltijdaanstelling

* ten opzichte van BOL niveau 1/2

** ten opzichte van Vereiste opleidingsniveau hetzelfde

*** ten opzichte van Geen/geheel andere opleidingsrichting

**** ten opzichte van Klein bedrijf/organisatie

Uit de analyse komt verder naar voren dat schoolverlaters die werkzaam zijn in een functie die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting minder vaak opwaartse functie-mobiliteit verwachten dan degenen die buiten hun vakgebied werkzaam zijn. Dit kan geïnterpreteerd worden als een 'vakdeelmarkt'-effect. Schoolverlaters van opleidingen die een sterk beroeps- of professiegericht karakter hebben, zoals technische opleidingen of opleidingen gericht op de professies in de gezondheidszorg, komen in de regel in een nauw omschreven beroepenveld terecht. In een dergelijk segment worden vaak gerichte eisen gesteld aan de gevolgde opleiding, waarbij vooral de gevolgde opleidingsrichting van doorslaggevend belang is om toegang tot het beroep te krijgen (Breen, Van der Velden & Willems, 1997). Deze schoolverlaters ondervinden bij de intrede tot het segment minder competitie van andere opleidingen (Van der Velden & Borghans, 1993), hetgeen ook resulteert in een hoger aanvangssalaris. Daar staat echter tegenover dat de loopbanen vlakker verlopen, getuige de resultaten in tabel 6.5 (zie ook tabel 6.7). Dit spoot met de eerste inzichten van Lutz en Sengenberger (1974)

omtrent de specifieke carrièrepatronen in vakspecifieke versus bedrijfsspecifieke deelmarkten. De laatste zijn meer hiërarchisch georganiseerd en kennen daarom meer carrièremogelijkheden dan de vakspecifieke segmenten. Dit lijkt ook bevestigd te worden door de positieve effecten van bedrijfs grootte en deelname aan scholing. Beide variabelen kunnen beschouwd worden als een indicator voor een bedrijfsspecifiek segment of voor een interne arbeidsmarkt. Het bestaan van interne arbeidsmarkten is vooral verbonden met grote organisaties. Scholing speelt in dit segment een belangrijke rol om de benodigde bedrijfsspecifieke kennis en vaardigheden bij te brengen en is een middel om omhoog te klimmen langs de verschillende carrièreladders (Althausen & Kalleberg, 1990).

Vrouwen verwachten minder promotiekansen dan mannen. Een voor de hand liggende reden hiervoor is dat vrouwen zich minder richten op carrièremogelijkheden en anticiperen op de mogelijke combinatie van beroepsarbeid en opvoedkundige taken in een latere fase van de loopbaan. Ook is het mogelijk dat werkgevers minder investeren in de loopbaan van vrouwen, vanwege het gepercipieerde risico dat zij de arbeidsmarkt voortijdig verlaten.

Uit tabel 6.5 komt bovendien naar voren dat schoolverlaters die een flexibele aanstelling hebben en degenen die in deeltijd werkzaam zijn, relatief minder vaak promotie naar een hogere functie verwachten dan zij die een vaste of een voltijdbaai hebben. Ook hier geldt weer dat werkgevers minder snel bereid zullen zijn om in de loopbaan van deze groepen schoolverlaters te investeren.

Ten slotte blijkt de sector waarin men werkzaam is van invloed op de gepercipieerde promotiemogelijkheden. Het sectoreffect is hier geoperationaliseerd als de verwachte groei van de werkgelegenheid (uitbreidingsvraag) in de komende vijf jaar. De desbetreffende gegevens zijn ontleend aan de CPB-ramingen op basis waarvan het ROA tweejaarlijks middellangetermijnverkenningen opstelt (ROA, 1997a). Verwacht wordt dat de promotiekansen het hoogst zullen zijn in sectoren die sterk groeien (zie De Graaf & Luijkx, 1997). Dat blijkt ook het geval te zijn. Uit de tabel komt naar voren dat in sectoren waar een belangrijke groei van de werkgelegenheid wordt verwacht (grote uitbreidingsvraag), de gepercipieerde promotiekansen van schoolverlaters groter zijn.

Tabel 6.6

Huidige bruto maandloon, verwachte bruto maandloon over vijf jaar en jaarlijkse groeivoet naar opleidingstype

Opleidingstype	huidig	over vijf jaar	jaarlijkse groeivoet
	fl.	fl.	%
BOL niveau 1/2	1.620	3.230	20
BOL niveau 3/4	2.270	3.490	11
HBO	3.270	4.930	10
totaal	2.690	4.200	11

Naast de verwachte promotiekansen in het komende jaar is aan de schoolverlaters gevraagd aan te geven wat ze over vijf jaar denken te verdienen. Tabel 6.6 geeft hiervoor een overzicht, afgezet tegen het gemiddelde huidige salaris. Uit de tabel komt naar

voren dat alle schoolverlaters een forse stijging in salaris verwachten in de komende vijf jaar. Verdient iemand met een opleiding op BOL niveau 1/2 anderhalf jaar na het behalen van het diploma gemiddeld zo'n 1.600 gulden bruto per maand, over vijf jaar denkt deze persoon het dubbele te verdienen, namelijk ruim 3.200 gulden. Dit komt neer op een gemiddelde jaarlijkse stijging van bijna 20%. Voor een deel moet deze forse stijging toegeschreven worden aan de stijging van het (minimum) jeugdloon. Voor een ander gedeelte moet de verwachte groei worden toegekend aan het feit dat een deel van de schoolverlaters van BOL niveau 1/2 op het moment van ondervraging nog parttime werkzaam is vanwege de partiële leerplicht, al dan niet via een opleiding in de beroepsbegeleidende leerweg. Ook voor deze groep geldt dat ze bij een voltijd aanstelling aanzienlijk meer zullen gaan verdienen. Schoolverlaters van BOL niveau 3/4 en afgestudeerden van het HBO verwachten ruim 10% loonstijging per jaar. Het verschil tussen beide groepen is dat HBO'ers over vijf jaar bijna 1.500 gulden bruto per maand meer verwachten dan schoolverlaters afkomstig van BOL niveau 3/4. Op dit moment bedraagt het salarisverschil tussen beide groepen 1.000 gulden.

Tabel 6.7

De invloed van enkele factoren op het verwachte bruto maandloon over vijf jaar

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Huidige bruto maandloon	BOL niveau 3/4*	Vrouw
HBO*	Allochtoon	Vereiste opleidingsniveau lager**
Leeftijd	Aanstelling via BBL	Uitsluitend eigen opleidingsrichting***
Vereiste opleidingsniveau hoger**	Eigen/verwante opleidingsrichting***	Deeltijdaanstelling
Deelname aan scholing	Flexibele aanstelling	
Uitbreidingsvraag bedrijfssector	Middelgroot bedrijf/organisatie****	
	Groot bedrijf/organisatie****	

* ten opzichte van BOL niveau 1/2

** ten opzichte van Vereiste opleidingsniveau hetzelfde

*** ten opzichte van Geen/geheel andere opleidingsrichting

**** ten opzichte van Klein bedrijf/organisatie

Wanneer rekening wordt gehouden met andere factoren die een rol spelen bij de verwachte verdiensten over vijf jaar, dan blijkt dat HBO-afgestudeerden de sterkste groei in beloning verwachten (zie tabel 6.7)²⁵. De verschillen in verwacht inkomen tussen BOL niveau 3/4 en BOL niveau 1/2 zijn, na controle voor de overige factoren zoals het huidige bruto maandloon, nihil geworden. Schoolverlaters die in een functie werkzaam zijn waarvoor zij feitelijk te laag zijn opgeleid verwachten op de middellange termijn meer te verdienen dan individuen die passend geschoold zijn. Dit spoort met de eerdere bevindingen over de grotere verwachte promotiekansen voor deze groep schoolverlaters. Opvallend is dat schoolverlaters die op dit moment onder hun niveau werkzaam zijn, in tegenstelling tot de voorgaande resultaten, dit keer wel een lagere verwachting hebben omtrent hun toekomstige verdiensten. Klaarblijkelijk ziet deze groep wel enig perspectief om door te stromen naar een hoger niveau, maar gaan ze ervan uit

²⁵ De regressiecoëfficiënt van 0,25 voor HBO (weergegeven in tabel B.8 van de bijlage) houdt in dat het verwachte bruto maandloon voor HBO'ers – na statistische controle voor het huidige inkomen – 25% hoger is dan voor schoolverlaters van BOL niveau 1/2.

dat zij hun relatieve achterstand in salaris behouden op degenen die nu reeds werkzaam zijn in een functie op aansluitend niveau.

Ten aanzien van het werken in een functie waarvoor uitsluitend de eigen opleidingsrichting werd vereist, komt eenzelfde beeld naar voren als eerder is gesignaleerd bij de promotiekansen. Deze groep schoolverlaters, die vooral werkzaam zijn in de geprofessionaliseerde segmenten van de arbeidsmarkt, kennen bij intrede op de arbeidsmarkt weliswaar relatief hoge aanvangssalarissen (Van Smoorenburg & Van der Velden, 1998), maar de ontwikkeling in verdiensten verloopt blijkbaar vlakker dan bij de overige schoolverlaters. Aanvullende scholing blijkt een positief effect te hebben op de inkomensverwachtingen. Dit is in overeenstemming met de theorie van het menselijk kapitaal waarin wordt verondersteld dat scholingsinspanningen tijdens de loopbaan renderen in de vorm van een hogere beloning.

Vrouwen schatten hun kansen op een verbetering in beloning lager in dan mannen. Hierbij speelt zeker de verwachting dat in de toekomst beroepsarbeid en zorgtaken zullen worden gecombineerd een belangrijke rol. Oudere schoolverlaters daarentegen verwachten juist een grotere inkomensstijging, ook na controle voor het gevolgde opleidingsniveau.

De inkomensverwachtingen hangen tot op zekere hoogte ook samen met kenmerken van de functie of de organisatie waarin men werkt. Zo blijft de verwachte inkomensgroei van schoolverlaters die werkzaam zijn in een deeltijdbaai duidelijk achter bij de verwachtingen van schoolverlaters met een volledige werkweek. Opvallend genoeg wordt een dergelijk verschil niet aangetroffen bij degenen die een flexibele aanstelling hebben in vergelijking met degenen met een vaste aanstelling. Hoewel de aanvangssalarissen in grote bedrijven soms hoger liggen, blijkt de bedrijfsgrootte geen effect te hebben op de door de schoolverlaters verwachte inkomensgroei, na correctie voor het huidige inkomen. Wel blijkt de sector waarin men werkzaam is een effect te hebben op de inkomensverwachting. Voor de operationalisatie van het sectoreffect is in deze analyse weer gekozen voor de verwachte uitbreidingsvraag in de komende vijf jaar. Verwacht wordt dat sectoren die een sterke groei van de werkgelegenheid laten zien, een hogere inkomensverwachting teweegbrengen bij degenen die daar op dit moment werkzaam zijn. Dat blijkt inderdaad het geval te zijn. Uit de schattingen komt naar voren dat een jaarlijkse groei van de werkgelegenheid met 1% eveneens leidt tot een groei in het verwachte inkomen over vijf jaar met 1% (zie tabel B.8 in de bijlage).

6.4 Verwachte horizontale mobiliteit

Beroeps carrières verlopen niet alleen verticaal maar ook horizontaal. Onder horizontale mobiliteit verstaan we hier die loopbaanontwikkelingen die te maken hebben met overgangen tussen bedrijven of verandering van vakgebied. Enerzijds is de overstap van het ene bedrijf of vakgebied naar het andere als een verbreding op te vatten. Anderzijds kan er bij horizontale mobiliteit sprake zijn van kapitaalvernietiging, omdat bedrijfsspecifiek of vakspecifiek menselijk kapitaal verloren kan gaan.

Aan de werkzame schoolverlaters is de vraag voorgelegd of men verwacht over één jaar nog bij hetzelfde bedrijf werkzaam te zijn. Ongeveer éénkwart van de schoolverlaters

verwacht binnen dat jaar van bedrijf veranderd te zijn. Bij de schoolverlaters van BOL niveau 1/2 is dit 37%, bij BOL niveau 3/4 bedraagt dit percentage 24% en bij het HBO 28%. Wanneer wordt gecontroleerd voor andere factoren, dan zijn de verschillen naar opleidingsniveau overigens niet meer significant (zie tabel 6.8 en tabel B.9 in de bijlage).

Schoolverlaters bij wie een goede match tot stand is gekomen tussen de gevolgde en de vereiste opleidingsrichting verwachten vaker over één jaar nog bij hetzelfde bedrijf of dezelfde organisatie werkzaam te zijn dan schoolverlaters werkzaam in een functie waarvoor geen specifieke of een geheel andere dan de eigen richting door de werkgever wordt vereist. De loopbanen van schoolverlaters in de vakspecifieke segmenten van de arbeidsmarkt lijken zich daarmee te kenmerken door zowel een geringe verticale als een geringe horizontale mobiliteit.

Tabel 6.8

De invloed van enkele factoren op de verwachting over een jaar nog bij hetzelfde bedrijf of dezelfde organisatie werkzaam te zijn

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Eigen/verwante opleidingsrichting***	BOL niveau 3/4*	Vrouw
Uitsluitend eigen opleidingsrichting****	HBO*	Allochtoon
Groot bedrijf/organisatie****	Aanstelling via BBL	Leeftijd
Deelname aan scholing	Vereiste opleidingsniveau hoger**	Vereiste opleidingsniveau lager**
	Middelgroot bedrijf/organisatie****	Flexibele aanstelling
		Deeltijdaanstelling
		Conjunctuurgevoeligheid bedrijfssector
		Uitbreidingsvraag bedrijfssector

* ten opzichte van BOL niveau 1/2

** ten opzichte van Vereiste opleidingsniveau hetzelfde

*** ten opzichte van Geen/geheel andere opleidingsrichting

**** ten opzichte van Klein bedrijf/organisatie

Schoolverlaters die werkzaam zijn beneden het eigen opleidingsniveau verwachten daarentegen juist vaker van bedrijf te zullen wisselen. Dit past in het eerder geschetste beeld over het transitieproces waarbij baanmobiliteit de manier is waarmee individuen informatie over zichzelf en de arbeidsmarkt vergaren en zodoende tot een betere job match komen. Daarnaast komt uit de tabel naar voren dat deelname aan scholing een positief effect heeft op de gepercipieerde kans over een jaar nog in hetzelfde bedrijf of organisatie werkzaam te zijn. Scholing bindt werknemers dus aan hun werkgever.

Vrouwen denken eerder van bedrijf of organisatie te veranderen dan mannen. Hetzelfde geldt voor allochtonen ten opzichte van autochtonen. In hoeverre deze verwachte bedrijfsmobiliteit vrijwillig is of niet kan niet worden opgemaakt uit deze cijfers. Ook oudere schoolverlaters schatten de kans dat ze volgend jaar nog bij hetzelfde bedrijf of organisatie werken lager in dan jongere schoolverlaters.

Kenmerken van de aanstelling of van de organisatie waarin men werkzaam is, hebben eveneens effect op de verwachte mobiliteitskansen. Zoals verondersteld mag worden, blijken schoolverlaters die een flexibele aanstelling hebben minder vaak te verwachten dat ze over een jaar nog bij hetzelfde bedrijf of dezelfde organisatie werkzaam zullen

zijn dan schoolverlaters die een vaste aanstelling hebben. Hetzelfde geldt voor de schoolverlaters die in deeltijd werkzaam zijn. Ook zij verwachten vaker over één jaar bij een ander bedrijf werkzaam te zijn dan degenen met een voltijd aanstelling. De organisatiegrootte speelt ook een rol bij de horizontale mobiliteitsverwachtingen. Schoolverlaters die werkzaam zijn bij een groot bedrijf verwachten vaker over één jaar nog bij dat bedrijf te zullen werken dan schoolverlaters die werkzaam zijn bij een klein bedrijf.

Ten slotte blijkt uit tabel 6.8 dat er verschillen zijn tussen de bedrijfssectoren waarin men werkzaam is. Het bedrijfssectoreffect is in deze analyse op twee verschillende manieren geoperationaliseerd. Enerzijds is gekeken naar de gevoeligheid van de werkgelegenheid in de verschillende sectoren voor schommelingen in de conjunctuur. De desbetreffende gegevens zijn ontleend aan analyses van het ROA over de werkgelegenheidsontwikkelingen in de verschillende bedrijfssectoren (ROA, 1997a). Verondersteld mag worden dat degenen die werkzaam zijn in een conjunctuurgevoelige sector vaker verwachten over één jaar bij een ander bedrijf werkzaam te zijn. De tweede indicator voor het bedrijfssectoreffect betreft de al eerder vermelde voorspelde uitbreidingsvraag in de komende vijf jaar. Het effect van deze variabele is op voorhand niet geheel duidelijk. Enerzijds kan een groei van de werkgelegenheid ertoe leiden dat mensen meer mogelijkheden bij het huidige bedrijf krijgen. Dit zou dan leiden tot een lagere verwachte bedrijfsmobiliteit. Anderzijds impliceert een groei van de werkgelegenheid dat er in de gehele sector meer baanopeningen ontstaan, hetgeen tot grotere mobiliteitsstromen aanleiding geeft. Het effect van de conjunctuurgevoeligheid van de werkgelegenheid in de sector is conform de verwachting. Mensen die in een conjunctuurgevoelige sector werken, schatten de kans dat zij over één jaar nog in hetzelfde bedrijf of organisatie werkzaam zijn lager in dan mensen die in een sector werkzaam zijn die relatief ongevoelig is voor conjuncturele schommelingen op de arbeidsmarkt. Waar het de uitbreidingsvraag van de sector betreft lijken de analyses steun te geven voor de tweede genoemde verklaring. Mensen die in een snel groeiende bedrijfssector werken, verwachten minder vaak dat ze over één jaar nog bij hetzelfde bedrijf of organisatie in dienst zullen zijn. Blijkbaar overheerst hier het effect van de grotere mobiliteitsstromen die gepaard gaan met een grote uitbreidingsvraag.

Tabel 6.9

Percentage schoolverlaters dat verwacht over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn naar vereiste opleidingsrichting per opleidingstype

Opleidingstype	totaal	geen/andere richting	eigen/verwante richting	uitsluitend eigen richting
	%	%	%	%
BOL niveau 1/2	79	68	91	90
BOL niveau 3/4	85	70	89	93
HBO	85	68	87	92
totaal	84	69	88	92

Een tweede indicator voor horizontale mobiliteit heeft betrekking op de vraag of in de aard van de werkzaamheden een belangrijke verschuiving plaatsvindt. Aan de schoolverlaters is de vraag voorgelegd of men verwacht over vijf jaar nog in hetzelfde vakge-

bied werkzaam te zijn. Tabel 6.9 laat zien dat gemiddeld 84% van alle schoolverlaters uit het secundair en hoger beroepsonderwijs verwacht over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn. Tussen de opleidingstypen zijn weinig verschillen te constateren. Alleen schoolverlaters met een diploma op BOL niveau 1/2 geven iets minder vaak aan dat ze over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied zullen werken. Verder komt uit de tabel naar voren dat schoolverlaters die in een functie werkzaam zijn waarvoor uitsluitend de eigen opleidingsrichting is vereist, bijna allemaal aangeven over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zullen zijn. Dit geldt voor elk van de onderscheiden opleidingstypen.

Tabel 6.10

De invloed van enkele factoren op de verwachting over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn

Positief effect	Geen effect	Negatief effect
HBO*	BOL niveau 3/4*	Vrouw
Aanstelling via BBL	Allochtoon	Leeftijd
Eigen/verwante opleidingsrichting***	Vereiste opleidingsniveau hoger**	Vereiste opleidingsniveau lager**
Uitsluitend eigen opleidingsrichting***	Middelgroot bedrijf/organisatie****	Flexibele aanstelling
Deeltijdaanstelling	Groot bedrijf/organisatie****	Uitbreidingsvraag bedrijfssector
	Deelname aan scholing	
	Conjunctuurgevoeligheid bedrijfssector	

* ten opzichte van BOL niveau 1/2

** ten opzichte van Vereiste opleidingsniveau hetzelfde

*** ten opzichte van Geen/geheel andere opleidingsrichting

**** ten opzichte van Klein bedrijf/organisatie

In tabel 6.10 (zie ook tabel B.10 van de bijlage) is weergegeven welke factoren van invloed zijn op de verwachting om over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn. Daar komt naar voren dat, wanneer wordt gecorrigeerd voor andere factoren, HBO'ers vaker verwachten over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn dan schoolverlaters van BOL niveau 1/2. Het verschil tussen BOL niveau 3/4 en BOL niveau 1/2 is, na controle voor andere factoren, niet langer significant. De tabel bevestigt het eerder gevonden resultaat omtrent de mobiliteitsverwachtingen van schoolverlaters die in het eigen vakgebied werkzaam zijn. De schoolverlaters in deze vakspecifieke segmenten verwachten minder horizontale mobiliteit dan degenen die buiten het eigen vakgebied terecht zijn gekomen. De analyse geeft tevens een bevestiging voor de mogelijke langetermijneffecten van 'mismatches' bij de transitie van school naar werk. Degenen die op dit moment onder hun opleidingsniveau werkzaam zijn, verwachten minder vaak over vijf jaar nog in het eigen vakgebied werkzaam te zijn. Dit is in lijn met de eerder gevonden negatieve effecten omtrent de verwachte inkomensgroei. Ten slotte komt naar voren dat schoolverlaters die een opleiding via de beroepsbegeleidende leerweg zijn gaan volgen, vaker verwachten op de middellange termijn nog in hetzelfde vakgebied te zullen werken dan degenen die niet zijn doorgestroomd naar de beroepsbegeleidende leerweg. Dit is in lijn met het vakspecifieke karakter van de meeste opleidingen in de beroepsbegeleidende leerweg en bevestigt dat de opbrengsten van een dergelijke opleiding het hoogst zijn binnen de beroepen waarvoor men specifiek is opgeleid.

Vrouwen achten de kans kleiner dan mannen dat zij over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werken. Ook oudere schoolverlaters verwachten minder vaak in hetzelfde vakgebied te blijven dan jongere. Kenmerken van de aanstelling of de organisatie waarin men werkzaam is, hebben niet altijd het veronderstelde effect op de verwachtingen om in het vakgebied te blijven werken. Zo geven deeltijders vaker aan dat ze verwachten over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zullen zijn en worden er geen effecten gevonden van bedrijfsgrootte of de conjunctuurgevoeligheid van de sector. Wel is er een, conform de verwachting, negatief effect van het hebben van een flexibele aanstelling. De precaire arbeidsmarktsituatie van schoolverlaters met een flexibel dienstverband leidt ertoe dat zij minder optimistisch zijn over de kans in de toekomst nog in hetzelfde vakgebied te zullen werken. Tot slot is de uitbreidingsvraag van de bedrijfssector waarin men werkzaam is van invloed op de inschatting in hetzelfde vakgebied te blijven werken. Schoolverlaters die werkzaam zijn in een sterk groeiende sector verwachten minder vaak werkzaam te zullen blijven in het huidige vakgebied. Dit spoot met het eerder gesignaleerde beeld van verhoogde mobiliteit bij groeisectoren.

6.5 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de door schoolverlaters verwachte loopbaanperspectieven op de arbeidsmarkt in kaart gebracht. Achtereenvolgens zijn aan bod gekomen de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie, de deelname aan scholing, de veronderstelde promotiemogelijkheden zowel in functieniveau als in beloning en de verwachte kans in de nabije toekomst nog in hetzelfde bedrijf of organisatie en/of hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn.

Opleidingskenmerken spelen een belangrijke rol bij de verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters. Daarbij is vooral het opleidingstype van belang. Afgestudeerden van het HBO nemen vaker deel aan scholing, verwachten meer te verdienen in de toekomst en denken vaker in hetzelfde vakgebied werkzaam te blijven dan schoolverlaters van BOL niveau 1/2. Schoolverlaters van BOL niveau 3/4 verwachten minder ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie en minder vaak promotie naar een hogere functie dan zij die een opleiding op BOL niveau 1/2 hebben afgerond. Daarnaast leidt een opleiding in de beroepsbegeleidende leerweg tot hogere verwachtingen omtrent de ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie en de kans over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn. Ook de deelname aan scholing heeft een positieve invloed op de gepercipieerde kans om promotie te maken en op de verwachting over één jaar nog bij hetzelfde bedrijf of organisatie te werken.

Baankenmerken hebben ook een effect op de verwachte loopbaanperspectieven. Ten eerste blijkt dat een 'mismatch' bij intrede op de arbeidsmarkt naar verwachting niet altijd wordt gecompenseerd gedurende de latere beroepsloopbaan. Schoolverlaters die een functie onder hun niveau uitoefenen verwachten minder ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie, nemen minder vaak deel aan scholing, denken over vijf jaar minder te verdienen en verwachten minder vaak in hetzelfde bedrijf of organisatie en/of hetzelfde vakgebied werkzaam te blijven dan schoolverlaters die een functie hebben die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Individuen van wie het vereiste opleidingsniveau hoger is dan het behaalde niveau verwachten daarentegen meer

promotiemogelijkheden (zowel in functieniveau als in verdiensten) dan schoolverlaters die op een aansluitend niveau werkzaam zijn.

Ten tweede is er een duidelijk onderscheid in de loopbaanpatronen tussen schoolverlaters die in een segment terechtkomen waar de eigen opleidingsrichting een belangrijke vereiste is (i.c. de vakdeelmarkt) versus schoolverlaters die werkzaam zijn in functies waar de gevolgde opleidingsrichting minder belangrijk is. De schoolverlaters die zijn opgeleid voor een vakdeelmarkt hebben meer ontplooiingsmogelijkheden binnen de huidige functie of vakrichting, maar hun loopbaanprofielen zijn vlakker dan voor zogenoemde generalisten. Zo verwachten schoolverlaters die een baan hebben gevonden in de eigen of een verwante richting meer ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie. Daarentegen verwacht men minder promotiemogelijkheden en minder groei in verdiensten dan degenen die in een meer generiek segment werkzaam zijn. Bovendien schat men de kansen op horizontale mobiliteit lager in dan degenen die op dit moment in een meer generieke functie zitten.

Ten derde zijn de verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters met een flexibele en/of een deeltijdaanstelling minder gunstig dan voor schoolverlaters die een vast en/of voltijds dienstverband hebben. Een uitzondering geldt voor de gepercipieerde kans over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn. Hier schatten individuen met een deeltijdaanstelling hun kansen hoger in dan degenen met een aanstelling in voltijd.

Ten vierde verschillen de verwachte loopbaanperspectieven van schoolverlaters tussen bedrijven of organisaties. Schoolverlaters die werk hebben gevonden in een grote organisatie verwachten door de bank genomen meer carrièremogelijkheden dan zij die in een kleine organisatie werkzaam zijn. Daarnaast leiden gunstige ontwikkelingen in de werkgelegenheid tot meer dynamiek op de arbeidsmarkt. In sterk groeiende bedrijfssectoren is de verwachte kans op promotie naar een hogere functie, de verwachting omtrent verdiensten over vijf jaar en de verwachte mobiliteit naar een ander bedrijf of organisatie en/of vakgebied hoger dan in sectoren die minder sterk groeien. Bovendien schatten schoolverlaters die in bedrijfssectoren werken die gevoelig zijn voor conjuncturele schommelingen op de arbeidsmarkt de kans om over één jaar nog bij hetzelfde bedrijf of dezelfde organisatie werkzaam te zijn lager in dan schoolverlaters die in sectoren werken die een meer stabiele werkgelegenheidsontwikkeling laten zien.

Ten slotte gaat er een invloed uit van verschillende achtergrondkenmerken van schoolverlaters. Zo denken vrouwen minder vaak dan mannen dat de huidige functie voldoende ontwikkelingsmogelijkheden biedt, nemen ze minder deel aan scholing en verwachten ze minder vaak promotiemogelijkheden. Bovendien schatten vrouwen de kans lager in om in de toekomst in hetzelfde bedrijf of in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn. Voor allochtonen geldt precies hetzelfde beeld als voor vrouwen, maar de gevonden effecten zijn niet altijd significant. Ook oudere schoolverlaters verwachten minder ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie en schatten hun kansen om in de nabije toekomst nog in hetzelfde bedrijf of organisatie en/of hetzelfde vakgebied werkzaam te blijven lager in dan jongere schoolverlaters. Oudere schoolverlaters verwachten daarentegen een sterkere groei in verdiensten.

Literatuur

- Althausen, R.P. & A.L. Kalleberg (1990). Identifying career lines and internal labor markets within firms. A study in the interrelationships of theory and methods. In R.L. Breighn (ed.), *Social Mobility and Social Structure*, (pp. 308-356). Cambridge: Cambridge University Press.
- Arrow, K. (1973). Higher education as a filter. *Journal of Public Economics*, 2, 193-216.
- Baneke, J. (1987). *Studiesucces, persoonlijkheid en stress*. Amsterdam: dissertatie UvA.
- Becker, G. (1964). *Human capital. A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: NBER.
- Blossfeld, H-P. (1986). Career opportunities in the Federal Republic of Germany. A dynamic approach to the study of life-course, cohort, and period effects. *European Sociological Review*, 2, 208-225.
- Boer, P. den & H. Guldemon (1996). *De effecten van vakkenpakketkeuze en omwegen in het voortgezet onderwijs op het studiesucces in het hoger onderwijs*. Groningen: GION.
- Breen, R., R.K.W. van der Velden & E.J.T.A. Willems (1997). *Opportunities for school-leavers in different segments of the Dutch labour market*. Paper gepresenteerd op de 'Transition in Youth' - workshop, Dublin, 18-21 september.
- Bijleveld, R. (1990). Numeriek rendement en studieduur voor en na de invoering van de tweefasenstructuur. Een voorlopige stand van zaken. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 8, 67-79.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1998). *Sociaal-economische Maandstatistiek*, februari 1998. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Dam, G. ten, E. van Eck & M. Volman (1991). *Onderwijs en sekse. Een verkenning van researchprogramma's*. Den Haag: DCE/STEO.
- Graaf, P. de & R. Luijckx (1997). *Arbeidsmobiliteit, aspiraties en structurele veranderingen*. OSA-werkdocument W155. Den Haag: OSA.
- Grip, A. de, J.A.M. Heijke & E.J.T.A. Willems (1992). Scholing en mobiliteit. *Maandschrift Economie*, 56, 131-144.
- Hemme, J. (1991). *Turkse en Marokkaanse vrouwen in de gezondheidszorg. Van feiten naar visie. deel 2. Ervaren van en met Turkse en Marokkaanse werknemers in verpleeghuizen*. Utrecht: NZI.

- Hoevenberg, J. & R.K.W. van der Velden (1996). *Allochtonen in de zorgsector*, OSA-publicatie Z12. Den Haag: OSA.
- Jansen, E. (1997). Invloed van het vakkenpakket VWO op het studieresultaat in de propedeuse WO. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 23, 238-248.
- Jong, U. de & M. Jungbluth (1989). De invloed van initiële schoolprestaties, sekse en sociaal milieu op de keuze van het vakkenpakket in het v.o. In J. van Damme & J. Dronkers (red.), *Jongeren in school en beroep*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Jovanovic, B. (1979). Job matching and the theory of turnover. *Journal of Political Economy*, 87, 972-990.
- Lutz, B. & W. Sengenberger (1974). *Arbeitsmarktstrukturen und öffentliche Arbeitsmarktpolitik*. Göttingen: Otto Schwartz & Co.
- Mincer, J. (1974). *Schooling, experience, and earnings*. New York: NBER.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1991). *Profiel van de tweede fase voortgezet onderwijs. Voorstellen voor een betere toerusting van scholen en leerlingen in de tweede fase voortgezet onderwijs*. Den Haag: SDU.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1993). *Feiten en cijfers*. Den Haag: SDU.
- Prins, J. (1997). *Studie-uitval in het wetenschappelijk onderwijs. Studentkenmerken en opleidingskenmerken als verklaring voor studie-uitval*. Nijmegen: Nijmegen University Press.
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1997a). *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, ROA-R-1997/7. Maastricht: ROA.
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1997b). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996*, ROA-R-1997/3. Maastricht: ROA.
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1998). *Werkgelegenheid en scholing 1997*, ROA-R-1998/1. Maastricht: ROA.
- Rosenbaum, J.E. (1984). *Career mobility in a corporate hierarchy*. New York: Academic Press.
- Sicherman, N. (1991). 'Overeducation' in the labor market. *Journal of Labor Economics*, 9, 101-122.
- Smooenburg, M.S.M. van & R.K.W. van der Velden (1996). Training van schoolverlaters. In *De Nederlandse Arbeidsmarktdag 1995* (pp. 89-103). Voorburg/Heerlen: CBS.
- Smooenburg, M.S.M. van & R.K.W. van der Velden (1998). *Overeducation and the effects on training and wages for school-leavers*. Maastricht: ROA (te verschijnen).

Smooenburg, M.S.M. van & E.J.T.A. Willems (1996). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1995*, ROA-R-1996/3. Maastricht: ROA.

Stuurgroep Profiel Tweede Fase Voortgezet Onderwijs (1994). *Tweede fase, scharnier tussen basisvorming en hoger onderwijs. Een uitwerking op hoofdlijnen van de nota's profiel van de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Den Haag: SDU.

Thurow, C. (1975). *Generating Inequality*. New York: Basic Books.

Tuma, N. (1985). Effects of labor market structure on job-shift patterns. In J. Heckmann & B. Singer (eds.), *Longitudinal analysis of labor market data* (pp. 327-363). Cambridge: Cambridge University Press.

Velden, R.K.W. van der & L. Borghans (1993). *Competition on the labour market. An analysis of the position of types of training*, ROA-RM-1993/5E. Maastricht: ROA.

Wijnen, W. (1997). Studiehuis: een bruikbaar concept voor het onderwijs. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 11, 47-54.

Willems, E.J.T.A. & A. de Grip (1993). *Toekomst in techniek? Waarde-oriëntatie, beeldvorming en keuze-intenties van jongeren*, ROA-R-1993/7. Maastricht: ROA.

Wolbers, M. & P. de Graaf (1998). Diploma-inflatie en carrièreperspectieven. Trends in de waarde van diploma's bij opwaartse en neerwaartse functiemobiliteit in Nederland tussen 1936 en 1992. *Sociale Wetenschappen*, 41, 1-23.

Bijlage

Tabel B.1

De invloed van enkele factoren op de keuze voor een aansluitende vervolgopleiding

Variabele	HAVO		VWO	
	B	SE (B)	B	SE (B)
Vakkenpakket				
Cultuur en Maatschappij (referentiegroep)	0		0	
Economie en Maatschappij	-0,47	0,46	0,44	0,40
Natuur en Techniek	-1,40**	0,46	-1,44**	0,35
Natuur en Gezondheid	-1,99**	0,47	-1,68**	0,37
Aandacht studiekeuzebegeleiding				
Onvoldoende (referentiegroep)	0		0	
(Ruim) voldoende	0,04	0,33	0,41*	0,24
Vergoeding besproken				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,13	0,25	0,11	0,19
Examencijfer Nederlands	-0,28**	0,14	-0,13	0,12
Examencijfer wiskunde	0,49**	0,12	0,28**	0,11
Studievertraging				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,67**	0,26	-0,37*	0,20
Leeftijd				
17-18 jaar (referentiegroep)	0		0	
19-20 jaar	-0,08	0,25	-0,37	0,80
21+ jaar	0,57	0,81	0,12	0,91
Sekse				
Man (referentiegroep)	0		0	
Vrouw	-0,04	0,26	-0,17	0,20
Etniciteit				
Autochtoon (referentiegroep)	0		0	
Allochtoon	0,68	0,80	0,73	0,78
Vergoeding				
HBO (referentiegroep)			0	
WO			0,34*	0,19
Intercept	0,97	1,07	1,35	1,27
Model Chi ²	57,47**		93,50**	
df	12		13	
N	625		927	

* = significant op 10%-niveau

** = significant op 5%-niveau

Tabel B.2

De invloed van enkele factoren op het subjectieve oordeel over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding

Variabele	HAVO		VWO	
	B	SE (B)	B	SE (B)
Volgopleiding sluit aan bij vakkenpakket				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	-0,15	0,10	-0,08	0,07
Vakkenpakket				
Cultuur en Maatschappij (referentiegroep)	0		0	
Economie en Maatschappij	0,00	0,11	-0,08	0,09
Natuur en Techniek	-0,03	0,13	-0,12	0,09
Natuur en Gezondheid	-0,35**	0,14	-0,10	0,11
Aandacht studiekeuzebegeleiding				
Onvoldoende (referentiegroep)	0		0	
(Ruim) voldoende	0,31**	0,10	0,27**	0,08
Volgopleiding besproken				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,10	0,08	-0,01	0,06
Examencijfer Nederlands	0,07	0,05	0,04	0,04
Examencijfer wiskunde	0,03	0,04	0,08**	0,03
Studievertraging				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	-0,21**	0,08	-0,12*	0,06
Leeftijd				
17-18 jaar (referentiegroep)	0		0	
19-20 jaar	0,11	0,08	-0,06	0,23
21+ jaar	-0,02	0,23	-0,10	0,25
Sekse				
Man (referentiegroep)	0		0	
Vrouw	0,24**	0,08	0,05	0,06
Etniciteit				
Autochtoon (referentiegroep)	0		0	
Allochtoon	-0,00	0,19	-0,15	0,18
Volgopleiding				
HBO (referentiegroep)			0	
WO			-0,34**	0,06
Intercept	2,04**	0,36	2,68**	0,37
Aangepaste R ²	0,05		0,06	
N	625		927	

* = significant op 10%-niveau

** = significant op 5%-niveau

Tabel B.3

De invloed van enkele factoren op voortijdige studie-uitval in het hoger onderwijs

Variabele	HAVO		VWO	
	B	SE (B)	B	SE (B)
Vervolgopleiding sluit aan bij vakkenpakket				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,30	0,35	0,12	0,29
Vakkenpakket				
Cultuur en Maatschappij (referentiegroep)	0		0	
Economie en Maatschappij	-0,14	0,37	-0,31	0,37
Natuur en Techniek	-0,32	0,43	-0,05	0,37
Natuur en Gezondheid	0,22	0,44	0,09	0,42
Aandacht studiekeuzebegeleiding				
Onvoldoende (referentiegroep)	0		0	
(Ruim) voldoende	-0,50	0,31	-0,09	0,31
Vervolgopleiding besproken				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,25	0,26	0,05	0,23
Examencijfer Nederlands	-0,34**	0,15	-0,10	0,15
Examencijfer wiskunde	0,07	0,12	-0,27**	0,13
Studievertraging				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,81**	0,26	0,43*	0,25
Leeftijd				
17-18 jaar (referentiegroep)	0		0	
19-20 jaar	0,26	0,28	0,26	1,06
21+ jaar	1,36**	0,59	-0,02	1,15
Sekse				
Man (referentiegroep)	0		0	
Vrouw	0,10	0,28	-0,25	0,24
Etniciteit				
Autochtoon (referentiegroep)	0		0	
Allochtoon	-0,54	0,66	-1,02	1,04
Vervolgopleiding				
HBO (referentiegroep)			0	
WO			0,84**	0,26
Intercept	-0,54	1,13	-0,43	1,58
Model Chi ²	33,24**		22,80*	
df	13		14	
N	625		927	

* = significant op 10%-niveau

** = significant op 5%-niveau

Tabel B.4

De invloed van enkele factoren op het opnieuw kiezen van de vervolgopleiding

Variabele	HAVO		VWO	
	B	SE (B)	B	SE (B)
Vergoeding sluit aan bij vakkenpakket				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	-0,52	0,59	-0,21	0,40
Vakkenpakket				
Cultuur en Maatschappij (referentiegroep)	0		0	
Economie en Maatschappij	-0,46	0,70	-0,42	0,66
Natuur en Techniek	-1,04	0,74	-0,74	0,66
Natuur en Gezondheid	-0,09	0,86	-0,46	0,76
Aandacht studiekeuzebegeleiding				
Onvoldoende (referentiegroep)	0		0	
(Ruim) voldoende	0,77*	0,46	0,55	0,41
Vergoeding besproken				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	0,53	0,38	0,06	0,32
Examencijfer Nederlands	0,15	0,24	0,06	0,21
Examencijfer wiskunde	-0,19	0,20	-0,07	0,18
Studievertraging				
Nee (referentiegroep)	0		0	
Ja	-0,21	0,40	0,00	0,36
Leeftijd				
17-18 jaar (referentiegroep)	0		0	
19-20 jaar	-1,00**	0,47	-4,33	10,25
21+ jaar	5,66	17,18	-3,85	10,27
Sekse				
Man (referentiegroep)	0		0	
Vrouw	-0,21	0,43	0,45	0,35
Etniciteit				
Autochtoon (referentiegroep)	0		0	
Allochtoon	-2,25**	0,57	-0,11	1,06
Vergoeding				
HBO (referentiegroep)			0	
WO			0,75**	0,33
Intercept	4,07**	2,02	6,75	10,40
Model Chi ²	35,21**		13,84	
df	13		14	
N	523		816	

* = significant op 10%-niveau

** = significant op 5%-niveau

Tabel B.5

De invloed van enkele factoren op de verwachte ontwikkelingsmogelijkheden binnen de huidige functie

Variabele	B	SE (B)
Gevolgd opleiding		
BOL niveau 1/2 (referentiegroep)	0	
BOL niveau 3/4	-0,96**	0,32
HBO	-0,51	0,33
Sekse		
Man (referentiegroep)	0	
Vrouw	-0,21**	0,08
Etniciteit		
Autochtoon (referentiegroep)	0	
Allochtoon	-0,78**	0,19
Leeftijd	-0,06**	0,02
Aanstelling via beroepsbegeleidende leerweg		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	1,30**	0,47
Vereiste opleidingsniveau door werkgever		
Vereiste niveau lager	-0,81**	0,08
Vereiste niveau hetzelfde (referentiegroep)	0	
Vereiste niveau hoger	0,41	0,40
Vereiste opleidingsrichting door werkgever		
Geen/geheel andere richting (referentiegroep)	0	
Eigen/verwante richting	0,54**	0,08
Uitsluitend eigen richting	0,44**	0,11
Flexibele aanstelling		
Niet flexibel (referentiegroep)	0	
Flexibel	-0,71**	0,08
Deeltijdaanstelling		
Voltijd (referentiegroep)	0	
Deeltijd	-0,35**	0,09
Omvang bedrijf/organisatie		
Klein (1-9 personen) (referentiegroep)	0	
Middelgroot (10-99 personen)	-0,01	0,12
Groot (100 of meer personen)	0,32**	0,12
Participatiegraad scholing bedrijfssector	0,03*	0,01
Intercept	2,75**	0,35
Model Chi ²	484,74**	
df	15	
N	7929	

* = significant op 5%-niveau

** = significant op 1%-niveau

Tabel B.6

De invloed van enkele factoren op de deelname aan scholing

Variabele	B	SE (B)
Gevolgd opleiding		
BOI. niveau 1/2 (referentiegroep)	0	
BOI. niveau 3/4	0,16	0,22
HBO	0,58**	0,23
Sekse		
Man (referentiegroep)	0	
Vrouw	-0,21**	0,05
Etniciteit		
Autochtoon (referentiegroep)	0	
Allochtoon	-0,26	0,17
Leeftijd	0,02	0,02
Aanstelling via beroepsbegeleidende leerweg		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	-1,25**	0,27
Vereiste opleidingsniveau werkgever		
Vereiste niveau lager	-0,26**	0,06
Vereiste niveau hetzelfde (referentiegroep)	0	
Vereiste niveau hoger	-0,06	0,21
Vereiste opleidingsrichting werkgever		
Geen/geheel andere richting (referentiegroep)	0	
Eigen/verwante richting	-0,15*	0,06
Uitsluitend eigen richting	-0,30**	0,08
Flexibele aanstelling		
Niet flexibel (referentiegroep)	0	
Flexibel	-0,84**	0,06
Deeltijdaanstelling		
Voltijd (referentiegroep)	0	
Deeltijd	-0,38**	0,07
Omvang bedrijf/organisatie		
Klein (1-9 personen) (referentiegroep)	0	
Middelgroot (10-99 personen)	-0,04	0,09
Groot (100 of meer personen)	0,36**	0,09
Informatiseringsgraad bedrijfssector	0,02**	0,00
Intercept	-1,43**	0,25
Model Chi ²	820,88**	
df	15	
N	7929	

* = significant op 5%-niveau

** = significant op 1%-niveau

Tabel B.7

De invloed van enkele factoren op de verwachting binnen een jaar promotie te maken naar een hogere functie

Variabele	B	SE (B)
Gevolgde opleiding	0	
BOL niveau 1/2 (referentiegroep)	-0,54**	0,20
BOL niveau 3/4	-0,38	0,23
HBO		
Sekse		
Man (referentiegroep)	0	
Vrouw	-0,46**	0,05
Etniciteit		
Autochtoon (referentiegroep)	0	
Allochtoon	-0,15	0,18
Leeftijd	0,02	0,02
Aanstelling via beroepsbegeleidende leerweg		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	-0,16	0,23
Vereiste opleidingsniveau werkgever		
Vereiste niveau lager	0,11	0,06
Vereiste niveau hetzelfde (referentiegroep)	0	
Vereiste niveau hoger	0,65***	0,20
Vereiste opleidingsrichting werkgever		
Geen/geheel andere richting (referentiegroep)	0	
Eigen/verwante richting	-0,33**	0,06
Uitsluitend eigen richting	-0,66**	0,09
Flexibele aanstelling		
Niet flexibel (referentiegroep)	0	
Flexibel	-0,29**	0,07
Deeltijdaanstelling		
Voltijd (referentiegroep)	0	
Deeltijd	-0,80**	0,09
Omvang bedrijf/organisatie		
Klein (1-9 personen) (referentiegroep)	0	
Middelgroot (10-99 personen)	0,10	0,10
Groot (100 of meer personen)	0,37**	0,10
Deelname aan scholing		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	0,45**	0,05
Uitbreidingsvraag bedrijfssector	0,17**	0,02
Intercept	-0,58**	0,23
Model Chi ²	693,26**	
df	16	
N	7929	

* = significant op 5%-niveau

** = significant op 1%-niveau

Tabel B.8

De invloed van enkele factoren op (de natuurlijke logaritme van) het verwachte bruto maandloon over vijf jaar

Variabele	B	SE (B)
ln (Huidige bruto maandloon)	0,28**	0,02
Gevolgd opleiding		
BOL niveau 1/2 (referentiegroep)	0	
BOL niveau 3/4	0,02	0,04
HBO	0,25**	0,04
Sekse		
Man (referentiegroep)	0	
Vrouw	-0,15**	0,01
Etniciteit		
Autochtoon (referentiegroep)	0	
Allochtoon	0,02	0,03
Leeftijd	0,01**	0,00
Aanstelling via beroepsbegeleidende leerweg		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	-0,06	0,04
Vereiste opleidingsniveau werkgever		
Vereiste niveau lager	-0,06**	0,01
Vereiste niveau hetzelfde (referentiegroep)	0	
Vereiste niveau hoger	0,21**	0,04
Vereiste opleidingsrichting werkgever		
Geen/geheel andere richting (referentiegroep)	0	
Eigen/verwante richting	-0,02	0,01
Uitsluitend eigen richting	-0,07**	0,02
Flexibele aanstelling		
Niet flexibel (referentiegroep)	0	
Flexibel	-0,02	0,01
Deeltijdaanstelling		
Volgtijd (referentiegroep)	0	
Deeltijd	-0,08**	0,02
Omvang bedrijf/organisatie		
Klein (1-9 personen) (referentiegroep)	0	
Middelgroot (10-99 personen)	-0,03	0,02
Groot (100 of meer personen)	-0,03	0,02
Deelname aan scholing		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	0,04**	0,01
Uitbreidingsvraag bedrijfssector	0,01**	0,00
Intercept	5,99**	0,13
Aangepaste R ²	0,24	
N	7929	

* = significant op 5%-niveau

** = significant op 1%-niveau

Tabel B.9

De invloed van enkele factoren op de verwachting over een jaar nog bij hetzelfde bedrijf of dezelfde organisatie werkzaam te zijn

Variabele	B	SE (B)
Gevolgd opleiding		
BOL niveau 1/2 (referentiegroep)	0	
BOL niveau 3/4	0,01	0,22
HBO	-0,25	0,23
Sekse		
Man (referentiegroep)	0	
Vrouw	-0,20**	0,06
Etniciteit		
Autochtoon (referentiegroep)	0	
Allochtoon	-0,35*	0,17
Leeftijd	-0,08**	0,02
Aanstelling via beroepsbegeleidende leerweg		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	0,25	0,26
Vereiste opleidingsniveau werkgever		
Vereiste niveau lager	-0,49**	0,06
Vereiste niveau hetzelfde (referentiegroep)	0	
Vereiste niveau hoger	-0,35	0,22
Vereiste opleidingsrichting werkgever		
Geen/geheel andere richting (referentiegroep)	0	
Eigen/verwante richting	0,44**	0,06
Uitsluitend eigen richting	0,56**	0,09
Flexibele aanstelling		
Niet flexibel (referentiegroep)	0	
Flexibel	-0,98**	0,06
Deeltijdaanstelling		
Voltijd (referentiegroep)	0	
Deeltijd	-0,25**	0,08
Omvang bedrijf/organisatie		
Klein (1-9 personen) (referentiegroep)	0	
Middelgroot (10-99 personen)	0,00	0,10
Groot (100 of meer personen)	0,26**	0,09
Deelname aan scholing		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	0,31**	0,06
Conjunctuurgevoeligheid bedrijfssector	-0,15*	0,06
Uitbreidingsvraag bedrijfssector	-0,06*	0,02
Intercept	1,71**	0,26
Model Chi ²	658,38**	
df	17	
N	7929	

* = significant op 5%-niveau

** = significant op 1%-niveau

Tabel B.10

De invloed van enkele factoren op de verwachting over vijf jaar nog in hetzelfde vakgebied werkzaam te zijn

Variabele	B	SE (B)
Gevolgde opleiding		
BOL niveau 1/2 (referentiegroep)	0	
BOL niveau 3/4	0,36	0,25
HBO	0,52*	0,26
Sekse		
Man (referentiegroep)	0	
Vrouw	-0,16*	0,07
Etniciteit		
Autochtoon (referentiegroep)	0	
Allochtoon	-0,21	0,20
Leeftijd	-0,10**	0,02
Aanstelling via beroepsbegeleidende leerweg		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	1,32**	0,43
Vereiste opleidingsniveau werkgever		
Vereiste niveau lager	-0,25**	0,08
Vereiste niveau hetzelfde (referentiegroep)	0	
Vereiste niveau hoger	-0,10	0,27
Vereiste opleidingsrichting werkgever		
Geen/geheel andere richting (referentiegroep)	0	
Eigen/verwante richting	1,08**	0,07
Uitsluitend eigen richting	1,42**	0,11
Flexibele aanstelling		
Niet flexibel (referentiegroep)	0	
Flexibel	-0,25**	0,08
Deeltijdaanstelling		
Volttijd (referentiegroep)	0	
Deeltijd	0,23*	0,10
Omvang bedrijf/organisatie		
Klein (1-9 personen) (referentiegroep)	0	
Middelgroot (10-99 personen)	-0,13	0,13
Groot (100 of meer personen)	-0,23	0,12
Deelname aan scholing		
Nee (referentiegroep)	0	
Ja	-0,01	0,07
Conjunctuurgevoeligheid bedrijfssector	-0,01	0,08
Uitbreidingsvraag bedrijfssector	-0,08**	0,03
Intercept	1,50**	0,30
Model Chi ²	447,54**	
df	17	
N	7929	

* = significant op 5%-niveau

** = significant op 1%-niveau

Enkele centrale begrippen

Aansluitende functie naar niveau

Een functie wordt als aansluitend naar niveau getypeerd indien het vereiste functie-niveau ten minste gelijk is aan het genoten opleidingsniveau. Het vereiste functieniveau wordt bepaald aan de hand van de door de schoolverlaters beantwoorde vraag welk opleidingsniveau volgens de werkgever minimaal werd vereist.

Aansluitende functie naar richting

Een functie wordt als aansluitend naar richting getypeerd als de vereiste opleidings-richting gelijk of verwant is aan de genoten opleidingsrichting. De vereiste opleidings-richting wordt bepaald aan de hand van de door de schoolverlaters beantwoorde vraag welke opleidingsrichting volgens de werkgever werd vereist.

Allochtoon

Iemand die zichzelf niet tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekent.

Beroepsbevolking

Tot de beroepsbevolking behoren conform CBS-definitie degenen die:

- ten minste 12 uur per week werken;
- werk hebben aanvaard waardoor zij ten minste 12 uur per week gaan werken;
- ten minste 12 uur per week willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en daartoe tevens activiteiten ontplooiën

In deze rapportage is tevens als voorwaarde gesteld dat de maatschappelijke positie *niet* scholier of student is.

Bruto loon

Het bruto maandloon heeft betrekking op de baan waarin men het hoogste aantal uren werkt, inclusief toeslagen voor ploegdienst, fooien, provisie e.d., maar exclusief inkomen uit overwerk, vakantiegeld, 13e maand, uitkering e.d. Het bruto uurloon is gelijk aan het bruto maandloon, gedeeld door het aantal arbeidsuren per week in de baan waarin men het hoogste aantal uren werkt, vermenigvuldigd met de factor 12/52.

Flexibele arbeidsrelatie

Een flexibele arbeidsrelatie betreft een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst met een contract korter dan een jaar

Intredewerkloosheid

De intredewerkloosheid is het totaal aantal maanden dat schoolverlaters sinds het ver-

laten van de opleiding als maatschappelijke positie werkloos hebben opgegeven.

Kwaliteit van het werk

De kwaliteit van het werk geeft een samenvattend beeld van de beloning en de mate waarin de functie qua niveau en richting aansluit op de gevolgde opleiding. Deze wordt getypeerd aan de hand van het gemiddelde over alle onderscheiden opleidingen.

Maatschappelijke positie

De maatschappelijke positie geeft de situatie weer die de schoolverlaters zelf het beste bij zich vinden passen (bijvoorbeeld betaald werk, scholier/student).

Opleidingssector

Binnen de opleidingstypen is een onderverdeling gemaakt naar verschillende sectoren, bijvoorbeeld techniek, economie e.d.

Opleidingstype

In het rapport worden de gediplomeerde schoolverlaters van de volgende opleidingstypen onderscheiden:

- AVO: Algemeen Voortgezet Onderwijs
- VBO: Voorbereidend Beroepsonderwijs. In deze rapportage valt ook het Individueel Voorbereidend Beroepsonderwijs (IVBO) hieronder.
- BOL: Beroepsopleidende leerweg van het Beroepsonderwijs. Daarbinnen wordt een onderscheid gemaakt tussen niveau 1/2 (assistentberoepsbeoefenaar en beginnend beroepsbeoefenaar) en niveau 3/4 (zelfstandig beroepsbeoefenaar en middenkaderfunctionaris of specialist). Overigens wordt expliciet vermeld dat de niet ondervraagde schoolverlaters de opleiding nog in de oude structuur (vóór de invoering van de WEB) hebben gevolgd.
- BBL: Beroepsbegeleidende leerweg van het Beroepsonderwijs. Ook hier wordt het onderscheid tussen niveau 1/2 en 3/4 gemaakt.
- HBO: Hoger Beroepsonderwijs
- WO: Wetenschappelijk Onderwijs

Werkgelegenheid en werkzekerheid

De werkgelegenheid en werkzekerheid geeft een samenvattend beeld van het werkloosheidspercentage, de gemiddelde intredewerkloosheid en de mate waarin schoolverlaters een vaste aanstelling hebben weten te verwerven. Deze wordt getypeerd aan de hand van het gemiddelde over alle onderscheiden opleidingen.

Werkloosheid

In deze rapportage wordt uitgegaan van de definitie van werkloze beroepsbevolking, zoals die bijvoorbeeld ook door het Centraal Planbureau wordt gehanteerd: schoolverlaters zonder werk (of met werk van minder dan 12 uur per week) die minstens 12 uur

per week willen werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (ongeacht of men bij een arbeidsbureau staat ingeschreven). Daarbij is tevens als voorwaarde gesteld dat de maatschappelijke positie niet scholier of student is.